

Ideen om det gode samfund

Kandidatspeciale af Magnus Løjstrup Jensen

¹ "Dependency", konsulteret d. 04/07-2018

<http://thefederalist.com/2015/04/27/dependency-work-incentives-and-the-growing-welfare-state/>

Abstract

This master thesis focusses on the Danish understanding of what is to be considered part of “the good society” in the period from 1945 to 1973. The master thesis has two focus points, education, and universalism. From the perspective of these two, the thesis attempts to explain what the Danes and the Danish politicians consider to be part of “the good society”. The thesis is split into two parts, one about education and one about universalism. The first part about education tries to point out major factors in the development of education within the chosen period, and how that corresponds with the overall idea of society. The thesis finds several points in which the development in education points towards a shift in belief regarding what the Danish society should hold and be capable of. The greatest development came in the form of a new school law in 1958. The law was, in part, made because of the beginning problems arising from the lackluster level of education in especially the outermost regions of Denmark. These areas were historically centered around farming, and therefore didn’t need a high level of education. This however, changed with the industrialization of Denmark, which caused a lot of people to move to the bigger cities to find work. The new law changed the existing system in the Danish public schools and made it much more accessible for the common and poor people. The change also made the next steps in education a possibility for more people. Almost simultaneously with these changes, it was made a lot more possible for disabled, or other individuals with difficulties to reevaluate their place in the labor market. Which made it possible to hold a job, which might not have been possible before. So, education surely seemed to play an integral part in the new understanding of society’s priorities and responsibilities.

The second part of the thesis centers around universalism. Universalism is closely connected to the welfare state in general. Since welfare is expensive, the people need to be willing to pay for it through their taxes. The further development of welfare was therefore up much debate, before the People’s pension, finally made universalism an integral part of the Danish welfare. The incorporation of universalism made into other part as well. Politicians sought to make education a mean to a more equal society. This meant that both woman and men were much more in control of their lives, this showed both in the labor market and in the general equality between men and woman. Women became master of their own sexuality with the release of birth control and the legalization of abortions. The rise of the Danish economy prompted women to take jobs on a much larger scale than before. This again made childcare institutions commonplace around the country. All of this was made on a universal scale, which showed that welfare and equality was at the center of “the good society” in Denmark.

Keywords: Welfare, Development of Welfare, Equality, Universalism & Education

Indholdsfortegnelse

Kandidatspeciale af Magnus Løjstrup Jensen.....	1
Abstract	2
1 Introduktion.....	5
2 Problemfelt	6
2.1 Problemformuleringsafsnit.....	8
2.2 Problemformulering	8
2.3 Underspørgsmål	8
3 Metodeafsnit	9
3.2 Afgrænsning.....	10
3.3 Definitioner.....	11
3.4 Fokus inden for velfærdsstaten.....	11
3.5 Definition af uddannelse og universalisme	12
4 Forskningsoversigt.....	13
4.1 Litteratur.....	13
4.2 Kildepræsentation	17
4.3 Kilder.....	17
5 Hvilken udvikling er der sket inden for området uddannelse og spiller den en rolle i Danmarks idé om det gode samfund?	19
5.1 Nye tanker	19
5.2 Skolens struktur	22
5.3 Land og by.....	25
5.4 Skolens formål	29
5.5 Den sociale arv.....	36
5.6 Højkonjunktur.....	37
5.7 Resocialisering og revalidering	41
5.8 Social Investering.....	44
6 Hvilken udvikling er der sket inden for området universalisme, og spiller den en rolle i Danmarks idé om det gode samfund?.....	48
6.1 Ideen om en velfærdsstat.....	48
6.2 Folkepension.....	55
6.3 Uddannelse	58
6.4 Arbejde og fritid.....	60
6.5 Ligestilling	65

7 Vurdering og Konklusion	71
8 Litteraturliste	77
8.1 Litteratur	77
8.2 Artikler i tidsskrifter	78
8.3 Kilder	79
8.4 Internetkilder	79

1 Introduktion

I internationale sammenhænge er Danmark berømt for to ting. Danskerne kendt for at være det lykkeligste folkefærd i verden, og for sin veludviklede velfærdsstat.² De to ting bliver ofte nævnt i samme sætning, som om de har noget med hinanden at gøre. Denne pointe forstærkes af, at danskerne i den grad regner velfærdsstaten som noget integreret dansk.³ Det siges som om, at danskhed er lig med velfærd, hvor velfærden i den forstand repræsenterer et solidarisk og sammentømret dansk samfund.

Allerede i 1921 blev følgende sagt om Danmark af Rockefeller Foundation fra USA: *"... Danish people who are among the most highly civilized in the world. There are few nations more literate, more socially advanced, or more interested in the things of the mind."*⁴ Danskerne var tilsyneladende allerede samfundsforbilleder på dette tidspunkt, også før velfærdsstaten overhovedet fandtes. Dog havde lønforhold, uddannelse og almen opdragelse stadig, selv med datidens øjne, plads til markant forbedring.⁵

Da velfærdsstaten blev oprettet, blev den finansieret via en høje skatteprocent.⁶ Danskerne er således fælles om at betale for de mange velfærdsydelser til dem, som har brug for dem, hvilket må siges at være indbegrebet af solidaritet og fællesskab. Den amerikanske professor Peter Baldwin regner også Danmark og Skandinavien for oprindelsesstedet for den solidariske velfærdsstat, hvilket yderligere cementerer det specielle ved den danske model.⁷

Det står derfor klart, hvorfor Danmark, samt de øvrige nordiske lande, er berømte for deres samfundsmodel. Danskerne har gået tidligere gået relativt ubemærkede hen i internationale sammenhænge, men pga. velfærdsstaten befinder Danmark sig ofte i centrum af internationale debatter eller anden form for opmærksomhed.⁸

I bogen *13 Værdier* forklares de centrale værdier i den danske velfærdsstat således: *"De (red. værdier) henviser til kollektive forestillinger om, hvad der er rigtigt og forkert, godt og ondt. Hvad er det gode samfund?"*⁹ Velfærdsstaten har dog trods denne fælles konsensus haft en begyndelse, hvor ikke alle var lige

² Peter Baldwin, *The politics of social solidarity Class bases of the European Welfare state 1875-1975*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), s. 56.

³ Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, "Indledning", i *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007). s. 10.

⁴ Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie del 3*. s. 34.

⁵ Inge M. Bryderup, *Børnelove og Socialpædagogik gennem hundrede år*, (Aarhus: Forlaget Klim 2005), s. 222.

⁶ Klaus Petersen, "(U)retfærdighed! Og hvad det så kommer velfærdsstaten ved?", i *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007). s. 149.

⁷ Baldwin, *Politics of social solidarity*, s. 55.

⁸ Baldwin, *Politics of social solidarity*, s. 59.

⁹ Petersen et al., "Indledning", s. 12.

enige om, hvad det gode samfund var, og hvilken vej det gode samfund skulle gå. Velfærden har også i samme spor oplevet både en hård begyndelse, en forrygende guldalder, en nedtur og slutteligt en stabilisering, hvorved den er endt der, hvor den er i dag.¹⁰

Den danske komiker Jonatan Spang udtalte i sit show *Danmark* fra år 2015, at man i 50'erne og 60'erne byggede det hus, som vi kaldte velfærdsstaten. Mens det derefter, fra 1970'erne og frem, har handlet om at få huset til at falde sammen så langsomt som overhovedet muligt.¹¹ Hvad Spang mente var sandsynligvis, at opfattelsen af hvad velfærdsstaten skal være, samt hvad den kan, har ændret sig. Det er også dette, som store dele af litteraturen er fokuseret på, og hvad den historiske opgang og nedgang i velfærdsstaten fortæller os. Der har konstant været spørgsmål om, hvorvidt den danske velfærdsstat er god nok, og eftersom velfærdsstaten er dyr at opretholde; Hvor kan der spares og forbedres? Hvordan håndteres velfærden under lavkonjunktur og højkonjunktur, samt hvilken opfattelse af det gode samfund afspejler dette? Det er disse ændringer og spørgsmål, som dette speciale vil forsøge at følge og diskutere på.

En af de vigtigste faktorer for velfærdsstatens fremkomst efter 1945 var det faktum at elendigheden under besættelsen satte fokus på den danske befolknings ernæring, dets fortsatte overlevelse samt på, hvad man regnede for det gode samfund.¹² Hvad der herefter fulgte, var opbygningen af den danske velfærdsstat. En velfærdsstat, som skulle være med til at gøre Danmark til et godt og solidt samfund. Spørgsmålet var bare: Hvad er det gode samfund?

2 Problemfelt

Velfærdsstaten er gradvist blevet en integreret del af dansk politik og en integreret del af danskernes idé om det gode samfund.¹³ Dette ses ved at velfærdsstaten, på trods af sin placering som et meget omdiskuteret emne, er blevet et plusord i dansk politik.¹⁴ I kraft af dette, er velfærdsstaten også en noget som stort set samtlige danske politikere går ind for.¹⁵ De er enige om, at velfærdsstaten fortsat skal være en del af Danmark. Hvad politikerne dog ikke er enige om, er i hvor stort et omfang det skal være det.¹⁶

¹⁰ Petersen et al., "(U)retfærdighed!", s. 149.

¹¹ "Jonatan Spangs Danmark", konsulteret d. 05/06-2017, <https://play.tv2.dk/programmer/comedy/serier/jonatan-spangs-danmark/>

¹² Søren Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel 1891-2011 – sporskifter, motiver, drivkræfter*, (Frederiksberg C: Frydenlund, 2014.), s. 101.

¹³ Niels Finn Christiansen, "Velfærdsstaten og det nationale", i *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007). s. 25.

¹⁴ Mogens Rüdiger, "Mangfoldighedens pris Dansk faghistorie – en status". *Den Jyske Historiker* 75-76 (1997): 154.

¹⁵ Klaus Petersen, "Indledning", i *13 Historier om den danske velfærdsstat*, red. Klaus Petersen. (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2003), s. 9.

¹⁶ Erik Hoffmeyer og Erling Olsen, "Økonomisk velfærdsteori", i *Velfærdsteori og velfærdsstat*, red. Erik Hoffmeyer. (København: Berlinske forlag, 1962), s. 7.

Diskussionen om hvorvidt velfærdsstaten dræber iværksætterens incitament via manglende økonomisk belønning, og om befolkningen i et velfærdssamfund afgiver ansvaret for deres eget liv til staten er stadig aktuelle. Er det gode samfund et sted med et konkurrencedygtigt Danmark, eller er det et sted, hvor ligheden er størst mulig? Samtidigt er diskussionen om, hvem der "opfandt" velfærdsstaten også særdeles omdiskuteret. Typisk får socialdemokratiet æren for udviklingen af den moderne velfærdsstat,¹⁷ men ingen synes helt enige om hvem, hvad og hvor. Det eneste som står klart er, at der er mange forskellige opfattelser af, hvornår det springende punkt for velfærdsstaten var, samt hvad der er vigtigst at fremhæve og hvorfor.^{18 19} Historikerne Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christensen i bogen *Dansk velfærdshistorie* forklarer det således: "*Diskussionen om begrebet velfærdsstat var således en principdebat om, hvilken type samfund Danmark skulle være.*"²⁰ Hvilket også betyder, at der er mange forskellige forståelser for både hvad det gode samfund er, men også for hvornår man har opnået et godt samfund.

Specialet tager sin begyndelse i 1945, hvor Danmark var i store problemer. Mange lande i Europa havde lidt tab både menneskeligt og økonomisk på grund af den forgangne verdenskrig. Danmark havde for alvor mærket, hvor lille og hvor, i internationale sammenhænge, "ubetydelig" landet efterhånden var blevet.²¹

En ny verdensorden havde indfundet sig med liberalistiske USA på den ene side og kommunistiske Sovjet på den anden.²² Danmark som en krigsførende nation hørte fortiden til, og følte nu presset fra begge sider. Danskerne og de danske politikere skulle vælge, i hvilken retning deres ideer om det gode samfund lå. Danmark vendte sig som bekendt hen mod USA og vesten. Ideen var, at man skulle bruge den frie handel og den økonomiske vækst i vesten til at skabe et skjold mod det, som essentielt blev fjenden i øst.²³ Danmark udnyttede det økonomiske opsving, som bl.a. skyldtes accepten af økonomisk støtte i form af Marshallhjælpen fra USA. Samtidigt udnyttede man nogle centralt forankrede grundværdier i samfundet, til at opbygge en velfærdsstat, ud fra hvilken man kunne udvikle nationen fremadrettet.²⁴ Det er tilsyneladende disse grundværdier, som adskiller Danmark og Skandinavien fra resten af verden.²⁵

¹⁷ Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie* del 3. s. 134.

¹⁸ Rüdiger, "*Mangfoldighedens Pris*", 156.

¹⁹ Petersen, "*Indledning*", s. 9.

²⁰ Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie* del 3. s. 134.

²¹ Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen, *Dansk Velfærdshistorie – velfærdsstaten i støbeskeen del 3*, (Odense: Syddansk Universitet, 2012), s. 19.

²² Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie* del 3. s. 657.

²³ Rüdiger, "*Mangfoldighedens Pris*", 158.

²⁴ Petersen et al., *Dansk Velfærdshistorie* del 3, s. 17.

²⁵ Petersen et al., *Dansk Velfærdshistorie* del 3, s. 27.

Flere forskere fortæller, at hele ideen om en velfærdsstat stammer fra Tyskland.²⁶ På trods af dette minder den danske og den tyske idé om en velfærdsstat ikke umiddelbart om hinanden.²⁷ Den danske velfærdsstats idealer er tydeligvis forankret et andet sted end Tysklands og for den sags skyld også andre steder i verden. Hvilket lægger op til en debat om, hvad det er, som gør Danmark særligt på dette område, hvordan den danske idé om det gode samfund har udviklet sig, og hvordan selve velfærdsstaten udviklede sig.

Disse diskussioner har nemlig også at gøre med, hvilken opfattelse og idé man har om, hvorledes det gode samfund skal se ud samt udviklingen af denne opfattelse eller mangel på samme.²⁸ Fokusset vil være på nogle udvalgte undersøgelsesfelter, hvis værdi ikke så nemt kan måles. Dette gøres for at komme endnu tættere på selve værdigrundlaget bag det gode samfund, og de opfattelser som har præget den valgte periode.

2.1 Problemformuleringsafsnit

To af de absolut vigtigste faktorer i den danske velfærdsstat og i den danske forståelse af det gode samfund er uddannelse og universalisme. Begge repræsenterer styrkerne ved det danske samfund og var begge billeder på et opgør med fortiden, og den dårligere periode under og efter Anden Verdenskrig.²⁹ Hvad der dog er uklart er, hvordan man var kommet frem til lige præcis hvordan det gode samfund skulle se ud, og hvilken rolle henholdsvis uddannelse og universalisme skulle spille i dette samfund. Ud fra denne undren og ovenstående problemfeltssafnit har specialet fået følgende problemformulering:

2.2 Problemformulering

Hvordan forstås ideen om det gode samfund i perioden 1945 til 1973 med fokus på områderne uddannelse og universalisme?

For at kunne komme tættere på svaret af ovenstående problemformulering er der udvalgt nogle underspørgsmål. Disse vil medvirke forståelsen af og indsnævringen af et ellers meget bredt emne.

2.3 Underspørgsmål

1. *Hvilken udvikling er der sket inden for området uddannelse, og spiller den en rolle i Danmarks idé om det gode samfund?*

²⁶ Petersen et al. Dansk Velfærdshistorie del 3. s. 133.

²⁷ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel del 3*, s. 20.

²⁸ Petersen et al., "Indledning", s. 12.

²⁹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 121.

2. Hvilken udvikling er der sket inden for universalisme, og spiller den en rolle i Danmarks idé om det gode samfund?

Problemformuleringen er baseret på en undren af baggrunden for velfærdsstatens fremkomst og udformning, samt hvorfor og hvordan der løbende er sket ændringer i hvad man regner for det gode samfund.³⁰ Klaus Petersen siger i bogen *13 værdier: "En debat, der alene handler om efterløn, skattestop, dagpenge- og SU-ændringer, er en fattig debat"*, hvilket fint illustrerer specialets intention.³¹ Petersen mener med dette, at der en manglende debat om velfærdsstatens værdier og ideerne bag. Det er disse værdier, som specialet gerne vil undersøge udvikling af.³² Altså hvordan befolkningen og politikerne i perioden fra 1945 til 1973 har udviklet deres tanker, ideer og opfattelser af, hvad det gode samfund var, og hvordan man ønskede at opnå det gode samfund.

De to valgte fokuspunkter er nogle meget centrale områder inden for den moderne danske velfærdsstat, og var det ligeledes ved begyndelsen af den valgte periode. Uddannelse og lighed er ofte en slags målestok for hvor godt et samfund er, hvilket også betyder at Danmark, på papiret i hvert fald, har et godt samfund. Det er derfor også relevant at undersøge, hvor ideerne kommer fra og hvordan de har udviklet sig. Allerede efter 1945 begyndte den danske mentalitet at ændre sig at tilhøre et nationalt fællesskab, hvor den måske tidligere i højere grad havde tilhørt et socialt fællesskab. Hvilket skal forstås som at man ikke betalte skatten for nationen som helhed, men at man gjorde det for sin nabos skyld.³³ Dette er naturligvis lidt af en overfortolkning, eftersom statens også tager del i den proces, hvorved man hjælper sin nabo. Men pointen er, at der skete en opbygning af et solidarisk fællesskab danskerne imellem. Med andre ord så opbygges det som danskerne regnede for et godt samfund. Ideerne er blevet dybt integreret i danskerne, og har overlevet hele vejen op til den dag i dag, hvor man regner velfærdsstaten som noget helt centralt for det gode samfund og ikke mindst noget danskerne kan være stolte af.³⁴ Relevansen ligger dermed i velfærdsstatens konstante aktualitet og ikke mindst diskussionen om, hvordan man ud fra den kan skabe og opretholde det gode samfund.³⁵

3 Metodeafsnit

Specialet vil analysere, hvordan forståelsen af det gode samfund har set ud i forbindelse med opbygningen af den danske velfærdsstat og udviklingen af, hvordan denne forståelse har udviklet sig. For at kunne finde

³⁰ Petersen, "Indledning", s. 14.

³¹ Petersen et al., "Indledning", s. 12.

³² Petersen et al., "Indledning", s. 10.

³³ Christiansen, "Velfærdsstaten", s. 30.

³⁴ Christiansen, "Velfærdsstaten", s. 30.

³⁵ Petersen et al., "Indledning", s. 13.

denne forståelse, vil specialet tage udgangspunkt i udvalgt forskningslitteratur og udvalgt kildemateriale. Dette vil sige, at problemformuleringen vil blive besvaret ud fra en diskussion af, hvad andre historikere, forskere og debattører har skrevet om emnet, samt hvad begivenhederne fortæller om tiden. Ud fra de forskellige opfattelser, meninger og begivenheder vil det være muligt at spore, samt forklare hvilken udvikling den danske forståelse af det gode samfund har været igennem, og om den overhovedet har udviklet sig. For at afgrænse opgaven emnemæssigt vil der være to analysespørgsmål, omhandlende uddannelse og universalisme, som vil blive behandlet enkeltvis for derefter at blive opsummeret, diskuteret og konkluderet på efterfølgende.

Den udvalgte litteratur vil være en blanding af oversigtsværker, forskningslitteratur og antologier af både nyere og ældre dato. De nye antologier vil blive brugt til at spore udviklingen og forklare den, mens dem af ældre dato vil blive brugt som kildemateriale til at analysere og illustrere tidsånden samt den daværende opfattelse af det gode samfund.

Specialets periode vil gå fra 1945 til 1973, hvilket indebærer store dele af velfærdsstatens storhedstid.³⁶ Det er netop på baggrund af dette, at denne afgrænsning er blevet valgt. Afgrænsning gør det muligt at undersøge og analysere på de vigtigste begivenheder og love i den moderne velfærdsstat. Hverken specialet som helhed, eller individuelle afsnit om uddannelse og lighed vil være kronologisk opbygget. Dette skyldes at mange af de centrale begivenhederne sker simultant med hinanden, så en samlet kronologisk analyse ville give et meget mudret billede, som er svært overskueligt. I stil med megen af specialets litteratur vil fokus på et enkelt emne ad gangen give et langt bedre overblik.

3.2 Afgrænsning

Perioden er valgt på baggrund af mængden af velfærdstiltag som blev lavet denne periode.³⁷ Dette må nødvendigvis betyde, at det er i denne periode, der gøres mange overvejelser om, hvad det gode samfund er, og hvordan man skaber det. Samtidig er perioden også valgt, fordi der er en konsensus om, at velfærdsstaten efter år 1973 kom i en stor krise.³⁸ Dette betyder, at jeg vil følge velfærdsstatens udvikling i en periode, hvor det nærmest kun går opad. Dette vil sige at man i højere grad indførte nye velfærdstiltag fremfor at bespare på dem.³⁹ Specialet ønsker at beskrive forståelsen af det gode samfund ud fra de to udvalgte fokuspunkter i begyndelsen af velfærdsstatens historie.

³⁶ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 199.

³⁷ Jørn Henrik Petersen & Klaus Petersen, "Indledning", i *13 reformer af den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen & Klaus Petersen. (Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2005), s. 10.

³⁸ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 189.

³⁹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 22.

Opgaven er geografisk afgrænset til kun at omhandle det danske samfund, selvom både den danske velfærdsstat og den danske idé om det gode samfund med stor sandsynlighed har ladet sig inspirere ude fra. Eksempelvis i forhold til den tidligere tyske eller svenske model.⁴⁰ Kulturel indvirkning fra andre nationer kan ikke udelukkes, og kan i nogle tilfælde blive brugt til at forklare samfundstendenser i specialet.

Der er mange andre begreber eller værdier, som kunne have været relevant at have med i en opgave vedrørende den danske idé om det gode samfund. Et eksempel kunne være de mere økonomiske aspekter af specifikke love, altså hvorledes pengene forvaltes i velfærdsstaten. Der vil dog også blive brugt emner, som ikke nødvendigvis har særlig meget med de to fokuspunkter at gøre, til at forklare og analysere forståelsen af netop de to fokuspunkter. Set med specialets briller kan de nye ideer om daginstitutioner eksempelvis være med til at forklare et skiftende syn på begge fokuspunkter samt en forståelse af det gode samfund.

3.3 Definitioner

Nedenfor følger en definition af nogle af specialets begreber, som behøver yderligere uddybelse eller vil blive brugt på en særlig måde.

3.4 Fokus inden for velfærdsstaten

Velfærdsstaten er en integreret del af den danske idé og forståelse af det gode samfund, men velfærdsstaten er også et meget vidt begreb. Ligeledes er begrebet svært at definere helt konkret. Tidligere redaktør og velfærdsstats/samfunds debattør Henning Fonsmark skrev på baggrund af dette i sin bog *Historien om den danske utopi* således:

*”En egentlig definition er jo et væsentligt redskab for dem, der måtte være interesseret i at sammenholde de forestillinger, der i idéfasen var knyttet til begrebet (red. Velfærdsstaten), med en senere udvikling i virkelighedens politik. Men der er ikke i materialet en sådan entydighed. Begrebet bliver naturligvis både brugt positivt og negativ – som en attraktion eller skræmmebillede – når det optræder i partipolitisk sammenhæng. Men det har ikke nogen skarp afgrænsning.”*⁴¹

Hvad Fonsmark mente var, at uanset hvordan man forsøger at definere velfærdsstaten, så vil der konsekvent være nogle mangler rent definitions-mæssigt. Både fordi begrebet er så bredt som det er, men også fordi meget af definitionen lægger i forfatterens subjektive holdning og tolkning. Specialet vil derfor

⁴⁰ Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie del 3*. s. 133.

⁴¹ Henning Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, (København: Gyldendal 1990), s. 170.

fokuserer på to områder inden for den danske velfærdsstat, som har noget at sige i forhold til den danske forståelse af det gode samfund: Uddannelse og universalisme.

3.5 Definition af uddannelse og universalisme

Uddannelse defineres i denne opgave ud fra disse tre parametre: Undervisning, dannelse og opdragelse.⁴²

Det vil sige at klassisk skolegang i folkeskole, gymnasier, universiteter osv. går ind under uddannelse i denne opgave. Det betyder samtidigt også at dygtiggørelse, tilpasning eller omstrukturering også hører ind under uddannelse. Dette kunne eksempelvis være et kursus, da et sådant også indeholder en eller anden form for undervisning. Dannelse og opdragelse er ikke umiddelbart klassiske eksempler på uddannelse, men ikke desto mindre omhandler disse to parametre også dygtiggørelse og tilpasning.

Det er desuden vigtigt at bemærke, at specialet også vil indeholde nogle pointer, som i stedet for at være decideret uddannelse, vil være eksempler på tilføjelser til allerede eksisterende uddannelsesmæssige forhold. Dette kunne eksempelvis være love, som giver flere individer mulighed for uddannelse eller tiltag som gør allerede eksisterende uddannelser bedre.

Universalisme er i denne opgave *"... karakteriseret ved at indbyggernes rettigheder i forhold til velfærdsstatlige ydelser hovedsagelig er baseret på borgerskab i landet og universalistiske i betydningen: alle er omfattet af ordningerne."*⁴³ Ud fra denne definition er universalisme noget, som gælder for alle. I denne opgaves kontekst, som har at gøre med samfund og velfærdspolitik, omhandler det især ydelser og muligheder. Dette skal eksempelvis forstås som, at et rigt individ får det samme i velfærdsydelser som et fattigt individ, således at alle er sikret en vis indkomst.⁴⁴ Sociologi forsker Robert Erikson forklarer velfærdsstaten således: *"The welfare state is meant to integrate and include the entire population rather than target resources toward particular problem groups."*⁴⁵ I denne forståelse er velfærdsstaten og dens løbende udvikling et redskab mod et mere lige samfund, hvor man sigter efter at ramme de flere fremfor de få med ydelser. Velfærd er i den forstand ikke kun hjælp til fattige, men en hjælp til hele samfundets befolkning.

⁴² "Uddannelse", konsulteret d. 31/07-2018.

[http://denstoredanske.dk/Erhverv, karriere og ledelse/P%C3%A6dagogik og uddannelse/P%C3%A6dagogik, didaktik og metodik/uddannelse](http://denstoredanske.dk/Erhverv,_karriere_og_ledelse/P%C3%A6dagogik_og_uddannelse/P%C3%A6dagogik,_didaktik_og_metodik/uddannelse)

⁴³ Viggo Johansen, *Dansk Socialpolitik 1708-2002*, (Århus: Den Sociale Højskole, 2003), s. 37.

⁴⁴ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 25.

⁴⁵ Robert Erikson et al., *The Scandinavian Model – Welfare States and Welfare Research*, (New York: M.E. Sharpe, Inc. 1987), s. 42-43.

4 Forskningsoversigt

Meget af den udvalgte litteratur har fokus på velfærdsstaten som helhed, og ikke på ideen om det gode samfund. Dog regnes udformning af den danske velfærdsstat som et billede på, hvordan man ønsker, det gode samfund skal se ud. En stor del af den anvendte litteratur vil være en form for oversigtsværker. Oversigtsværkerne vil blive brugt på grund af deres omfang og bredde, som gør det muligt at spore den diskussion og udvikling, som specialet ønsker at undersøge. Derudover bliver det også muligt at undersøge og analysere på, hvad de foregående begivenheder betød for dem, som kom senere. Dette er yderst relevant i forhold til forhåndenværende speciale, eftersom bestemte begivenheder kunne afspejle bestemte forståelser eller opfattelser.

Foruden oversigtsværkerne vil der også blive benyttet mere specificerede forskningslitteratur, for at komme tættere ind på de to udvalgte undersøgelsesfelter som specialet har. Slutteligt vil der også blive brugt moderne antologier, som debatterer og forklarer den danske velfærdsstat fra forskellige vinkler og forskellige meninger.

4.1 Litteratur

Den udvalgte litteratur tydeliggør, at forskning omkring velfærdsstaten er blevet meget populært fra cirka år 2000 og frem. Dette har formodentlig noget at gøre med den debat som nævnes i bogen *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, som er skrevet af Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Lis Holm Petersen i 2007. Her gøres det klart, at mange er i tvivl om, hvor den danske velfærdsstat er på vej hen. Desuden omtales en diskussion af værdier, og hvordan disse nu ikke længere rigtigt slår til, hvilket antyder at opfattelsen af velfærdsstaten har ændret sig.⁴⁶ Det giver derfor god mening, at litteraturen er centreret omkring denne periode. Fordi den velfærdsstat, som er gået danskerne så meget i blodet og er så integreret dansk, nu er ved at udvikle sig til noget andet end, hvad den var før.⁴⁷

Dette er centrum for en række bøger, som vil blive benyttet i specialet. De har alle 13 bud på henholdsvis velfærdsstatens centrale *historier* (2003), *vigtigste reformer* (2005) og *værdier* (2007). Den centrale forfatter i den serie er Klaus Petersen, som er professor i historie på Syddansk Universitet. I bøgerne findes kapitler skrevet af mange forskellige forfattere, men fælles er, at de alle har relevans og indblik i den pågældende problemstilling de arbejder med. Eksempelvis er det flere nuværende politikere, der er med til at beskrive, hvilke værdier som ligger bag den danske velfærdsstat. Bøgerne repræsenterer forskellige meninger inden for den danske velfærdsstat og ideer til, hvordan den fortsat kan opretholdes. Bøgerne

⁴⁶ Petersen et al., "Indledning", s. 13.

⁴⁷ Christiansen, "Velfærdsstaten", s. 25.

giver et glimrende billede på, hvordan den danske velfærdsstat klarer sig i den moderne verden og hvilke problematikker den står overfor.

Nogle af specialets benyttede forfattere går igen flere steder. En af dem er Søren Kolstrup, som både optræder i 13 bøgerne og som selvstændig forfatter i bogen *Den danske velfærdsmodel 1891-2011* fra 2014. Bogen handler meget lig dette speciale om motiver og drivkræfter i den danske velfærdsstat.

Fokusset i værket er på opbygningen af velfærdsstaten, og hvordan den har fundet sted. Værket er meget bredt og dækker en periode på over 100 år. Han har valgt et fokus på lighed, forebyggelse og rationalitet til at forklare udviklingen af velfærdsstaten ud fra, hvilket gør bogen velegnet til brug i især specialets afsnit om det gode samfund. Der er desuden også nogle betragtninger om hvilke steder i samfundet at disse tre fokuspunkter spiller ind. Her er uddannelsesområdet eksempelvis et vigtigt punkt. Kolstrup forklarer i bogen, at velfærdsstaten ikke var resultatet af en overordnet plan, men at politikerne i stedet fulgte den retning, som samfundet pegede henimod.

Mange af Kolstrups betragtninger, om eksempelvis uddannelse som en social investering, ses også i en anden af specialets bøger *Dansk Skolehistorie* skrevet af Anne Katrine Gjerløff, Anette Faye Jacobsen, Ellen Nørgaard og Christian Ydesen og udgivet i 2014. Bogen er en del af en serie, som dækker hele den danske skolehistorie helt fra begyndelse og frem til nu. Bogen har et fokus på de "bløde" værdier, såsom de pædagogiske ændringer, børnenes sundhed og et bredt fokus på, hvem der gik i skole, og hvem der ikke gjorde, samt hvem der senere fik lov til at gå i skole. Bogen egner sig derfor særdeles godt til dette speciale, da disse netop er nogle af specialets hovedpunkter. Flere af bogens kilder er fra interviews og erindringer, hvilket også gør, at det bliver muligt at komme helt tæt på de værdier og opfattelser, som findes i det danske skolesystem, og undersøge hvordan de har udviklet sig. Bogen har medtaget en hel del eksempler på datidens undervisning, hvilket også er med til at afspejle både opfattelser, men også er brugbare som levn til at fortælle noget om fortidens skolegang. Bogen er ikke kronologisk opbygget fordi fokus er på de enkelte emner, som eksempelvis børnenes sundhed og ikke den overordnede udvikling, som det eksempelvis er tilfældet i en anden af specialets bøger *Dansk Velfærdshistorie* af Klaus Petersen, Jørn Henrik Petersen og Niels Finn Christiansen.

Til dette speciale vil bind tre (2012) og fire (2012), som omhandler perioden fra henholdsvis 1933 til 1956 og 1956 til 1973 blive benyttet. Som det antydes af bøgernes tidsmæssige afgrænsning, har de et fokus på velfærdsstatens vigtigste love og begivenheder. Såsom socialreformen i 1933, folkepensionen i 1956 og velfærdsstatens krise, som begynder i 1973. Alle bøgerne har taget næsten de samme fokuspunkter, og udvikles løbende med udviklingen af velfærdsstaten, således at de vigtigste love og begivenheder er taget med. Eksempelvis er enkepension med i bind fire, som går fra 1956 til 1973, netop fordi der ikke har været

en lov på dette område tidligere. Dette faktum gør bøgerne meget velegnede til at spore den løbende udvikling af velfærdsstaten. Dette skyldes det fastsatte fokus på, hvad der ofte regnes for de vigtigste emner i velfærdsstaten og det socialpolitiske spektrum.

Foruden denne type oversigtsværk vil serien *Danmarkshistorien* af bl.a. Tage Kaarsted, Henrik S. Poulsen og Poul Villaume blive anvendt. Her er tale om bind 13, 14 og 15, hvor bind 13 og 14 er fra 2004 og bind 15 er fra 2005. Disse kan bruges på samme måde som bindene om dansk velfærdshistorie kan det.

Da disse ikke kun fokuserer på velfærd, kan de også bruges til at se på, hvor Danmark befandt sig som nation på det pågældende tidspunkt. Bøgerne tager dermed fat i de vigtigste begivenheder i specialets periode, hvilket kan benyttes til at tegne et billede af Danmark som samfund og Danmarks løbende udvikling. Noget der også er relevant, da det siger noget om samfundets opfattelse ikke bare om politik, men også om forbrug og globalisering.

Af de mere emnespecifikke bøger som er brugt i specialet, kan nævnes Henning Bregnsbos *Kampen om skolelovene* fra 1971. Det specielle ved denne bog er at den også fortæller om diskussionen og den politiske aktivitet omkring skoleloven i 1958. Dermed kan den bruges at spore udviklingen inden for folkeskolen. Bl.a. i forhold til folkeskolens opbygning og indhold. Mange af de særligt markante politikere i perioden, såsom Jørgen Jørgensen og Julius Bomholt, kommer til at stå i et andet lys, når bogen ikke kun handler om eftertidens tanker vedrørende emnet, men også omhandler den pågældende situations faktiske begivenheder. Eksempelvis i forhold til holdningsskift og egentlige motivationer.

En anden meget emnespecifik bog er Professor Inge M. Bryderups *Børnelove og Socialpædagogik gennem 100 år* fra 2005. Bogen er relevant i forhold til, både i hvilket omfang socialpædagogikken bliver mere universel i sin udformning, samt i hvilket omfang uddannelse spiller en rolle i datidens børnelove og socialpædagogik. Den kan således bruges til begge specialets emner. Grundet bogens brede afgrænsning på 100 år er det kun relativt lidt, som falder inden for specialets afgrænsning. Men i disse afsnit er der stadig et fokus på, hvorledes individuelle præferencer vinder frem i forhold til børn i den almindelige folkeskole, samt børn og unge i børneforsorgen. De spejles nemlig i de processer som også foregår andre steder i det danske politiske landskab. Såsom netop et større fokus på den enkelte og at børnene i forsorgen i mindre grad selv er skyld i deres situation, og at de skal hjælpes frem. Ligesom det er tilfældet med for eksempel arbejdsløse og eller unge født i et uddannelsesfremmede miljø.

I samme retning som Bryderups bog benyttes også Viggo Johansens *Dansk Socialpolitik 1708-2002* fra 2003. Bogen består af nedslag ved vigtige socialpolitiske begivenheder inden for især sociale institutioner og sociale problemstillinger. Den beskriver meget kort og præcist nye tiltag eller love, og kan på denne måde komme dække enormt mange forskellige nyskabelser inden for de sociale politiske områder. Bogen

indeholder desuden en del tabeller og skemaer, som illustrerer udviklinger inden for et givent område. Det er især disse tabeller, som gør bogen brugbar og relevant. Bogen går ikke særligt dybt ind i sine emner, men kan snarere tænkes som et kilderegister, der giver lyst til at undersøge enkelte af bogens emner yderligere.

I 1990 udgav forfatter og debattør Henning Fonsmark bogen *Historien om den danske utopi*. Bogen skal ses som et indlæg i debatten om velfærdsstatens funktion og dens størrelse samt dens indvirkning på det danske samfund. Fonsmark var selv konservativ af overbevisning, og bogen kan med hans egne ord ses som et "idépolitisk" debatindlæg. Den er skrevet midt i en velfærdsræssig opbrudstid under en konservativ regering, efter at Danmark havde oplevet økonomisk krise i 1970'erne, hvilket både forklarer den kritiske tilgang til velfærd og selve baggrund for bogen. Den kan derfor bruges som et indblik i de problemstillinger, som er forbundet med velfærdsstaten og de problemstillinger, der opstår ved yderligere udvidelse af velfærdsstaten.

Samme år som Fonsmarks bog udkom, udkom den amerikanske Peter Baldwin med en bog om de europæiske velfærdssystemer kaldet *The politics of social solidarity*. Bogen undersøger baggrunden for velfærdsudviklingen i Storbritannien, Tyskland, Frankrig og de skandinaviske lande, heriblandt Danmark. Baldwin ønsker at undersøge, hvilke partier og hvilke sociale klasser som havde haft en indvirkning på udviklingen. Han beskriver udviklingen hen imod loven om folkepension i 1956 for at illustrere, hvorledes både loven og den både foregående og efterfølgende udviklingen af den danske velfærdsstat er blevet til på baggrund af kompromiser og brede forlig.

I 1987 udgav Robert Erikson, Erik Jørgen Hansen, Stein Ringen og Hannu Uusitalo bogen *Welfare States and Welfare Research*. Bogen omhandler på samme måde som Baldwins udviklingen af velfærdsstater. Denne gang kun centreret i Skandinavien. Bogen omhandler den udvikling, som velfærden har været igennem, og hvilke problemer den har medført. Den indeholder afsnit om universalismens vigtighed for den danske velfærdsstat, samt hvordan denne tankegang vandt indpas.

I 2003 udgav historiker Hans Sode-Madsen bogen *Farlig Ungdom*. Bogen omhandler Danmarks ungdom i perioden fra 1945 til 1970. Bogen ser på samfundets indstilling til de unge, på selve ungdommen og på de ungdomskommissioner, som blev nedsat i perioden. Den fortæller historien om, hvorledes ungdommen blev mere vigtig, både samfundsmæssigt og politisk. Den fortæller i dybden om de kommissioner, som var en af baggrundene for store ændringer på uddannelsesområdet. Bl.a. en mobilisering af intelligensreserven og et opbrud med den meget træge sociale mobilitet i efterkrigstiden.

Der er desuden blevet brugt enkelte afsnit fra tidsskriftet Den Jyske Historiker fra 1977 og 1997. Den første omhandler dansk socialpolitik i 1891-1977. Her er afsnit om udviklingen i statens udgifter, samt kvindernes

indtog på arbejdsmarkedet. Fra 1997 er det afsnittet om *Velfærdsstatens Fravær* skrevet af Mogens Rüdiger, som vil blive benyttet. Dette er især i forbindelse med forklaringen af velfærdsstatens rolle, samt hvordan den er blevet til dét den er i dag.

Rüdiger har ligeledes skrevet *Statens Synlige Hånd* fra 2003. Den indeholder også en analyse af velfærdsstatens nuværende rolle, og hvordan den er blevet således. Derudover findes et afsnit om velfærdsstatens regulering og ikke mindst effekten af regulering på individets frihed.

Der er også brugt enkelte afsnit fra Søren Mørchs *25 statsministre* fra 2004, som er en bred oversigt over de danske statsministre i det 20. århundrede, startende med Hugo Hørring i 1909 og sluttende med Poul Nyrup Rasmussen. Bogen fortæller overordnet om de danske statsministres tid og kan på den måde anvendes til at danne overblik over situationen i Danmark, både i en partimæssig forstand, men også i forhold den politiske udvikling og det daværende politiske landskab.

4.2 Kildepræsentation

Der vil i specialet blive benyttet kilder, som i de fleste tilfælde er ældre antologier. I stedet for at bruge dem til at sige noget om datidens begivenheder, vil de blive anvendt til at undersøge opfattelsen af det, som var kommet før bogen eller artiklerne blev lavet, og hvilke forhåbninger forfatterne har om fremtiden. Kilderne vil dermed blive anvendt som et levn, der siger noget om opfattelsen af en bestemt begivenhed eller periode, og som i samarbejde med den moderne forskningslitteratur kan sige noget om fortiden og fortidens begivenheder. På den måde kan specialet analysere og diskutere opfattelser direkte fra kilderne selv, fremfor at analysere sig frem til dem ud fra moderne litteratur.

Foruden forskningslitteraturen vil specialet også omfatte statistikker og opgørelser fra det danske folketing og det daværende landsting, som igen skal bruges til at sige noget om opfattelsen ud fra de faktiske begivenheder og debatter.

4.3 Kilder

En af specialets kilder *Velfærdsteori og Velfærdsstat* fra 1962, redigeret af den uddannede nationaløkonom Erik Hoffmeyer, er en ældre samling af debatindlæg fra nogle, på det tidspunkt, aktuelle personligheder inden for fire forskellige emner. Bogen bærer meget præg af at velfærdsstaten ikke rigtigt er helt færdigskabt endnu. Den er dermed ikke nær så integreret i danskerne, som det tidligere i specialet er blevet forklaret, at den er nu. Dette betyder, at der er flere yderpunkter i diskussionen om, hvad det gode samfund skal være. Eksempelvis om hvorvidt velfærdsstaten indskrænker frihed eller om, hvorvidt velfærdsstatens ydelser skal være universelle. Disse er naturligvis stadig aktuelle, men dog i mindre omfang. Bogen har nogle gode betragtninger omkring den aktuelle situation i dansk politik og hvordan

velfærdsbegrebet har udviklet sig. Samtidig giver hver af bogens forfattere også et bud på at anskue fremtiden, hvilket kun gør bogen brugbar, eftersom dette netop afspejler diskussionen og forståelsen af det gode samfund i Danmark. Bogen skal dog ikke tænkes som mere end en diskussion af nogle meget politisk aktive mennesker. Det kommer eksempelvis ikke bag på nogen, at landsretssagførerens afsnit, omkring hvem der bør modtage velfærd, er meget liberalt.

Bogen *Midt i en quiztid* fra 1958 er ment som et debatindlæg til den daværende situation i Danmark. Bogen er bygget op på fuldstændig på samme måde, som *Velfærdsstat og Velfærdsteori*. Det vil sige, at bogen indeholder en række forskellige indlæg fra en række meget forskellige personer. Bogens fokus er på den daværende skoledebat, på kunst og kultur og på den generelle tilstand i det politiske landskab. Meget af dette har at gøre med den opbrudstid, som forfatterne befandt sig i. Det er således meget interessant at høre meningerne og den undren, som fortælles i bogen. Dette kan muligvis være med til at forklare mange af de begivenheder og love, som foregik i netop denne periode.

I nogle år forinden ovenstående bog udkom, udkom et nummer af *Socialt Tidsskrift* skrevet af socialforsker Henning Friis i 1954. Bogen omhandler på samme måde den ændrede socialpolitiske situation i Danmark. Friis var selv en del af nogle af de kommissioner, som kiggede på sygekasser og andre socialpolitiske spørgsmål i Danmark. Bogen er en oversigt over socialpolitiske udgifter og lovændringer. Bogen har dog også en anden del, som er en redegørelse over socialministeriets forsorgsundersøgelse. I denne undersøgelse har socialministeriet undersøgt trangsårsager, arbejdsløshed og hvem der benytter sig af offentlig støtte. Bogen tjener det formål at vise øjebliksbilledet, som det så ud lige da nogle af de mest gennemgribende nye socialpolitiske love blev gennemført

Slutteligt vil Folketingstidende blive brugt til at undersøge nogle af de forhandlinger og forslag, som sket i forbindelse med især skoleloven i 1958 og folkepension i 1964. Disse kan bruges til at påvise intentioner og baggrund for tidens mange velfærdstiltag.

5 Hvilken udvikling er der sket inden for området uddannelse og spiller den en rolle i Danmarks idé om det gode samfund?

5.1 Nye tanker

Danmarks situation efter 1945 var meget speciel. Mange af de store nationer stod til at skulle genopbygge deres lande efter en krig, som Danmark var sluppet relativt uskadt fra.⁴⁸ Krigen havde dog gjort danskerne opmærksomme på lige præcis, hvor lille og ubetydelig nationen var blevet i internationale sammenhæng.⁴⁹

Så mens andre nationer byggede op på ny, stod danskerne relativt uskadte tilbage. De stod dog tilbage med tanken om, at hvis fjenden stod ved de danske grænser, var der meget få ting danskerne kunne gøre for at forsvare sig. Ligeledes var det blevet set, hvorledes demokratiet havde fejlet stort i Tyskland og i det daværende Sovjetunionen.

Dette betød også, at der var en udbredt opfattelse i samfundet om, at noget skulle gøres. Det nyttede ikke noget at lade *"... Som om intet (red. Anden Verdenskrig) var hændt."*⁵⁰

Opfattelsen var således, at eftersom ungdommen kunne være blevet et offer for nazisme, hvis de tyske sejre var fortsat, måtte der gøres en indsats for at fjerne nazisme som mulighed. Især fordi ungdommens opdragelse generelt var blevet forsømt i før og specielt i krigens tid.⁵¹

En af løsningerne på de indre og ydre trusler var at opdrage en demokratisk befolkning. Således at selv hvis landet blev overrendt af nogen med udemokratiske værdier, så ville befolkningen stå imod. Demokrati blev på den måde en slags forsvar mod eksempelvis Sovjetunionen i øst, som senere blev en meget reel trussel for Danmark og vesten.

En af foregangskvinderne for denne tankegang var lærerinden Inger Magrethe Nordentoft, der netop ønskede at bruge skole og uddannelse som opdragelse for at skabe gode demokratiske borgere. Noget der især lå hende på sinde var, at skolens opdeling *"Måske er til gavn for de flinkeste børn... (men) Absolut er til skade for de svagere"*. Skolen var i hendes øjne alt for autoritær og udemokratisk.⁵²

Tankerne om opdragelse var allerede blev set en smule i skoleloven fra 1937. Her handlede det om, at børnene skulle lære en slags basis kundskaber. Børnene skulle lære traditioner og kundskaber, som skabte

⁴⁸ Petersen et al. Dansk Velfærdshistorie del 3. s. 667.

⁴⁹ Tage Kaarsted, *Danmarkshistorie – Krise og Krig*, (København: Politikens Forlag, 2004), s. 185.

⁵⁰ Anne Katrine Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie – Da skolen blev sin egen 1920-1970. bd. 4*, (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2014), s. 39.

⁵¹ Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, s. 48.

⁵² Henning Bregnsbo, *Kampen om skolelovene af 1958 – Et studie i interesseorganisationers politiske aktivitet*, (Odense: Odense University Press 1971), s. 27.

en karakter hos børnene.⁵³ Der begyndte på den måde derfor allerede at være et samfundsideal, som skulle kunne hjælpe Danmark med at klare sig i den store verden. Med et fokus på traditionerne ville danskerne i teorien ikke glemme sig selv, hvis landet blev forsøgt overtaget. Børnene skulle være stolte af deres ophav fremfor at forsøge at ændre på det.

Tidligere havde mange af lovene handlet mest om at beholde det traditionsrige Danmark, og knap så meget om at skabe et fremtidens samfund.⁵⁴ Men i 1945 og tiden efter begyndte sådanne tanker at vinde frem, og det vigtigste sted at begynde var i skolerne. Men deciderede love om skolen og udvikling af skolen lod vente på sig.

Det forholdt sig således, at de politiske partier i tiden efter krigen havde problemer med at skaffe flertal til at gennemføre større og mere gennemgribende love.⁵⁵ I stedet begyndte hvad der godt kan beskrives som en uddannelsesrevolution i 1945 med en ungdomskommission. Mens Anden Verdenskrig stod på, var det primært de unge, som var den del af modstandsbevægelsen. På baggrund heraf var mange i befolkningen taknemmelige over for de unge.

Nogle grupperinger blev set som nationale helte, og det var derfor kun fair, hvis der blev gjort noget ekstra for ungdommens vilkår. Dette ekstra var ungdomskommissionen, som skulle hjælpe de unges sociale - og uddannelsesmæssige vilkår.⁵⁶

Der havde dog også tidligere været en diskussion om forbedring af det danske uddannelsesområde. I 1937 havde man fra politisk side besluttet, at landets generelle skoleniveau skulle hæves, særligt niveauet på landet. Politikerne havde en forhåbning om, at eksamensskolen og den eksamensfrie ville blive ligestillet "*i det almindelige omdømme*" med loven i 1937, men det var i 1954 stadig ikke lykkedes, og ungdomskommissionen skulle derfor også undersøge disse problemstillinger.^{57 58}

Formanden for kommissionen var Hal Koch, som sammen med Sigurd Højby fik stor betydning for uddannelsesområdet i Danmark. Kommissionen og Hal Koch foreslog, at flere arbejderbørn og børn fra de mere jævne samfundslag skulle have en studentereksamen.⁵⁹ Dette var startskuddet til en mere universel

⁵³ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 34.

⁵⁴ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 34.

⁵⁵ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 42.

⁵⁶ Henrik S. Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, (København: Politikens Forlag 2004), s. 60.

⁵⁷ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 51.

⁵⁸ *FT 1954/1955 tillæg A.*, sp. 1981.

⁵⁹ Erik Jørgen Hansen, "Lighed og velfærdsstaten", i *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007), s. 42.

tankegang i forhold til uddannelse. Ligeledes var det startskuddet til ideen om, at uddannelse skulle være en integreret del af det gode samfund i det nye Efterkrigsdanmark.

Koch havde under krigen arbejdet med danske unge og stået i spidsen for organisationen Dansk Ungdoms samvirke. Det er formodentlig i den forbindelse, at han opnåede sit indblik i den danske ungdom, som gjorde at han senere sammen med kommissionen anbefalede, at flere unge fik en studentereksamen. En af grundene til anbefalingen kom på baggrund af den idé, at det ville gavne Danmarks samfund som et hele, hvis der kom mennesker fra forskellige samfundslag ind at besidde lederstillinger.⁶⁰

I stil med Hal Kochs idéer sås Sigurd Højby. Han blev i 1945 valgt som formand for Gymnasieskolernes Lærerforening. I den forbindelse holdt han en tale til foreningens årsmøde, hvor han udtrykte ideer om en mere lige adgang til uddannelse for de danske unge. Sammen med Koch blev han repræsentant for ideen om lige muligheder i forhold til uddannelse.⁶¹ De var dog ikke alene. Efterkrigstiden banede vejen for pædagoger, lærere og elevers ønsker, og med dem en ændring i opfattelsen af den danske skole.⁶² Den pædagogiske forskning og tænkning havde ændret sig fundamentalt.⁶³ Skolen skulle ikke længere være et sted kun for læring af tabeller og sprog.

I stil med de begyndende ideer om en dansk velfærdsstat, som eksempelvis socialreformen i 1933, skulle skolen nu også være noget af det, som var med til at gøre Danmark til et bedre samfund. Eleverne skulle være redskaberne til fremtidens samfund, et samfund hvori de social skel var blevet nedbrudt og der var lighed for alle.⁶⁴ Dette skete ifølge både professor Inge M. Bryderup og historiker Hans Sode-Madsen på baggrund af en overgang fra behandling af det "sete" til i stedet at være forebyggende.⁶⁵ I forhold til uddannelse betyder dette, at hvor man før har forsøgt at løse fattiges problemer direkte, ved eksempelvis fattighjælp, skulle fattigdom nu i teorien kunne forebygges med uddannelse. Uddannelse blev anset som et gode, der kunne hjælpe individet til at få et bedre liv end sine forældre, hvilket også samtidigt ville være et gode for samfundet.⁶⁶

Der skete dermed et tydeligt skred i opfattelsen af, hvad uddannelse skulle bruges til og hvem uddannelse var til for. Ungdomskommissionen, Hal Koch og Sigurd Højbys forslag, blev af nogle anklaget som et forsøg på at pakke de unge ind i vat. Det var primært bønderne, som var utilfredse med de nye ideer. Det var

⁶⁰ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 121.

⁶¹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 124.

⁶² Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie bd. 4*, s. 39.

⁶³ Bryderup, *Børnelove og Socialpædagogik*, s. 224.

⁶⁴ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 121.

⁶⁵ Bryderup, *Børnelove og Socialpædagogik*, s. 179.

⁶⁶ Ning de Conick-Smith, Lisa Rosén Rasmussen & Iben Vyff, *Dansk Skolehistorie – da skolen blev alles*, (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2015), s. 28.

ellers dem, som stod til at vinde allermest på den nye uddannelsesmodel. Det var nemlig i særdeleshed landsbyskolerne, som haltede efter byskolerne i niveau.⁶⁷ Problemstillingen lå næppe i selve ideen, den lå nærmere i den kulturelle kløft mellem land og by. Ideerne fortsatte dog ufortrødent og det faktum, at de mest markante ændringer skete i folkeskolen samt i gymnasiergi, bevidner at det handlede om andet og mere end at gøre Danmark konkurrencedygtig i forhold til viden.

I dette samfund mente Højby, at man ikke skulle sortere efter klasser, men i stedet efter dem som var bedst kvalificeret. Så mekanikerens søn skulle i princippet kunne uddanne sig til sagfører, hvis det var dét han ønskede, og hvis det var dét han evnede. Sociale forhold skulle ikke være en stopklods på arbejdsmarkedet. Højby mente dermed, at man skulle bevæge sig væk fra den normale tankegang i folkeskolen, og i stedet have fokus på at en person fra en fattig familie kan være lige så dygtig som en fra en rig familie, hvis man tillod den udvikling. Med en sådan udvikling ville samfundet også blive mere socialt lige, hvilket Højby, Hal Koch og ungdomskommission fra 1952 ønskede for Danmark. Ligheden skulle bl.a. komme via uddannelse og muligheden for uddannelse for især de danske unge. Foruden ønsket om mere lighed var tanker om ungdom og uddannelse også et udtryk for taknemmelighed over for de danske unges medvirken i den danske modstandsbevægelse under krigen. Uddannelse skulle i den forstand være en slags belønning.⁶⁸ Flere af de politiske ungdomsorganisationer udgav pjecer og artikler, hvori de gav udtryk for at *"Danmarks ungdom har nu gjort sin pligt"* og *"I de unge år skabes fremtiden"*.⁶⁹ Denne form for udvikling lader dog vente på sig.

5.2 Skolens struktur

I 1954 oplevede folkeskolen en mindre krise. Det var med loven i 1937 lykkedes at få flere til at tage eksamensskolen, men mange af dem som påbegyndte denne faldt fra i stedet for at gennemføre skoleforløbet. Ligeledes var forskellen i niveau og muligheder for erhverv samt videreuddannelse mellem land og by alt for markant. Dertil lægges at: *"Den eksamensfri mellemskole er i befolkningens bevidsthed blevet en afdeling inden for skolevæsenet for de dårligst begavede børn, der ikke kunnet bestå optagelsesprøven til eksamensskolen."*⁷⁰ Der var desuden en bekymrende tendens til, at unge fra landet tog til byen for at få en uddannelse. Bomholt udtalte i 1954 derfor at: *"En effektiv afhjælpning af denne ulempe*

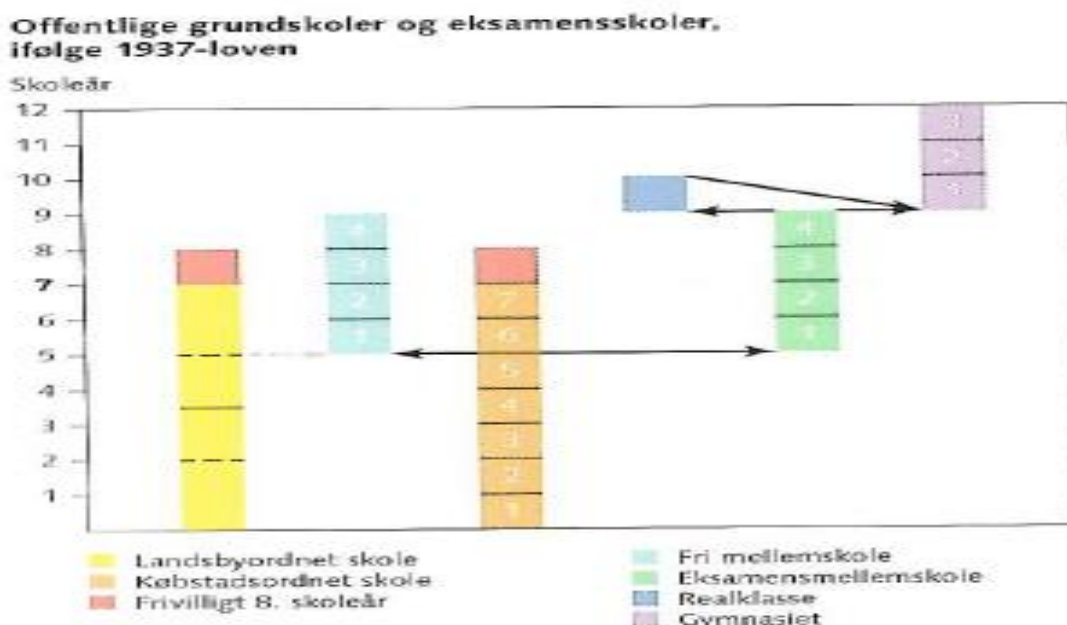
⁶⁷ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 61.

⁶⁸ Hans Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, (Aarhus: Aarhus universitetsforlag 2003), s. 13.

⁶⁹ Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 49.

⁷⁰ *Forhandlingerne folketingsåret 1957/1958.*, sp. 878.

(red. Forskellen mellem land og by) er påtrængende nødvendig.^{71 72} På daværende tidspunkt så skolen og skolens opdeling fra 1937 til 1958 ud således:

73

Modellen viser inddelingen i den landbyordnede skole og den købstadsordnede skole. Fra første klasse og op til og med femte var eleverne i samme klasse, før eleverne blev delt i enten den fri mellem skole eller eksamensmellem skolen. Dem som fortsatte i den fri mellem skole, var dem som ikke ønskede eller kunne fortsætte i gymnasiet. Mens dem som fortsatte i eksamensmellem skolen, var dem som netop ønskede at fortsætte i gymnasiet.

Indførelsen af den eksamensfrie mellem skole og eksamensmellem skolen var den primære forandring fra den tidligere skolelov fra 1903. Dette lagde op til en meget delt folkeskole, hvilket den også blev meget kritiseret for.⁷⁴ Elever blev kun sammen indtil femte klasse, hvilket betød flere opbrud med nye klassekammerater i løbet af deres skolegang. Dette betød at opdeling ikke kun var af faglig karakter, men også af social, hvilket ifølge især Bomholt, Højby og Inger Merete Nordentoft var en dårlig ting.^{75 76}

Bomholt havde som undervisningsminister arbejdet for den nye skolelov uden, at der dog var sket noget. Især De Konservatives Flemming Hvidberg frygtede, at den fællesskole ville forringe niveauet i klasserne:

⁷¹ FT 1954/1955 tillæg A., sp. 1981.

⁷² FT 1954/1955 tillæg A., sp. 4241.

⁷³ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 44.

⁷⁴ Bjørn Poulsen, "Skoledebatten – en studie i demokratisk psykologi", i *Midt i en Quiztid*, Red. Werner Svendsen. (København: Gyldendals forlagstrykkeri, 1958), s. 13.

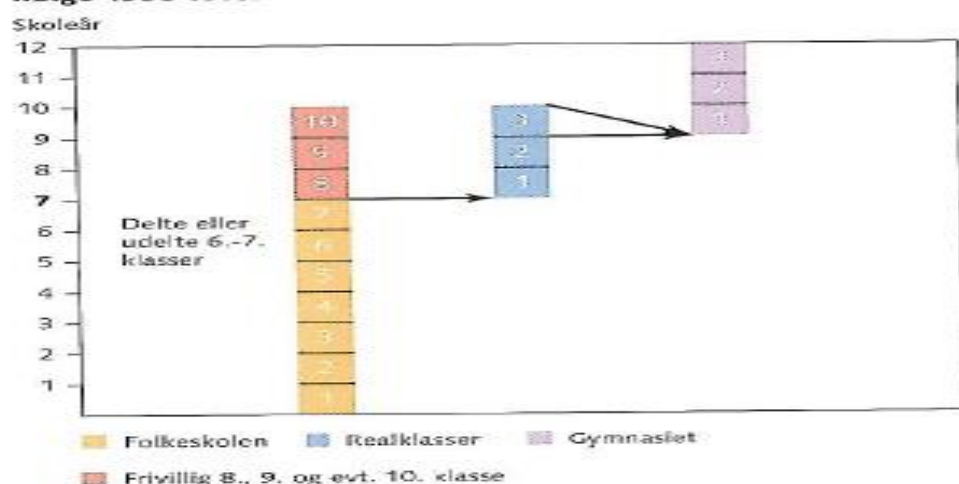
⁷⁵ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 121.

⁷⁶ Bregnsbo, *Kampen om skolelovene*, s. 27-29.

*"Gennemfør nu denne lov og se, hvordan det kommer til at gå – så skal man se bitterhed!"*⁷⁷

Ikke desto mindre vandt ideen om den fælles mellemskole frem. Den nye radikale undervisningsminister Jørgen Jørgensen mente, at den eksamensfri mellemskole var blevet negligeret, men at forsøge at forbedre denne ville være spildt, eftersom selve problemet ikke var niveauet, men opdelingen af eleverne.⁷⁸ Senere med folkeskoleloven i 1958 blev opdelingen i folkeskolen mere mild end den hidtil havde været. Nu så systemet således ud:

Offentlige grundskoler og eksamensskoler, ifølge 1958-loven

79

Der var syv år undervisningspligt, men mulighed for tre ekstra år. Således man kunne gå i skole fra første til tiende klasse. Loven havde stadig en inddeling, men den var meget "mildere" end før.

Med den milde deling skete valget om, hvorvidt man ønskede at fortsætte på gymnasie efter endt skolegang senere. Beslutningen om hvorvidt man ønskede at gå på realskole først blev taget mellem syvende og ottende klasse frem for mellem femte og sjette klasse. Den nye deling skete nu i form af en inddeling i en almen linje og en boglig linje. Inddelingen skete stadig på samme tid; ved det sjette skoleår. Den almene linje var mere rettet mod dem, som ikke skulle videre på gymnasiet, mens den boglige var rettet mod dem, som gerne ville på realskole og dernæst gymnasiet. Det forholdte sig dog således, at man i flere skolenævn fravalgte inddelingen helt. Så den reelt set ikke havde nogen betydning i disse nævn.⁸⁰

I de ovenstående skolelove, har de tre års undervisning på gymnasiet været adgangsgivende til en videregående uddannelse, hvis den pågældende elev havde de påkrævede karakterer til det.

Dette ændrer sig i 1966, hvor HF-uddannelsen blev etableret, som et tilbud til den type elever, som kaldtes

⁷⁷ Forhandlingerne folketingsåret 1957/1958., sp. 1060.

⁷⁸ Forhandlingerne folketingsåret 1957/1958., sp. 1150.

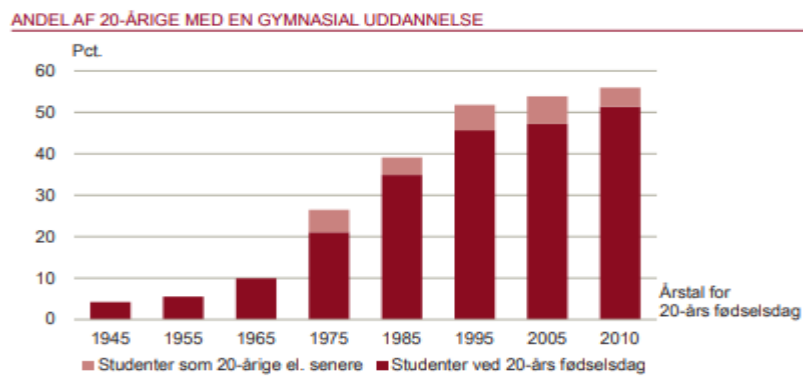
⁷⁹ Gjerløff et al., Dansk Skolehistorie bd. 4, s. 44.

⁸⁰ Johansen, Dansk Socialpolitik, s. 121.

gymnasiefremmede. Det vil sige elever, som måske kommer fra miljøer, hvor en gymnasial uddannelse ikke er normen. En HF varer to år og er adgangsgivende til en videregående uddannelse på samme måde, som undervisningen på et almindeligt gymnasie er det.

Den milde deling var allerede dengang et forsøg på at ændre på de, på daværende tidspunkt, meget fastsatte samfundsstrukturer og dertil en uddannelsespolitisk uenighed folketingspartierne imellem.

Nedenstående model viser udviklingen inden for antallet af unge med en gymnasial uddannelse i Danmark:

81

Denne model viser både, at der generelt kommer flere 20-årige i Danmark med en gymnasial uddannelse, samt at der også mellem 1965 og 1975 kommer danske studenter, som er under 20 år gamle. Diagrammets udvikling antyder, at det gradvist blev meget normalt for de danske unge at tage en studentereksamen. Diagrammet viser et stort hop mellem 1965, hvor 10% har en studentereksamen, og i 1975, hvor omkring 25% har. Danmarks Statistik tilskriver den udvikling, at mange kvinder også begyndte at få en gymnasial uddannelse, hvor det før næsten udelukkende var mænd. Samtidigt kan det formodes, at HF også har været med til at trække flere gymnasiefremmede elever til, og dermed hævet antallet af studenter.

5.3 Land og by

Både før og efter krigen havde Danmark stærke landbrugstraditioner, disse blev naturligt mindre med udvandring fra yderområderne og ind til byerne. Men inden at denne udvikling var fuldkommen, eksisterede de landbrugsmæssige traditionerne stadig i bedste velgående. Eksempelvis var det i mange år en tradition, at børn som boede på gårdene på landet skulle hjælpe til og arbejde på gårdene. Skolen var i kraft af dette sekundært.⁸² Derudover var erhvervstyperne ofte geografisk bestemte. Fabrikkerne lå i byerne, mens landbruget foregik i yderområderne. Det betød, at forskellen mellem land og by blev endnu mere markant eftersom de ikke arbejdede inden for det samme erhvervsområde, hvilket trak dem

⁸¹ Danmarks Statistik, "65 år i tal – Danmark siden 2. Verdenskrig", www.dst.dk/pubpdf/19228/65aarital

⁸² Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 51.

yderligere i hver deres retning.⁸³ Ligeledes var der flere skoler i byen og andre former for uddannelsesinstitutioner, hvilket betød at landet og byen også var forskellige i en uddannelsesmæssig forstand. Uddannelsesniveaet blev i kraft af denne geografiske todeling også meget skævvredet. Sat på spidsen var dem i byerne generelt bedre uddannede, og deres uddannelser var også niveaumæssigt bedre, selv på folkeskoleniveau.⁸⁴

Den store forskel mellem land og by sås også ved, at folkeskolen i 1945 var delt i to; en landsbyskole og en byskole. Derudover var der en opdeling i skolens struktur. Det forholdte sig sådan, at eleverne i 1945 stadig fulgte en lov lavet i 1937. Med denne lov foregik skolegangen i byerne således, at eleverne fra de var syv til elleve år gik i samme skole næsten uanset niveau eller baggrund, hvilket hed forskolen. Herefter fik eleverne mulighed for enten at påbegynde en eksamens mellem-skole eller en eksamensfri mellem-skole. Denne gik fra de var 11 til de var 14 år gamle. I denne lov var det stadig i høj grad op til forældrene at bestemme deres børns uddannelsesmæssige fremtid. Den undervisningspligtige skoletid var kun syv år og dermed relativt kort. Mange børn stoppede med at gå i skole efter deres syvende år og de var blevet 14 år gamle. Forældrene så i stedet, at deres børn skulle komme ud i det praktiske liv og få arbejde fremfor at sidde på skolebænken.⁸⁵

Den syv år lange skolegang var et socialt fremskridt for skolen og for samfundet. Ligeledes havde man ændret den tidligere idébaggrund for folkeskolen. Før hed det, at skolen skulle være et samlet uddannelsesgrundlag for alle samfundets medlemmer. Det blev ændret til, at man skulle fremme og udvikle børnenes evner.⁸⁶ Problemet var dog at den opdeling, som skete ved deling til mellem-skolen, fastholdt nogle sociale normer i samfundet. Det var således, at elever i eksamensmellem-skolen, var dem med forældre, som ønskede deres barn skulle have en høj uddannelse, men samtidig også ofte dem som kom fra familier med høj uddannelse. Den sociale baggrund betød dermed meget for børnene. Foruden at det sociale skel betød noget for længden på uddannelse, så betød den også noget inde i selve klassen. Her herskede i mange tilfælde små minisamfund, som i høj grad afspejlede at nogle børn kom fra "fine" familier, børn som skulle videre i mellem-skole og senere i gymnasiet. Mens det forholdt sig modsat for nogle andre. De skulle gennemføre den obligatoriske undervisning og skulle derefter ud og arbejde. Denne inddeling fandtes både på landet og i byskolen. Dog var der langt færre, som skulle have længere

⁸³ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 56.

⁸⁴ Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 144.

⁸⁵ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie bd. 4*, s. 35.

⁸⁶ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie bd. 4*, s. 36.

uddannelse end den skolegang på landet. Her var der mange mennesker, som ikke havde råd og tid til at sende deres børn til byerne hvor gymnasierne lå.⁸⁷

Ovenstående problematik sås i mængden af danskere med en gymnasial uddannelse i eksempelvis 1945. Her var der 1827 mænd, som gennemførte en gymnasial uddannelse og 1183 kvinder. Problemet opstod: *”Dels fordi en del eleverne ikke kunne følge med, dels fordi nogle af hjemmene af økonomiske grunde måtte opgive at lade børnene blive i skolen ud over den undervisningspligtige alder.”*⁸⁸ – et problem som kun blev større af en videregående uddannelse.⁸⁹ Til sammenligning var tallene i 1965 for mænd 5380 og 4165 for kvinder, hvilket meget tydeligt indikerede at flere både fik lyst og midlerne til at tage en gymnasial uddannelse.⁹⁰

I landsbyskolerne blev eleverne ikke delt. Her havde børnene syv års undervisningspligt, men ingen forskole eller mellemskole. Skolegangen var mindre vigtigt i landsbyerne, hvor det praktiske arbejde på gården var af mere interesse. Der var derfor ikke nogen grund til at dele eleverne.⁹¹

Et træk ved landsbyskolerne, som syntes meget relevant i en nutidig kontekst er det faktum, at de svageste elever ikke, foruden selve undervisningen selvfølgelig, fik hjælp til at styrke deres evner. Dette betød, at de svage elever ofte sad bagerst i klassen og blev glemt. Det kan både skyldtes, at selve uddannelsen som før sagt ikke har været så vigtig, men også at svage elever blev regnet som dumme og langsomme. Det var endnu ens egen skyld, hvis man var langsom i skolen, og der var ikke meget hjælp at hente for dem med indlæringsvanskeligheder.⁹² Både fordi det var dyrt at hjælpe elever, og fordi det i mange tilfælde var ligegyldigt, da det fremtidige arbejde i marken ikke nødvendigvis krævede gode karakterer.⁹³ I byerne var der en større tendens til at hjælpe svage elever. Dette skyldtes, at byskolerne havde flere penge, grundet bl.a. det højere elevantal, og at oprettelsen af hjælpeklasser krævede mindst 20 svagt begavede børn eller børn med fysiske eller psykiske handicap, hvilket det naturligvis var svært at mønstre i landsbyerne.⁹⁴

Der opstod samtidigt med dette også en særlig problemstilling i forbindelse med industrialiseringen af Danmark. I 1950 boede cirka 37% af alle danskere på landet, mens det i 1960 var nede på 27%. Der var dermed en tydelig udvikling mod, at danskerne flyttede væk fra landområderne og ind mod byerne.⁹⁵

⁸⁷ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 190.

⁸⁸ FT 1954/1955 tillæg A., sp. 1980.

⁸⁹ Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 137.

⁹⁰ Danmarks Statistik, ”65 år i tal”

⁹¹ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 194.

⁹² Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 195.

⁹³ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 257

⁹⁴ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 257.

⁹⁵ Bryderup, *Børnelove og Socialpædagogik*, s. 158.

Mange af dem fra landet ofte havde en ringere og kortere skolegang eller uddannelse end dem fra byerne. Det betød, at efter de på baggrund af industrialiseringen var rejst til byerne, så ikke kunne bruge deres kundskaber til særlig meget.⁹⁶ En mulig forklaring på hvorfor dette var tilfældet, var at det tyske marked svandt hen efter befrielsen af Danmark og slutningen på anden verdenskrig, samt en gennemgribende mekanisering af landbruget. Dette efterlod en stor mængde ledige, som før havde arbejdet med landbrug, fiskeri, og befæstning. Disse ledige har af naturlige årsager rejst mod byerne, hvor mulighederne for jobs var bedst. Men denne store tilflytning gjorde at der var dårlige boligforhold og muligheder. Så tilflytterne havde problemer med både bolig, arbejde, uddannelse og fritid.⁹⁷ Det betød også, at skellet mellem land og by fortsatte, selvom dem fra landet nu flyttede til byen.

På baggrund af dette voksede kravet fra befolkningen om, at skolen på landet skulle være ligeså god, som den i byen.⁹⁸ Både i forhold til de gode elever, og i forhold til hjælpen til de svage elever. Men lærerforeningen var delt i to. Den ene del af foreningen havde fokus på byskolerne, mens at den anden halvdel havde fokus på landsbyskolerne. De to fraktioner havde hver deres idé om hvad skolen skulle bruges til. Det primære skillepunkt var, hvorvidt det faglige niveau skulle højnes eller om pengene skulle bruges et andet sted, som for eksempel på højskoler eller til at forbedre landbrug.⁹⁹ Danmark var trods alt stadig et land med stærke landbrugsmæssige traditioner, som man med fokus på uddannelse ville bevæge sig længere væk fra.¹⁰⁰ Man var desuden også uenige om, hvorvidt man skulle have eksaminer i grundskolen og om skolen skulle forblive som den var.

Udviklingen af folkeskolen afspejler, hvordan samfundet så ud tidligt i 1900-tallet. Fra 1900 til 1958 var Danmark inddelt mere tydeligt i land og by. Senere kom der nye behov og samfundsændringer, som gjorde det nødvendigt at ændre på denne tilstand. En af redskaberne til at ændre på denne tilstand var, at ændre på den sociale mobilitet, hvilket bl.a. kunne gøres via uddannelse. Disse forhåbninger kundgjorde undervisningsminister Jørgen Jørgensen med denne udtalelse i forbindelse med folketingets forhandlinger: *"Når denne ordning (folkeskoleloven anno 1958) gennemføres, vil der være givet landsbyskolernes børn den adgang til videre uddannelse, som vil stille dem lige med købstadsskolerne børn."*¹⁰¹

⁹⁶ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 51.

⁹⁷ Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 193.

⁹⁸ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 121.

⁹⁹ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie bd. 4*, s. 40.

¹⁰⁰ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie bd. 4*, s. 349.

¹⁰¹ *Forhandlingerne folketingsåret 1957/1958.*, sp. 876.

5.4 Skolens formål

På den politiske scene var Socialdemokratiet og undervisnings Julius Bomholt i 40'erne begyndt at arbejde for ideen om at forbedre den danske folkeskole. Bomholt var i løbet af 30'erne fortaler for den fortsat delte skole. Men i løbet af 40'erne åbnede han mere op for ideen om en udelt skole.¹⁰²

Det første forbedring skulle komme i form af en forlængelse af undervisningspligten. Den skulle være med til at sikre den nye generation et bedre udgangspunkt end deres forældre havde haft.¹⁰³ Et andet stridspunkt var skoleopdelingen. Hidtil var eleverne i den danske folkeskole groft sagt blevet opdelt, i dem som skulle videre i gymnasiet og dem som ikke skulle.

Ligeledes var et stridspunkt om grundskolen skulle være eksamensfri, dette blev kendt Askovadressen eller Askovforslaget fra 1954.¹⁰⁴ Forslaget var blevet lavet af nogle "skoleinteresserede mænd og kvinder", som gik ind for den udelte skole, heriblandt Jørgen Jørgensen og Hal Koch.¹⁰⁵ Forslaget gik ind for den udelte skole, som skulle være behjælpelig med at fjerne de sociale skel, som man mente eksamens mellemskole og den delte skole medførte.¹⁰⁶ Ligeledes gik forslaget ind for en syv års undervisningspligt samt et frivilligt ottende skoleår. Derudover skulle gymnasieskole være i fem år. Forslaget var lavet som et forsøg på kompromis mellem lærerforeningen, der ikke ønskede en udelt skole, og de "skoleinteresserede mænd og kvinder", som gjorde.¹⁰⁷

Hele diskussionen går kort ud på, om skolen skulle fortsætte i de traditionelle mønstre, eller om den skulle fornyes sammen med de nye efterkrigstanker, som havde et fokus på velfærd, universalisme og den nye middelklasse.¹⁰⁸ Bomholt kritiserede i 1954 den konkurrenceprægede skole, hvor elevernes undervisning var differentieret efter, hvem der havde råd og hvem der havde et bestemt fagligt niveau.¹⁰⁹ Bomholt havde i 1952 fundet inspiration fra lærerorganisations betænkning. Han ønskede, at det sociale demokrati skulle udvikles og at skolen skulle i den forbindelse på samme måde skulle udvikles. Eleverne skulle igennem deres skoletid lære at samarbejde og være fælles.¹¹⁰ Det var derfor nødvendigt at eleverne i

¹⁰² Bregnsbo, *Kampen om skolelovene*, s. 206.

¹⁰³ De Coninck-Smith et al., *Dansk Skolehistorie bd. 5*, s. 28.

¹⁰⁴ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie bd. 4*, s. 42.

¹⁰⁵ Bregnsbo, *Kampen om skolelovene*, s. 37.

¹⁰⁶ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 125.

¹⁰⁷ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 199.

¹⁰⁸ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie bd. 4*, s. 41.

¹⁰⁹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 125.

¹¹⁰ Bregnsbo, *Kampen om skolelovene*, s. 214

stedet for at blive opdelt efter femte klasse skulle holdes sammen, så længe det var pædagogisk forsvarligt.¹¹¹

Den Radikale skoleordfører Helge Larsen udtalte i 1958: *"Skolen danner i sig selv et lille samfund, og der ligger for børnene en umærkelig opdragelse til demokrati og samfundsborgerne i dette, at alle børn fra samme skoledistrikt er fælles om dette lille samfund."*¹¹² Med det mener han, at børnene via fællesskabet i den udelte skole helt automatisk lærer om demokrati og hvordan man bliver den ideelle samfundsborger i fremtiden. Han var dermed tydeligvis enig i Bomholt og Askovadressens synspunkt. Skolen skulle være startpunktet for udviklingen af det gode samfund.

Samme år gav Socialdemokratiets Svend Horn udtryk for sin tolkning af de daværende politiske tendenser: *"Vi må, sådan som udviklingen former sig, regne med, at vi bliver nødt til at ofre noget mere på uddannelse."*¹¹³ Det var dermed meget tydeligt, at man rent politisk bevægede sig tættere på en ny folkeskolelov, hvori der ville være fundamentale ændringer i forhold til skolens formål og skolens opbygning. Det var også samme år, at skoleloven endelig blev gennemført.

I bogen *Midt i en Quiztid* fra 1958 gør nogle af datidens kunstnere og offentlige personligheder sig nogle betragtninger omkring netop den nye skolelov. Generelt for dem alle er, at man er i tvivl om den nye lov er en god ting eller en dårlig ting. Dog er forfatterne i bogen generelt positivt stemte overfor de nye tiltag. Et diskussionspunkt i bogen er at byerne "tog" alle de kloge hoveder fra landet. Logikken var at dem fra landet, som kunne klare en gymnasial uddannelse i byen, ikke kom tilbage efter endt uddannelse.¹¹⁴

I forhold til Bomholts overvejelser om den delte eller udelte skole, var der ligeledes blevet gjort nogle overvejelser. Den delte skole kunne være en god ting i forhold til Danmarks konkurrenceevne internationalt. Med den delte skole ville de gode elever blive bedre. Ligeledes ville et mindre fokus på universalisme give flere penge til dem, som er var stand til at klare sig selv i forvejen, da disse ikke skulle betale for hjælpen til de svage igennem eksempelvis skatter. Hvis man undlod at dele skolen, ville de svage elever trække de gode elever ned, hvis de svage elever ikke kunne følge med, mens de dygtige kededede sig. Denne tankegang var en del af et konservativt synspunkt, som ønskede at *"Danmarks intelligens måtte ikke – til skade for landet – hæmmes i sin udvikling"*.¹¹⁵

¹¹¹ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 42.

¹¹² Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 142.

¹¹³ *Forhandlingerne folketingsåret 1957/1958*, sp. 1050.

¹¹⁴ Poulsen, "Skoledebatten", s. 16.

¹¹⁵ Bregnsbo, *Kampen om skolelovene*, s. 205.

Fortalerne for den udelte skole sagde, at denne ville virke opdragende på eleverne, og lære dem om fællesskab og demokrati. Med den udelte skole kunne barnet også lære dyder, som at hvile i sig selv og ikke at frygte konkurrenceelementet på arbejdsmarkedet. Det bliver i *Midt i en Quiztid* diskuteret om "maskinkulturen" og den delte skole er med til at gøre befolkningen til zombier. De arbejdende i industrien ville blive dvaske af den standardiserede maskinoperation, mens dem som går efter uddannelse vil mangle det menneskelige og det kunstneriske i deres skolegang.¹¹⁶ Sat op på to fløje går diskussionen i bogen på, om man ønskede at opdrage effektive samfundsborgere eller opdrage hele mennesker.¹¹⁷

Tingene var forinden udgivelsen af *Midt i en Quiztid* spidset til, efter en kommission i 1956 havde kundgjort nødvendigheden i, at opkvalificere den danske arbejdskraft, hvis man ønskede at følge med udviklingen internationalt. Det lykkedes dog ikke Bomholt at få gennemført sine ideer, før han i 1957 blev afløst af den radikale Jørgen Jørgensen på posten som undervisningsminister i en socialdemokratisk ledet regering. I 1957 fremlagde Jørgensen sit udkast til en ny skolelov, hvori han tilkendegjorde at: "*Hovedsynspunktet for mig er, at folkeskolen skal være en skole, der har sit mål i sig selv.*"¹¹⁸

Allerede året efter lykkedes det endeligt at lave et kompromis med lærerforeningen og de andre partier, og der blev indgået en aftale om den nye skolelov.¹¹⁹ Loven ændrede fundamentalt på den danske folkeskole. Vigtigst var, at skolen nu ikke længere var delt før efter syvende klasse. Der var stadig en slags inddeling i almen og boglig, men den var mulig at omgå. Desuden var inddelingen knap så skarp, som den fra skoleloven i 1937, hvilket i særdeleshed var i kraft af mellemskolens afskaffelse.¹²⁰ Det skyldtes desuden også, at man overlod det til skolen, forældre og børnene selv, hvordan de skulle inddeles. Grundskolen fra første til syvende klasse blev samtidigt også eksamensfri, således kunne eleverne fokusere mere på opdragelsen og opvæksten i skolen fremfor konkurrenceelementet.

Ønsket fra begyndelse af 50'erne om en landsbyskole som var lige så god, som den i byen var principielt en realitet. Der var dog stadig markante forskelle, hvilket skyldtes det lille antal elever i landsbyerne. Der kunne i kraft af dette kun oprettes enkelte klasser, som sommetider var på tværs af årgange. Det krævede også et bestemt antal elever, hvis man ønskede at oprette ottende eller niende klasse, hvilket kunne være problematisk for landsbyskolerne.¹²¹ Loven var dog et stort skridt i retningen mod den fælles skole.

¹¹⁶ Poulsen, "Skoledebatten", s. 25.

¹¹⁷ Poulsen, "Skoledebatten", s. 17.

¹¹⁸ *Forhandlingerne folketingsåret 1957/1958.*, sp. 878.

¹¹⁹ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie* bd. 4, s. 44.

¹²⁰ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie*, s. 46.

¹²¹ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie*, s. 358.

De nye eksperter fik i løbet af 50'erne og 60'erne lov til at eksperimentere med den danske folkeskole. Man søgte efter en måde, hvorpå man kunne udnytte intelligensreserven bedre og gøre undervisningen mere demokratisk. Selve skoleloven i 1958 kan på den måde siges at være et udtryk for denne type tanker. Man havde i tiden efter krigen oplevet, at mange unge var direkte traumatiserede af krigens forløb. Det blev derfor vigtigt at have et fokus på elevens indre og ikke bare elevens karaktærmæssige formåen.¹²³

Tegner og satiriker Bo Bojesen gjorde i 1956 nar af dette fokus med nedenstående billede:

I 1948 var der allerede blevet taget nye metoder i brug mod at sikre den danske ungdom og forbedre skolegangen for eleverne. Dette skete i form af loven om skolebespisning. Skolebespisningen var i første omgang en måde, at sørge for at de fattige elever også fik mad at spise, det var dermed et tydeligt eksempel på at almen sundhed var kommet på den politiske agenda. Ordningen fik allerede året efter endnu flere penge at gøre med, da tilskuddet til det fra statens side blev øget gevaldigt i 1949. Ordningen fortsatte sin fremgang yderligere de næste på år. Fra 1948 til 1951 steg antallet af børn, som benyttede

¹²⁴ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie*, s. 356.

ordningen fra 30.900 til 162.000.¹²⁵ Ordningen var tydeligvis populær og syntes også at virke efter hensigten.

Allerede i de efterfølgende år gjorde samfundets svage vækst i slut 50'erne at underernæring ikke længere var så stort problem i Danmark. Dette gjorde at ordningen og meningen med ordningen fik aftagende værdi rent politisk, selvom den tidligere havde været en mærkesag.¹²⁶ Rent politisk var partierne enige om vigtigheden af en sund og rask befolkning. Forslag som fremmede dette var derfor nærmest selvskrævet til at blive vedtaget. Men det var undtagelsesvis ikke tilfældet med skolebespisning. Der var splittelse rent politisk når det handlede om at fratage hjemmet nogle fundamentale opgaver, såsom at kunne brødføde sine børn eller passe dem.¹²⁷ Ordningen blev sidenhen i 1959 reduceret til kun at omfatte skolemælk i stedet for mad, hvilket er en ordning som stadig eksisterer den dag i dag, dog i en lidt anden form. Skolemælk er dog også et eksempel på en idé, der har til formål at forbedre sundhed hos eleverne. Den er således også et billede på hvordan opfattelsen af velfærdsstaten var i slut 50'erne.

I bogen *Velfærdsteori og Velfærdsstat* af Erik Hoffmeyer tages problemstillingen om skolens formål også op. I kapitlet skrevet af redaktør Henning Fonsmark, gives der nogle bud på, hvordan folkeskolen burde indrettes. Bogen er udgivet i 1962 og dermed efter folkeskoleloven i 1958. Den udkom lige i kølvandet på den nye undervisningsvejledning kaldet den blå betænkning, som blev givet til den nye folkeskolelov. I denne vejledning står der således:

*"Det er skolens formål at dygtiggøre børnene til at gå ud i samfunds- og erhvervslivet, velegnede til at opfylde de krav, man med rimelighed kan stille, men først og fremmest er det skolens opgave at fremme alle muligheder for, at børnene kan vokse op som harmoniske, lykkelige og gode mennesker."*¹²⁸

Citatet indkapsler både den nye folkeskoles intention, og hele det nye velfærdssamfunds intention.

Fonsmark sammenlignede dem med den tidligere undervisningsvejledning, som hed: *"At fremme og udvikle børnenes anlæg og evner, at styrke deres karakter og give dem nyttige kundskaber"*.

Ifølge Fonsmark var dét at skabe lykkelige mennesker 1900 tallets filosoffers etiske mål. Det var måske derfor, at han i 1960'erne fandt det en smule uvirkeligt, at det nu var den danske folkeskoles opgave at skabe lykkelige mennesker, "først og fremmest" endda.¹²⁹ Det har uden tvivl været meget overvældende at se så store ændringer i en folkeskolelov. Foruden at folkeskolen nu skulle skabe harmoniske og lykkelige

¹²⁵ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 104.

¹²⁶ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 104.

¹²⁷ Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie del 3*, s. 624.

¹²⁸ Henning Fonsmark, "Kulturpolitik", i *Velfærdsteori og velfærdsstat*, red. Erik Hoffmeyer. (København: Berlinske forlag, 1962), s. 67.

¹²⁹ Fonsmark, "Kulturpolitik", s. 67.

mennesker, så skulle folkeskolen også være med til at fjerne nogle af de tanker, som stadig fandtes vedrørende forskelle i befolkningen. Det står således i den blå betænkning at:

*"... den intellektuelle begavelse, de (red. Eleverne) har fået i arv, og som har givet dem adgang til en videregående uddannelse, ikke giver dem nogen grund til at føle sig merværdige overfor andre medlemmer af samfundet."*¹³⁰

Det er et meget klart billede på, hvordan den nye folkeskolelov skulle være med til at ændre på samfundet som helhed. Eleverne skulle nu være længere sammen i den samme klasse, de skulle lære at være lykkelige og gode mennesker før de skulle lære matematik og de skulle ikke tro at deres intelligens eller arv gav dem merværdi i samfundet i forhold til nogen andre. Lektor Henning Bregnsbo forklarede skolelovsdebatten således: *"Set i større samfundsmæssigt perspektiv kan man sige, at skolelovskampen var en strid mellem akademisk konservatisme og folkelighed. Den sidste sejrede – dengang om så ofte før og siden."*¹³¹

De nye skoletanker kom i modsætningen til tidligere fra Sverige. Tidligere havde det været Tyskland, som den primære inspiration kom fra. Dette er samme udvikling, som selve velfærdsstaten gennemgik. De oprindelige ideer om velfærdsstaten stammede fra Tyskland, men senere udviklede Danmark og det øvrige Skandinavien sig i deres egen anderledes retning.¹³²

Den udskudte deling af eleverne skulle eksempelvis være med til at højne det generelle niveau i skolerne. Ligeledes skulle den indsnævrede forskel imellem land og by gøre skolen vigtigere både for dem i byen og for dem på landet. Der var et pres fra forældre, som ønskede at børnenes skolegang skulle "føre til noget."¹³³ Skolen skulle ikke længere bare overstås. Den skulle skabe lykkelige og demokratiske mennesker, som i takt med et mere generelt skoleniveau også skulle have en længere skolegang end de pligtige syv år. Flest mulige skulle tage ottende og niende med. Ligeledes kunne den stærke efterskole og højskole tradition i Danmark også anspore til et yderligere skoleår.

De stærke højskoletraditioner i Danmark var tilpasset landbruget. Med dettes menes, at højskolerne var lukkede når der blev høstet og åbnet mens, der ikke var arbejde på gårdene.¹³⁴ Ligeledes var der en inddeling i, hvornår kvinder var på skolen og hvornår mændene var. Højskolerne udviklede sig i denne periode. De gik fra mest at være alment dannende, til at være et trin i omstigningen fra landbrug til andre erhverv. Det var dermed et klart billede på, hvordan opfattelsen af uddannelse ændrede sig. Højskolernes

¹³⁰ Fonsmark, "Kulturpolitik", s. 69.

¹³¹ Bregnsbo, *Kampen om skolelovene*, s. 217.

¹³² Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie*, s. 353.

¹³³ Bregnsbo, *Kampen om skolelovene*, s. 22.

¹³⁴ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 59.

tankegang var også en del af debatten om den nye folkeskolelov. Disse tanker var centreret omkring et ønske om ændring væk fra et akademisk og eliteorienteret skolesystem. De ønskede i stedet et fokus på menneskeligt fællesskab og en udelt skole. I denne tankegang blev en udelt skoleform anset som en positiv værdi for alle, både for de dygtigste og for de svage elever.¹³⁵ Uddannelse skulle både være alment dannende og brugbart til videre udvikling. Det skulle være mere normalt at fortsætte sin udvikling længere inde i livet og ikke stoppe den efter kort skolegang.

Der skete også en ændring på selve uddannelsesstederne for at imødekomme de nye forandringer i uddannelsessystemet. Årgangene i folkeskolerne blev større og flere af eleverne fortsatte i skolen i længere tid.¹³⁶ Det skabte et behov for flere lærere. Dette gjorde, at man fra politisk side ændrede i selve læreruddannelsen således, at den blev halvet år kortere end før. Den var nu to et halvt år, hvor den før havde været fire år.¹³⁷ Det er både et billede på, hvordan politikerne gør noget aktivt for at forbedre eller effektivisere uddannelsessystemet i Danmark, samt hvorledes den generelle uddannelse blev vigtigere for den almene dansker. Det er også et billede på, hvordan ideen om det gode samfund havde ændret sig. Danskerne sendte flere af deres børn i skole og i længere tid, både fordi det nu i højere grad var muligt, men også fordi forældrenes idé om det gode samfund og det gode liv for deres børn kunne realiseres med mere og længere uddannelse. Bl.a. fordi man kunne se at lignende tanker og efterfølgende tiltag i Sverige havde haft positiv effekt på lighed. Med det nye tiltag steg antallet af lærere i den danske folkeskole med en tredjedel fra 1970 og frem.^{138 139}

Ifølge loven om gymnasierne skulle uddannelse gøre to ting: Den skulle naturligvis forberede til videregående studier og den skulle virke alment dannende. Dannelsen skulle ske i form af en reproduktion af den finkulturelle arv, som havde overlevet tiderne. Det kunne eksempelvis være kunst eller historien om Danmark og dens traditioner samt udvikling.¹⁴⁰

Med det ideal der hed at alle i princippet skulle have adgang til højere uddannelse, så man kunne undgå skævvridninger i samfundet. Skævvridninger som man mente blev skabt netop på grund af en ulige adgang til uddannelse. Et skridt mod at gøre uddannelse mere universelt var at give stipendier til samtlige elever på de videregående uddannelser.¹⁴¹ Det lykkedes at få flere danske unge til at fortsætte i skolesystemet. I 1957 forlod cirka 50 % af årgangene skolesystemet, efter undervisningspligten ophørte, hvilket var efter det

¹³⁵ Bregnsbo, *Kampen om skolelovene*, s. 205.

¹³⁶ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 120.

¹³⁷ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 59.

¹³⁸ De Coninck-Smith et al., *Dansk Skolehistorie bd. 5*, s. 28-29.

¹³⁹ De Coninck-Smith et al., *Dansk Skolehistorie bd. 5*, s. 372.

¹⁴⁰ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 59.

¹⁴¹ Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 143.

syvende år. I 1968 var tallet skrumpet til 11 %.¹⁴² På bare ti år var danskerne gået fra at være et meget delt samfund, hvad angår skolegang, til nu at være meget mere ens. Eleverne fulgte hinanden helt fra de mindste klasser og op igennem det valgfrie ottende og niende skoleår.

På trods af den tydeligt ændrede tilgang til skolen, var der stadig problemer i uddannelsessystemet. Selvom flere fortsatte længere i folkeskolen, var den sociale rekruttering stadig den samme til de gymnasiale og de videregående uddannelser. Arbejderne og landmændene fik meget sjældnere studentereksamen end unge fra andre baggrunde.¹⁴³ Det kan skyldes geografiske afstande, hvilket især i 1950'erne havde en effekt på de unges valg af fremtidig profession. Det burde i teorien være blevet udlignet med oprettelsen af uddannelsesfonden og med oprettelsen af flere gymnasiale uddannelser op igennem 1950'erne. Den mulige forklaring kunne derfor i stedet være, at det var sociale barrierer, som hindrede den sociale mobilitet.

5.5 Den sociale arv

Samfundsforsker Erik Jørgen Hansen fortæller i bogen *13 værdier*, at Danmarks sociale mobilitet er høj. Det vil sige, at danskerne i højere grad end mange andre steder, har mulighed for at bevæge sig imellem de sociale lag. Den måske vigtigste faktor inden for social mobilitet er uddannelse. Bedre uddannelse giver i nogen grad adgang til bedre jobs, som giver flere penge osv. Nutidens Danmark har dog stadig problemer med forskelle i uddannelsesniveau mellem børn fra en "akademikerfamilie" og børn fra en ikke uddannet familie.¹⁴⁴ Det forholder sig nemlig således, at børn fra veluddannede familier som regel ender med selv at være veluddannede, mens det modsatte er tilfældet for børn fra lavt uddannede familier. Dette har ifølge Hansen, noget at gøre med at den socialmobilitet forudsætter en høj uddannelse. Traditioner og miljøet har en påvirkning som spærrer for mobiliteten.¹⁴⁵ Det er dog, på trods af ovenstående problemstillinger, lykkedes at skabe forskellige forhold, som kan have en positiv effekt på den sociale mobilitet i Danmark.¹⁴⁶

Indkomstuligheden i Danmark er siden 1945 generelt blevet mindre. Ligeledes er den procentdel af danskere, som er i risikogruppen for at blive fattige væsentligt lavere end EU's gennemsnit.¹⁴⁷ Det er bl.a. derfor, at Danmark af flere regnes for et land med gode muligheder og vilkår for borgerne og deres udvikling.¹⁴⁸

¹⁴² Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 154.

¹⁴³ Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 154.

¹⁴⁴ Hansen, "Lighed". s. 50.

¹⁴⁵ Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 141.

¹⁴⁶ Rockwoolfonden, "Social Mobilitet i Danmark",

https://www.rockwoolfonden.dk/app/uploads/2016/10/Sammenfatning_WEB.pdf

¹⁴⁷ Danmarks Statistik, "65 år i tal"

¹⁴⁸ Hansen, "Lighed". s. 50.

Roden til denne, trods alt, positive udvikling findes bl.a. i de mange nye reformer i perioden efter krigen. Det var nemlig her, Danmark syntes at påbegynde en udvikling af en ny idé om det gode samfund, i form af et henblik på et mere universelt uddannelsesområde. Det nye og mere universelle uddannelsesområde skulle i teorien kunne give Danmark mere plads til forskellighed, en højere grad af social mobilitet og ikke mindst, investere i det fremtidige Danmark.¹⁴⁹ Kort sagt skulle uddannelse altså medvirke til Danmarks idé om det gode samfund, og hvad det skulle indeholde.

Det krævede dog en kamp for at komme frem til et uddannelsessystem, som minder om det som findes i dag. Først og fremmest sås en meget væsentlig forskel ved den daværende danske folkeskoles opdeling i landsbyskole og i byskole. Foruden at den naturlige opdeling og forskel i land og by gav en forskel i den undervisning, som børnene modtog, så var der også en klar forskel i forventningen til, hvad man ville have ud af sin skolegang. Senere i år 1958 blev uddannelsesområdet markant ændret både i byerne og på landet med en ny skolelov. Men inden da var der en klar forskel i uddannelsesniveauet mellem land og by. Et eksempel på dette var, at der indtil 1958 var relativt få landmænd i dansk top politik.¹⁵⁰ Dette skyldes ifølge historiker Søren Mørch, at landmændene hverken ønskede eller havde mulighed for en bedre uddannelse ude på landet. Så teknisk set var uddannelsesniveauet korrekt tilpasset til situationen i Danmark med opdeling af land og by. Et eksempel på dette sås også ved, at både under Første og Anden Verdenskrig, blev der givet dispensation til børnene på landet, så de kunne hjælpe forældrene på gården. Det kunne eksempelvis være med tørvemoser eller frugtplantager. Denne form for dispensation var mere tydelig under Første Verdenskrig end under Anden. Det ændrede sig hurtigt, da det begyndte at vise sig præcis, hvor vigtig uddannelse skulle være i fremtidens samfund.¹⁵¹

5.6 Højkonjunktur

I løbet af 1950'erne havde den danske økonomi svært ved at komme ovenpå efter 40'ernes verdenskrig og den svære økonomiske situation heraf. Dette betød også, at der var en høj arbejdsløshedsprocent. I 1957 var arbejdsløsheden på 9,8%. Dette ændrede sig dog meget hurtigt, da der i slutningen af 50'erne kom positiv økonomisk vækst. Dette betød, at arbejdsløsheden allerede i 1961 var nede på 3,3%.¹⁵²

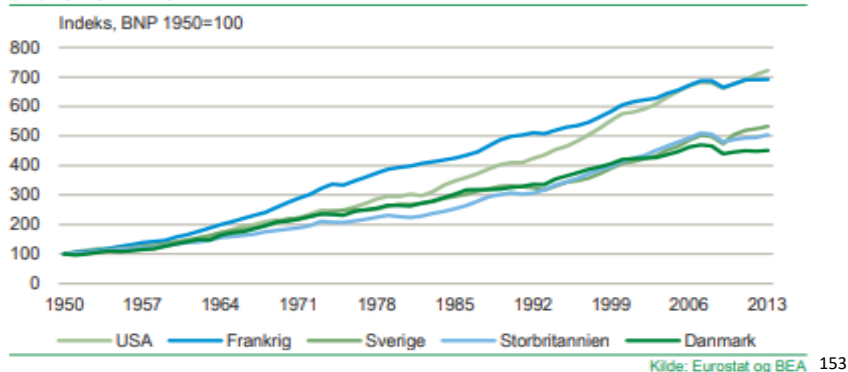
¹⁴⁹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 125.

¹⁵⁰ Søren Mørch, *25 statsministre*, (København: Narayana Press, 2004), s. 255.

¹⁵¹ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie bd. 4*, s. 29.

¹⁵² Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 149.

ØKONOMISK VÆKST

Ovenstående model viser, hvordan at den danske økonomi langsomt er vokset siden 1957. Dette har givet et langt stræk med positiv økonomisk udvikling, som bl.a. har medført lav arbejdsløshed og gode muligheder for at udvikle på den danske velfærdsmodel. Det ses desuden også, hvordan det også har været tilfældet for andre nationer, flere med tæt tilknytning til Danmark.

Med skoleloven i 1958 og i takt med den økonomisk vækst begyndte det for alvor at gå hurtigt på uddannelsesområdet. Det skyldtes for eksempel, at knapheden fra krigens tid så småt forsvandt helt og mange familier fik flere penge mellem hænderne, hvilket gjorde at de nu bedre havde råd til at lade deres børn fortsætte længere i skolen, hvor mange forældre før havde forkortet børnenes uddannelse af økonomiske årsager.¹⁵⁴ Det var især markant med henblik på pigerne og deres skolegang. I løbet af 1950'erne nåede pigerne at overhale drenges antal i mellem- og realskole.¹⁵⁵ At knapheden forsvandt, viste sig også på et højere plan ved, at kommunerne nu havde råd og mulighed for at modernisere skoler og bygge nye.

Skoleloven i 1958 havde netop til formål at fremme mulighederne for uddannelse og gøre dem mere lige, så flere ville benytte sig af dem. Derigennem kunne man hjælpe det sociale ligeværd og derigennem den sociale mobilitet. Dertil skulle lægges at højere uddannelse i princippet burde betyde højere løn, hvilket også er en faktor i social mobilitet. Socialdemokraten Svend Horn kaldte loven for: *"Et håndslag til den sociale udligning, der baner en vej for læsetraditioner for arbejderbørn på linje med andre lag i befolkningen"*.¹⁵⁶

I undervisningsvejledningen til den nye skolelov var ideen om fælles undervisning fremhævet samt dens positive betydning for elevernes læring. Eleverne kunne stimulere hinandens læring således, at man

¹⁵³ Danmarks Statistik, "65 år i tal"

¹⁵⁴ Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 137.

¹⁵⁵ Gjerløff et al., *Dansk Skolehistorie*, s. 361.

¹⁵⁶ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 143.

opnåede et højere gennemsnitsniveau i stedet for, at det kun var den ene halvdel, som opnåede et højt niveau.¹⁵⁷ På baggrund af dette, blev det også frarådet at dele eleverne efter intelligens.

Skolens inddeling og effekterne heraf, blev med loven i 1958 langsomt udfaset. Mens den økonomiske vækst og de nye tanker inden for pædagogik gjorde skolen mere attraktiv og mere lige. Tidligere havde skolens inddeling været med til at fastholde den sociale arv i Danmark, mens den nye skole skulle bruges til at bryde den. I den forstand er skolen og skolens inddeling et meget klart billede på uddannelse, som et velfærdsprojekt der havde i sinde at udvikle fremtidens samfund væk fra fortidens, på sin vis, mere statiske sociale konstruktioner. De forskellige sociale lag skulle berige hinanden og anspore til en demokratisk tankegang.¹⁵⁸

Denne tankegang blev yderligere udbygget, da den gymnasiale HF-linje blev oprettet i 1966.

HF var i sin oprindelige form tiltænkt de gymnasiefremmede elever. Hvilket betød dem, hvis familie ikke havde en gymnasial uddannelse og derfor ikke kendte miljøet. Fuldstændigt som det havde været tilfældet med folkeskolen, skulle opdeling af de unges evner og deres muligheder også gøres "mildere" i gymnasiereti.¹⁵⁹ På den måde kunne man skubbe til mulighederne for social mobilitet i Danmark. Uddannelsesområdet kunne blive mere lige. Herved kunne den tidligere opdeling i samfundet, hvor nogen var prædestinerede til at gå langt på uddannelsesområdet og andre var det modsatte, i princippet blive udvisket.

En høj arbejdsløshed gjorde det i 40'erne og 60'erne muligt for flere kvinder at komme i arbejde.¹⁶⁰ Kvindernes rolle i hjemmet blev ændret mere og mere i takt med, at flere kvinder fik deltids- og fuldtidsjob. Før denne udvikling havde kvinderne en meget fastsat moderrolle i hjemmet, mens manden skulle være forsørgeren. Med den førnævnte udvikling skulle forældrene for eksempel være mere fælles om eksempelvis opdragelse.

I takt med en ændret opfattelse og forventning til kvinders rolle var der mulighed for, at flere kvinder kunne tage længerevarende uddannelser, og rent faktisk bruge dem til noget på arbejdsmarkedet. Ungdomskommissionen i 1952 havde sat fokus på den ulige adgang til uddannelse, som eksisterede mellem mænd og kvinder. De foreslog, at man gjorde noget ved denne ulighed, da en mindre skævvridning på dette område kunne være til gavn for hele landet.¹⁶¹

¹⁵⁷ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 143.

¹⁵⁸ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 144.

¹⁵⁹ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 121.

¹⁶⁰ Bryderup, *Børnelove og Socialpædagogik*, s. 162.

¹⁶¹ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 334.

Ungdomskommissionen var dog ikke helt sikre i deres sag. De frygtede nemlig den meget naturlige konsekvens ved, at et større antal kvinder kom ud på arbejdsmarkedet. Nemlig at der var et mindre antal kvinder i hjemmene. Derudover lærte uddannede kvinder ikke husgerning, hvilket på daværende tidspunkt ville være en mindre katastrofe. Problemstillingen var ifølge ungdomskommissionen både økonomisk og psykisk:

*"... de vil ofte føle, at de ikke er stand til at klare arbejdet (i hjemmet). Det vil endvidere være tvivlsomt, om mange af dem vil have egentlig fordel af den indkomst, de tjener ved udearbejde, for så vidt som en del går til spilde ved uhensigtsmæssig og uøkonomisk husførelse."*¹⁶²

I dag lyder begge problemstillinger forældede, og kommissionen var også klar over, hvad løsningen på ét af problemerne var. Mændene skulle ændre deres indstilling til husligt arbejde, således at det almindelige gifte par kunne være fælles om det huslige. På den måde var der både en økonomisk gevinst ved kvindernes arbejde og ikke nogen psykisk belastning af kvinden i form af en følelse af utilstrækkelighed.¹⁶³ Foruden den ændrede indstilling skulle mændene også have en decideret uddannelse i de huslige fag således, at de kunne lære de mest elementære ting. Vi skal dog helt op til 1971 før for eksempel hjemmekundskab blev et fag for både drenge og piger. Indtil da var det kun for pigerne.¹⁶⁴

I 1953 var det almindeligt, at kvinderne endte med at blive husmødre. Selvom mange piger efterhånden tog en studentereksamen. I 1953 opfordrede en unavngiven rektor sine kvindelige studenter til at tage gode jobs, selv dem der sædvanligvis var forbeholdt mænd. Denne opfordring havde dog ét men: *"Til kvindens arbejde i hjemmet er der ingen erstatning, og det er et arbejde der går frem for alt"*. Kvinderne kunne derfor ligeså godt overlade de ligegyldige jobs til mænd for i stedet at passe på huset derhjemme. Mændene kunne nemlig ikke finde ud af at holde hus.¹⁶⁵

Der var stor udskiftning inden for jobs fordi kvinderne ofte trådte tilbage fra arbejdsmarkedet, når de blev gift. Mange valgte i stedet at fokusere på traditionerne, de moderlige og huslige pligter. Dette betød, at to ud af tre husmødre var uden indtægt. De skulle sørge for huset og børnene fremfor karriere.¹⁶⁶

Det var også derfor, at pigers uddannelse ofte blev negligeret. Det var dyrt at gennemføre en uddannelse og den var spildt, hvis man blev gift umiddelbart efter man var færdiguddannet, hvilket mange gjorde.¹⁶⁷ Uddannelsesskævheden var meget tydelig i 50'erne. Selvom mange kvinder gik i realskole og senere tog en

¹⁶² Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 334

¹⁶³ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 334.

¹⁶⁴ De Conick-Smith et al., *Dansk Skolehistorie – da skolen blev alles*, s. 251.

¹⁶⁵ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 334.

¹⁶⁶ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 58.

¹⁶⁷ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 58.

studentereksamen, blev skævheden pludselig meget tydelig, når man så på videregående uddannelser. Cirka 20% af de kvinder, som havde taget en studentereksamen, tog også en videregående uddannelse. Mens tallet for mænd var helt oppe omkring 66%.¹⁶⁸

Erhvervsfrekvensen for kvinder steg fra 32 % i 1965 til den i 1970 var over halvdelen.¹⁶⁹ Den stigende erhvervsfrekvens faldt sammen med den økonomiske vækst, som skete fra midt 50'erne og frem til 1973. Det var dermed ikke så mærkeligt, at kvindernes færd ud på arbejdsmarkedet var en succes, eftersom markedet på grund af den gode økonomiske situation efterspurgte arbejdskraft. Den logiske forklaring på dette er, at kvinder i kraft af både nye samfundstanker og det gunstige arbejdsmarked, fik bedre mulighed for at få en arbejdsmæssig karriere. Dette betød dog også, at kvindernes rolle som opdragere i hjemmet forsvandt mere og mere. Denne rolle blev i stedet påtaget anden steds.

5.7 Resocialisering og revalidering

I løbet af 1950'erne blev resocialisering et plusord i dansk politik. Uligheden i samfundet var blevet et politisk problem og ikke længere et problem for den enkelte. Tidligere blev forskellen i befolkningsgrupperne ofte set som en slags nedarvet ret. Ligeledes var der en stadig meget integreret idé om, at der kunne sættes lighedstegn mellem fattigdom og dovenskab. Det var i den forstand ens egen skyld, hvis man ikke kunne få økonomien til at køre rundt.¹⁷⁰

Denne opfattelse ændrede sig midlertidigt ganske hurtigt til det direkte modsatte. Nu var fattigdom i stedet et produkt af nogle udefinerede ydre omstændigheder. Hvilket i princippet betød, at det ikke kun var den enkeltes skyld, hvis vedkommende befandt sig i en svær situation og betød samtidigt, at stigmatisering ved at befinde sig i sådan en situation forsvandt gradvist.¹⁷¹ Uheldige omstændigheder, dårlig opvækst osv. Det var alle problemer, som kunne løses ved hjælp af resocialisering. Den socialdemokratiske ordfører i 1960 Emil Francke udtalte følgende:

*"De seneste års erfaringer har lært os, at gør man brug af de rette lægelige, socialpsykologiske og psykiatriske behandlingsformer, kan mennesker i mange tilfælde genrejses."*¹⁷²

En af de ting som kunne gøres for at resocialisere borgerne, var oplæring eller omskoling, hvilket med andre ord vil sige uddannelse. Velfærden var i den forstand en investering i at få borgeren tilbage på arbejdsmarkedet. Hvis man kunne finde årsagen og udbedre den, kunne man sætte folk i stand til at klare

¹⁶⁸ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 59.

¹⁶⁹ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 336.

¹⁷⁰ Søren Mørch, *25 statsministre*, (København: Narayana Press, 2004), s. 133.

¹⁷¹ Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie del 3*. s. 186.

¹⁷² Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 146.

sig selv.¹⁷³ Franckes udtalelse faldt efter, at man i 1956 lavede en lov om revalidering. Loven skulle være med til at hjælpe en borger, som var faldet ud af arbejdsmarkedet, tilbage igen. Denne gang skulle vedkommendes position dog genovervejes og fornys således, at eventuelle skader eller handicap blev imødekommet. Alternativt skulle vedkommende have en helt anden slags arbejde, hvilket måske kunne være et enten mindre fysisk eller psykisk krævende job. Hvis det lykkedes at få folk tilbage i arbejde, ville det være en gevinst for samfundet, mens det modsatte ville være en byrde for samfundet.¹⁷⁴ Med den begyndende højkonjunktur i slutningen af 1950'erne var arbejdsmarkedet gunstigt for de erhvervshæmmedes muligheder for at finde en arbejdsplads. Dette skyldtes, at arbejdsmarkedet havde en lav arbejdsløshed og en høj efterspørgsel på yderligere arbejdskraft.¹⁷⁵

En del af revalideringsloven var desuden en erkendelse af, at en eventuelt nedsat erhvervsevne ikke nødvendigvis var ens egen skyld. Der var flere ting, som kunne spille ind og have en effekt. Eksempelvis ydre faktorer såsom familie eller manglende erfaring. Pointen var både at flere kunne hjælpes, men også at man skulle hjælpe i form af en hurtig eller forebyggende indsats.¹⁷⁶

Det var dog ikke alle, som var lige enige i, at resocialisering var den rigtige vej frem. Det var det daværende socialdemokratiske socialministerium dog helt stensikre på, at det var. I en udtalelse, formodentlig henvendt mod deres opposition, forklares det *"... at resocialiseringsforsøg på forhånd er nytteløse, er imidlertid en ufrugtbart arbejdshypotese, som intet fører til."*¹⁷⁷

Dette var et tydeligt billede på, at befolkningen ikke længere blev overladt til sig selv. Samfundet kunne og ville investere i befolkningen for samfundets og individets egen skyld. I 1960'erne og i 1970'erne udbyggede man uddannelsessystemet i stor stil. Dette gjaldt især både erhvervsuddannelser og arbejdsmarkedsuddannelser. Disse uddannelser var beregnet til både faglærte og ufaglærte arbejdere. Det betød, at de ufaglærte arbejdere, som eksempelvis mange af dem fra landet med en kort skolegang bag sig, kunne uddanne sig yderligere. På denne måde kunne arbejderne rykke højere op, rent samfundsmæssigt, men samtidig var ideen fra politisk side, at man kunne højne den økonomiske vækst via den øgede velstand, som fulgte med uddannelse. Derudover mente politikerne også, at denne type uddannelser kunne

¹⁷³ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 125.

¹⁷⁴ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 114.

¹⁷⁵ Bryderup, *Børnelove og Socialpædagogik*, s. 162.

¹⁷⁶ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 114.

¹⁷⁷ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 112.

være med til at skabe mere lighed i samfundet.¹⁷⁸ Resocialisering blev: "... *det nye socialpolitiske trylleord, som viste frem til en bedre verden*".¹⁷⁹ Dette er også noget, som man kan se i nedenstående skema:

Nogle offentlige drifts- og anlægsudgifter i mill. kr.¹³

År	Folke-, inva- lide- og enkepension	Sundhedsvæsen, Sygeforsikring og særforborg	Andre so- ciale udgif- ter	Undervisnings- væsen og kultur	Øvrige driftsudgifter (+ veje + forsvar)
1929/30	83	107	81	113	162
1938/	148	174	227	146	237
1948/49	494	437	367	369	1060
1958/59	1482	1142	936	1005	1439
1961/62	2035	1737	1202	1658	2271
1965/66	3418	3144	1895	3188	3755
1970/71	8692	7314	5361	7137	7899
1972/	11350	10030	7760	10020	9670
1973/74	12505	9456	9389	10750	13130

180

Dette skema viser de offentlige drifts- og anlægsudgifter. Her er især to kolonner interessante; den som hedder Sundhedsvæsen, Sygeforsikring og særforborg, samt Undervisningsvæsen og kultur. Det var særligt inden for disse, at udviklingen af resocialisering og revalidering viste sig. Begge steder steg udgifterne med over 50% fra 1958/1958 til 1968/1969. Dette skyldes naturligvis mange forskellige ting, men det tilskrives især de mange nye tiltag på det socialpolitiske område og på uddannelsesområdet.

At udgifterne til uddannelsesområdet og det sociale område steg, kan også ses på den procentvise stigning i ansatte på disse to områder. I perioden fra 1960 til 1972 steg antallet af ansatte i uddannelsessektoren 8% hvert år, mens det steg med 13,9% på det sociale område. Dette viser hvor meget, der blev investeret i de nye velfærds og samfunds idealer. Samtidig viser det også, i hvilken retning samfundets idealer bevægede sig, da disse stigninger også repræsenterede efterspørgslen i samfundet.¹⁸¹ Flere ville have en uddannelse og flere benyttede mulighederne for de nye velfærds muligheder som eksempelvis uddannelsesstøtte eller anden form understøttelse.

Før havde man anset fattigdom, som noget selvforskyldt og noget som skete for asociale personer. Men med de nye love og udvikling af nogle allerede eksisterende love og tiltag fra perioden omkring 1958 til 1961, skiftede mange syn på dette. Dette kulminerede i afskaffelsen af de få sidste deklasserende fattighjælpsregler i 1961. Rent politisk ændrede synet sig til et positivt syn på den enkeltes potentiale, et potentiale som kunne forløses, hvis individet blev hjulpet. Dette viser ideen om, at investering i den enkelte kan betale sig, selvom det umiddelbart er en dyr praksis. I 1959 blev der lavet en revalideringslov, hvor denne idé virkelig viste sig. I denne lov var tanken ikke længere, at understøttelse gjorde folk dovne. I

¹⁷⁸ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 121.

¹⁷⁹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 138.

¹⁸⁰ Helle Otte et al., "De glade 60'ere. Velstand uden velfærd", *Den Jyske Historiker* 10 (1977): 124.

¹⁸¹ Otte et al. "Glade 60'ere": 126.

stedet var tanken, at understøttelse var noget, som satte mennesker i gang.¹⁸² En slags investering i stedet for en økonomisk byrde.

5.8 Social Investering

De ovenstående love og reformer bærer præg af en idé om, at velfærdsstaten kunne forebygge mange af de negative forhold, som ofte kan opstå i et ganske normalt samfund. Meget i stil med denne idé, ses ideen om velfærd som en slags social investering. Ideen begyndte med samfundets absolut svageste i sinde, mens det først senere blev mere rettet mod at skabe nye og bedre aktiver for samfundet. Ideen handlede først og fremmest om resocialiseringen. Dette betyder, at samfundet ønskede at dem, der var røget ud af deres vanlige strukturer, skulle tilbage på den rette vej. Dette kunne være sygemeldte eller andre former for erhvervshæmmede. Det skulle nu være op til systemet at bane vejen tilbage til arbejdsmarkedet for den arbejdsløse.¹⁸³ Tidligere havde det været et stort problem, at der blev set skævt til personer, som lå det offentlige til last. Ikke dermed sagt at denne form for stigmatisering ophørte aldeles.¹⁸⁴ Dette var en ting, som skete gradvist med indføringen af flere og flere ydelser, som var universelle i deres udformning.

Ideen om velfærd og social investering blev også rettet mod dem, som ikke umiddelbart fejlede noget. Men som med hjælp på de rette steder kunne blive et aktiv for Danmark. Det skete i forbindelse med den nye socialdemokratiske undervisningsminister Julius Bomholt i 1953.¹⁸⁵ Det handlede igen i særdeleshed om uddannelse og dygtiggørelse. Ideen var ifølge historiker Erik Jørgen Hansen at skabe lighed gennem uddannelse.¹⁸⁶

Disse tanker læner sig gevaldigt meget op ad Sigurd Højby og Hal Kochs ideer om et mere universelt uddannelsesområde fra 1945. I 1951 havde Hal Koch og ungdomskommisionen foreslået, at videregående uddannelse burde være for alle og ikke kun de få.¹⁸⁷ Bomholt arbejdede tydeligt videre efter Kochs og Højbys idealer. Dette ses i hans udtalelse fra 1953: *"I vort lille land er det gode hoved så at sige det største aktiv."*¹⁸⁸ Danmark oplevede i denne tid på den tid en stor vækst i industrien, men alligevel mente Bomholt altså, at det største aktiv var "det gode hoved".

I 1951 havde studerende demonstreret for stipendier og flere penge til forskning. Det førte ikke umiddelbart noget med sig, men senere i 1952 kom der et meget stort skridt i den rigtige retning.

¹⁸² Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 144-145.

¹⁸³ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 100.

¹⁸⁴ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 103.

¹⁸⁵ Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie del 3*. s. 42.

¹⁸⁶ Hansen, "Lighed". s. 50.

¹⁸⁷ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 121.

¹⁸⁸ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 125.

Folketinget vedtog en lov om Ungdommens Uddannelsesfond¹⁸⁹ der stillede halvanden million kroner til rådighed for de studerende.¹⁹⁰ Beløbet var meget langt fra det, som de demonstrerende havde håbet på. Men det lagde grobunden for det, som Bomholt senere udviklede videre på.

Som et led i planen om at få flere ”gode hoveder” i Danmark, forhøjede regeringen afgifter på arv og gaver, hvilket gav luft i budgettet til en udvidelse af Uddannelsesfonden på omkring seks millioner mere.¹⁹¹ Foruden at det naturligt var et ryk imod at få flere og bedre uddannelse i Danmark, var det også et opbrud mod spændet mellem klasserne, eftersom det primært var dem, som blev ramt af de nye afgifter. Klasseopdeling blev i kraft den nye lov en smule mindre end før. De konservative, var ikke umiddelbart for ideen om den forhøjede arveafgift. Dette hang sammen med, at det var de konservatives vælgere, som stod til at miste mest, mens socialdemokratiets vælgere på dette tidspunkt næppe har mistet særlig meget. Karl Olsen fra de konservative kaldte ideen for en socialistisk agitation mod de rige, hvilket afspejlede det daværende ”os og dem” forhold i det danske samfund. Karl Olsen var dog ikke imod ideen om flere danskere skulle have en studentereksamen. Det antyder, at nye velfærdstiltag blev betragtet som vindere og noget, som de fleste gik ind for.¹⁹² Der blev gradvist sat flere og flere penge af til uddannelsesfonden og i 1961, små ti år efter demonstrationen som ønskede 14 millioner, blev støtten sat op til 71 millioner.¹⁹³ Uddannelses vigtighed for den nye velfærdsstat bliver i bogen *13 Værdier* formuleret således:

*”Ønsket om uddannelsens demokratisering er derfor først og fremmest et krav om, at samfundet skal øve retfærdighed overfor hver enkelt borger uanset stand og social stilling, som det ligger i demokratiets begreb.”*¹⁹⁴

Sammenholdt med det faktum at der blev afsat flere og flere penge til uddannelsesfonden, og uddannelse i det hele taget, begyndte der at tegne sig et billede af, hvilken retning danskerne ønskede at tage deres samfund.

I samme år som Bomholt blev undervisningsminister fik Danmark også en ny grundlov. Blandt de ting som blev tilføjet til den nye lov, var børns ret til gratis undervisning i folkeskolen. Det er ganske tydeligt, at Danmarks idé om det gode samfund bevægede sig mod et samfund med mere og bedre uddannelse, samt mod et mere universelt samfund, hvor forskellene borgerne imellem blev udvisket.

¹⁸⁹ Det som senere blev til Statens Uddannelsesstøtte eller SU.

¹⁹⁰ Sode-Madsen, *Farlig Ungdom*, s. 152.

¹⁹¹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 123.

¹⁹² Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 124.

¹⁹³ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 123.

¹⁹⁴ Hansen, ”Lighed”. s. 42.

Allerede året efter tog Danmark skridtet videre og gjorde mellemskole, realskole og gymnasiet gratis, plus at undervisningsmidler også blev gratis.¹⁹⁵ Dette tydeliggjorde intentionerne fra de forgange år yderligere. Undervisning skulle være universel således, at den kunne fremme lighed og demokratiet som styreform.

Fra 1948 til 1958 steg udgifterne til undervisnings- og kulturvæsenet til næsten tre gange så meget. Man gik fra at bruge 369 millioner i 1948 til lidt over en milliard i 1958.¹⁹⁶ Det var helt generelt i den offentlige sektor i tiden efter 1950, at udgifterne steg betydeligt. Springet var også højt på pensionsområdet og i sundhedsvæsenet på grund af den nye lov om folkepension og på grund af nye love på sundhedsområdet. I begge tilfælde steg områderne med næsten tre gange så meget i driftsudgifter. Udvikling i den offentlige sektor kan ses i nedenstående model:

OFFENTLIGT ANSATTE

	1948	1960	1971	1980	1990	2000	2012
	pct. af beskæftigede i alt						
Offentligt ansatte	6,7	9,2	17,3	26,0	28,6	28,4	28,9

197

I denne model ses det, at mængden af offentlige ansatte stiger. I 1948 var procentdelen 6,7, mens den i 1971 var 17,3. Udviklingen fortsatte også det følgende årti, hvorefter den er stagneret omkring 28-29%.

Uddannelsesfonden fra 1952 var et meget tydeligt billede på efterkrigstidens nye strømninger med mere lighed og demokrati.¹⁹⁸ Socialdemokraten Per Hækkerup havde i 1953 gjort det klart, at uddannelsesfonden og dens virkning var med til en demokratisering af Danmark. Ligeledes var han overbevist om, at hvis man lod lysten til uddannelse drive de unge frem ville resultatet blive bedre, end hvis den styrende faktor var forældrenes indkomst.¹⁹⁹

I stil med Hækkerups overbevisning ses den radikale politiker Jørgen Jørgensen, som i 1953 udtalte, at den brede uddannelsesrekruttering var det sundeste for samfundet. Jørgen Jørgensen har dermed tydeligvis en idé om fremtidens samfund, og hvad det skal indeholde.²⁰⁰ Jørgensen og Hækkerup er meget tydeligt blevet inspireret af Hal Koch og Sigurd Højby, som repræsenterede tankerne omkring uddannelsen som en

¹⁹⁵ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 124.

¹⁹⁶ Otte et al. *"Glade 60'ere"*: 125.

¹⁹⁷ Danmarks Statistik, *"65 år i tal"*

¹⁹⁸ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 123.

¹⁹⁹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 124.

²⁰⁰ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 124.

investering i samfundet som et hele, og ikke bare for det enkelte individ. Venstre var dog stadig imod ideen om, at alle skulle have lige adgang til uddannelse.

Foruden at man frygtede den økonomiske byrde det ville være at have så mange under uddannelse, så havde det i mange år også været op til forældrene at have hovedansvar for deres børns udvikling. Dette mente Venstres ordfører Henry Christensen, at det fortsat burde være. Der skulle dog stadig være hjælp til de allersvageste i samfundet, men dem som i princippet selv kunne betale, skulle også selv betale.²⁰¹

Desuden frygtede Venstre også, at flere studerende ville skabe et større behov for uddannelsesinstitutioner, hvilket foruden udgiften for de mange nye studerende, også ville en yderligere byrde til den danske økonomi. De så omkostningerne ud over den skolepligtige alder, som en udgift for samfundet og ikke en investering. Venstre frygtede, at en lemfældig omgang med statsbudgettet ville sætte Danmark tilbage til krisetiden i 1930'erne.

²⁰¹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 124.

6 Hvilken udvikling er der sket inden for området universalisme, og spiller den en rolle i Danmarks idé om det gode samfund?

6.1 Ideen om en velfærdsstat

I 1949 udtalte den radikale Kirsten Gloerfelt-Tarp: *"Også middelstandshjem som ikke normalt fik hjælp, kunne havne i ulykkelige situationer, som burde afhjælpes."*²⁰² Gloerfelt-Tarps udtalelse repræsenterede et eksempel på at tanken om, at det ikke bare var de fattige som kunne have brug for hjælp. Denne tanke vandt frem og fik bred politisk tilslutning fra begge sider af det politiske spektrum. Fattigdom eller ulykke blev i løbet af 1960'erne og 1970'erne til barrierer, som kunne overkommes med hjælp fra det offentlige.

Det var alle samfundsgrupper, som kunne have brug for hjælp, hvilket essentielt betød at man blev nødt til at lave nogle ydelser, som ikke kun repræsenterede en gruppe, men i stedet repræsenterede dem alle sammen. Problemet var nemlig ikke at man ville afskaffe rige individer i det danske samfund, man ville afskaffe fattigdom. Dette skyldtes en tendens i 1940-1960'ernes samfund, hvor de fattige af danskerne blev fattigere, mens det direkte modsatte var tilfældet for de rigeste af danskerne.²⁰³

Ifølge lektor Henning Bregnsbo skiftede det politiske billede meget kraftigt efter krigen i 1945. Hvor det før havde været et fåtal af politikerne som ville udligne forskellene i især den danske folkeskole, blev det nu i de efterfølgende år det dominerende synspunkt.²⁰⁴ Det bedste eksempel på dette var skoleloven i 1958. Men den social udligning fandt ikke bare sted på uddannelsesområdet.

Et andet eksempel på det nye synspunkt kunne ses i 1961, hvor deklasseringen ved modtagelse af fattighjælp i Danmark forsvandt helt. Deklasseringen betød at man mistede nogle rettigheder hvis man modtog en form for fattighjælp, hvoraf den mest fremtrædende var stemmeretten. Men med den nye lov i 1961 var dette ikke længere muligt. Loven kom efter at man i forbindelse med loven om revalidering i 1959 tydeligvis havde tilegnet sig et meget positivt syn på mennesker med behov for offentlig støtte. Disse var ikke længere en byrde, de var i stedet en investeringsmulighed. Loven fra 1959 hjalp eksempelvis sygdomsramte med at opretholde deres hidtidige levestil i form af underholdshjælp, hvilket på daværende tidspunkt blev anset af mange som spildte penge. Kritikerne blev dog færre, samtidig med at positive indvirkning på den enkeltes potentiale blev fremhævet når snakken faldt på revalidering.²⁰⁵

²⁰² Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 106.

²⁰³ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 131

²⁰⁴ Henning Bregnsbo, *Kampen om skolelovene af 1958 – et studie i interesseorganisationers politisk aktivitet*, (Odense: Odense University Press 1971), s. 207.

²⁰⁵ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 146.

Selve diskussionen, som omhandlede velfærdsstaten og om hvad den skulle indeholde, var en debat om hvilken type samfund, som Danmark ønskede at være.²⁰⁶ Ønskede man at være et konkurrencedygtigt industrisamfund eller ønskede man at konkurrere på en anden facon, såsom eksempelvis viden? Ligeledes gik diskussionen ud på hvor stor staten skulle være: ”... *hvad (Red. Skal) man i grunden skal forstå ved den ”stat”, der er underlagt folkelig suverænitet – om den f.eks. kan være af ubegrænset størrelse, uden at det politiske demokratis funktioner bliver antastet?*”²⁰⁷ Disse overvejelser stammer fra jurist Alf Ross, som i 1946 gjorde sig disse overvejelser i forbindelse med bogen *Hvorfor demokrati?*

Alf Ross var naturligvis ikke den eneste, som havde bekymringer eller overvejelser forbundet med velfærdsstatens udviklingen. Før at velfærdsstaten var noget, som alle politikere gik ind for, så var eksempelvis De Konservative ude at advare med denne valgplakat fra 1957:

De er tydeligvis bange for at velfærdsstaten og de tilsvarende høje skatter vil være en dårlig samfundsform. I 1959 havde partierne De Konservative og Venstre, som var i opposition på dette tidspunkt, været imod den fortsatte vækst i det offentlige. De ønskede i stedet skattenedsættelser.²⁰⁹ Begge partier tilsluttede sig dog flertallet i forbindelse med revalideringsloven fra 1959.

De Konservatives synspunkt var i 50'erne meget forankret i: ”... *at bevare det værdifulde i det bestående og bygge videre på det med afvisning til den ene side af revolutionen og til den anden side reaktionen*”.²¹⁰

²⁰⁶ Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie* del 3. s. 134.

²⁰⁷ Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, s. 80.

²⁰⁸ Petersen et al. *Dansk Velfærdshistorie* del 3. s. 137.

²⁰⁹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 149.

²¹⁰ Bernt Johan Colett, ”De konservative værdier: Velfærd eller vel færd!”, i *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007) s. 208.

Dette betød at velfærdsstaten ikke var noget, som De Konservative gik ind for, eftersom at den netop går ind og laver fundamentale ændringer på både systemet og til en vis grad også samfundsordenen.

Den konservative Henning Fonsmark starter sin bog *Historien om den danske utopi* med disse ord: *"Utopier er drømmenes bud på fremtiden. Kun i Hamlets fædreland var galskaben stor nok til at lade drømmene tyrannisere virkeligheden."*²¹¹ Hamlets fædreland er som bekendt Danmark. Fonsmark anså den danske idé om det gode samfund som en drøm forsøgt implementeret på virkeligheden. Hvilket med andre ord betyder at danskerne forsøg på at skabe det gode samfund enten ikke kan lade sig gøre eller også at den kan etableres, men er dømt til at fejle. Fonsmarks bog er skrevet i 1990, diskussionen er dog stadig den samme som i 1945-1973: Hvornår er staten for stor og hvor går grænsen mellem drøm og virkelighed - eller hvad kan realiseres? Denne problemstilling gør Fonsmark sig også nogle betragtninger om med dette citat:

*"At helbrede sygdomme er i sig selv en stor og kostbar opgave for et samfund, men at sætte sig det samfundsmæssige mål at befolkningen ved offentlige foranstaltninger kan undgå at blive syge, det er at skænke en sundhedssektor selve opskriften på, hvordan den mutters alene – ved henvisning til lutter gode formål – vil være i stand til at sluge hele nationalproduktet."*²¹²

Fonsmark sætter spørgsmålstegn ved, hvor meget der kan og bør gøres ved sygdom og sygdoms forebyggelse. Men helt generelt er Fonsmarks overvejelser centreret omkring velfærdens rolle i det gode samfund, og ikke mindst dens effekt på det gode samfund i tilfælde af at den bliver større. I førnævnte citat om utopier, drømme og drømmenes evne til at tyrannisere virkeligheden, gør Fonsmark det klart at der må være en grænse for omfanget af de drømme som skal realiseres før det ikke længere er noget positivt. I ovenstående citat handler det om den forebyggende og sandsynligvis også urealistiske målsætning om at undgå sygdom, hvilket tydeligvis er grænsen for Fonsmark. Men det fornemmes stadig at man ifølge Fonsmark måske burde være stoppet tidligere i jagten på at realiseres velfærdsdrømmene.

Med tanken på den aggressive udvikling i antallet velfærdstiltag fra 1945 og frem, og deres tiltagende generøsitet at der dermed klart at i særdeleshed De Konservative i 40'erne og 50'erne har svært ved at acceptere udvidelsen af, og de nye ideer, vedrørende velfærdsstaten. Nogle af ideerne kan have virket både usandsynlige eller decideret skadende for det danske samfund. I en borgerlig optik kan et eksempel på den skadende del ses i teksten under den konservative valgplakat ovenfor. Her forklares det at det offentlige beslaglagde en større og større del af del af borgernes indkomster, hvilket sådan set også er

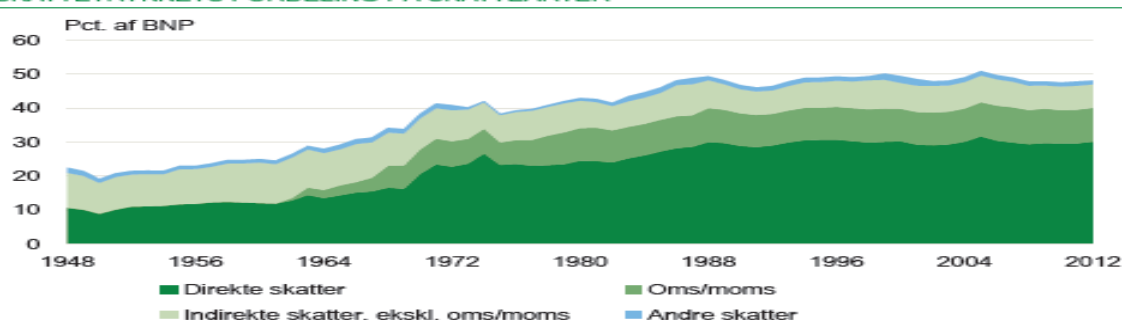
²¹¹ Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, s. 5.

²¹² Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, s. 152.

rigtigt i. Ifølge Danmarksstatistik steg det danske skattetryk markant i efterkrigstiden, og i det store hele er denne udvikling fortsat frem til omkring 80-90'erne, hvor den ligger stabilt omkring 50%.

Lige siden skattetrykkets stigning i efterkrigstiden har der været advarende ryster fra politikere og økonomer om at yderligere stigning vil være ødelæggende for arbejdernes incitament til fortsat at arbejde, samt erhvervsdrivende incitament til fortsat at drive virksomhed, men generelt har Danmarks økonomi været stærk og i en positiv udvikling siden da, danskerne blev samtidig også mere arbejdsomme i perioden fra 1960'erne og frem til skattetrykkets mere stabile perioden i slut 80'erne. Stigningen i skattetryk kan ses i denne model:

SKATTETRYKKETS FORDELING PÅ SKATTEARTER

213

Denne model viser, at på det tidspunkt som De Konservative var ude at advare imod de forhøjede skatter, var skatten ikke steget markant endnu. Den var kun steget med få procent fra 1948 til 1956, hvorefter at skattetrykket steg meget markant i løbet af de efterfølgende 20 til 30 år. De Konservative havde tydeligvis set denne udviklingen komme med advarslen på valgplakaten. Den Konservative indenrigsminister fra 1950-1953 Aksel Møller advokerede imod velfærden. Mest på grund af dens effekt på skatterne og den mindre frihed, som kom af en stor stat fremfor en lille. Han eksemplificerede sin modstand mod velfærden med denne analogi:

*"En for sin dyrevenlighed kendt og beundret direktør for en zoologisk have blev aldrig træt af at fortælle, hvor meget sundere, raskere, og tryggere dyrene var i hans bure, end i den verden hvor de engang have levet frit. Der er ikke så megen forskel på den tryghed hans dyr nød, og den der bliver os til del i den helt gennemførte, socialdemokratiske velfærdsstat."*²¹⁴

De Konservative frygtede, at den stadige udvidelse af velfærdsstatens størrelse i Danmark, ville give højere skatter og derigennem færre penge til den enkelte. Derudover ville en fortsat udvidelse af velfærdsstaten skabe det, som De Konservative kaldte for en formynderstat, hvilket er når staten forvalter penge på

²¹³ Danmarks Statistik, "65 år i tal – Danmark siden 2. Verdenskrig", www.dst.dk/pubpdf/19228/65aarital

²¹⁴ Colett, "Konservative værdier". s. 211.

individets vegne. Så på dette tidspunkt var der ikke en overensstemmelse blandt politikerne om at velfærdsstaten er en del af det gode samfund, som den der er nu. Begge sider af de politiske spektre var for en universel tankegang, men de var ikke enige om det var friheden ved selv at styre sit eget liv med lave skatter, eller om det var sikkerheden i fællesskabet med høje skatter. Med tanke på den konstante stigning i skattetrykket, syntes det dog alligevel at bevidne en overvægt til dem, som så styrken i velfærdsstaten og det sikkerhedsnet, som det var med til at skabe. Det bevidner desuden også hvorledes at bl.a. De Konservative også kom til at anse velfærdsstaten som noget positivt. Dette hang ifølge den tidligere konservative minister Flemming Hvidberg sammen med, at den konservative tankegang var meget erfaringsbaseret. Helt konkret betød dette at De Konservatives mening omkring velfærdsstaten gennemgik en udvikling fra decideret afvisning til senere, hvor de formodentlig havde set befolkningens og de andre partiers tilslutning, til en accept på baggrund af denne erfaring.

Nogle som i stedet var meget hurtigere til at acceptere velfærdsmodel var Socialdemokratiet. De var samtidigt også de første til at benytte sig af ordet – Velfærdsstat. Dette skete i 1953 i forbindelse med en Socialdemokratisk kongres. På samme måde som resocialisering blev et plusord op igennem 50'erne og 60'erne, så blev velfærdsstat det også. Ordet velfærdsstat var ment som en måde at konkretisere den socialdemokratiske politik og deres værdigrundlag. Ikke dermed sagt, at de fandt på ordet. Men de fandt en måde at benytte ordet til deres politiske formål, hvilket i den forstand betød at de tog en slags ejerskab over ordet.²¹⁵ Tidligere på året i 1953 havde Socialdemokratiet eller udgivet bogen *Mennesket i Centrum*, hvor ordet velfærdsstat ikke var med grundet ordets kontroversielle natur, samt modstanden fra de politiske konkurrenter.²¹⁶

At Socialdemokratiet på denne måde forsøgte at indkapsle deres egen politik, betød også at det blev mødt med modstand fra deres opposition og fra nogen dele af befolkningen. På samme måde, som det fremgik af den Konservative valgplakat, så frygtede mange at de stigende skatter ville tage friheden fra befolkningen.²¹⁷ Forfatter Hans Jørgen Lembourn gik så langt til at se velfærdsstaten for en vej mod et totalitært samfund. Selv Hal Koch, som ellers var meget fremtrædende skikkelse inden for en af det vigtigste politiske velfærdstiltag i perioden, kaldte velfærdsstaten for den "såkaldte velfærdsstat". Med dette mener han, at velfærdsstaten var noget uklart og noget udefinerbart, som om det ikke var politisk opnåeligt. Koch var ikke ene om denne opfattelse og i kraft heraf blev ordet velfærdsstat ofte brugt i en

²¹⁵ Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, s. 168.

²¹⁶ Mogens N. Petersen, "Demokrati og velfærdsstat", i *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007) s. 82.

²¹⁷ Petersen, "Demokrati". s. 83.

negativ forstand eller uklart. Økonomiprofessor Jørgen Pedersen udtalte i 1957 en frygt for at Danmark ville blive en formynderstat hvis velfærdsstaten fortsat blev udvidet og satte lighedstegn mellem de to.²¹⁸

Termen vandt dog indpas i løbet af 50'erne og er sidenhen blevet en fast bestanddel af dansk politik.²¹⁹ Allerede i 1957 bliver ordet i Socialdemokratiets partiprogram brugt næsten synonymt med velstand, hvilket indikerede præcist hvorledes at ordet repræsenterede et nye ideal for samfund – i hvert fald for de daværende socialdemokratiske politikere.²²⁰

Velfærdsstaten blev en debat om individet ønskede negativ frihed eller positiv frihed. Negativ frihed er fraværet af hæmninger for den enkelte, altså det allermest liberale. I en negativ friheds utopi ville staten dermed altså ikke eksistere, eller i hvert fald være så minimal som overhovedet muligt. I den anden ende af debatten er udtrykket positiv frihed. Positiv frihed er friheden til at gøre noget, hvilket dermed betyder en ikke total frihed.²²¹

Formanden for Venstres ungdom i 1956, Kai Knudsen udtalte følgende om denne problemstilling: *"Men hvorom alting er, så kan et folkeliv som det, vi kender i vort land, som er forankret i ældgammel kultur, ikke omstilles og trives under velfærdsstatens regulerende og kontrollerende greb."*²²² Han mente dermed ikke at velfærdsstaten skulle skabe rammerne og regulere for befolkningen. Dette handlede om hvorledes forholdet mellem stat og borger var, eller hvordan det skulle være. Skulle staten blande sig i borgerens liv, eller skulle borgeren have en næsten total frihed.

Ifølge økonom Erik Hoffmeyer handlede det ikke om, hvorvidt man skulle være det ene eller det andet yderpunkt i samfundssystemsdebatten. Det handlede i stedet om, hvor man skulle placeres imellem yderpunkterne. End ikke de mest liberale danskere har i 50'erne og 60'erne villet undsige sig alle statsinstanser. Justits, forsvars- og undervisningsministeriet blev regnet for nogle af grundstenene til en opbygning af det gode samfund. Men herefter er indblandingen fra staten og statens størrelse op til fortolkning fra henholdsvis socialdemokratiet og deres støttepartier, samt de borgerlige Venstre og Konservative.²²³ Det er også af denne årsag, at Hoffmeyer, og lektor Erling Olsen, i begyndelsen af deres undersøgelse af velfærdsteori i dansk forstand konkluderer dette: *"Det er en gammel forestilling, at man ved objektive videnskabelige undersøgelser skulle kunne opstille regler for, hvorledes det ideale samfund*

²¹⁸ Petersen, "Demokrati". s. 83.

²¹⁹ Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, s. 168.

²²⁰ Petersen. "Demokrati". s. 83.

²²¹ Søren Hviid Pedersen, "Frihed er det bedste guld – men hvad med velfærdsstaten?", i *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007) s. 100.

²²² Pedersen, "Frihed". s. 105.

²²³ Hoffmeyer og Olsen, "Økonomisk Velfærdsteori", s. 7.

skal opbygges".²²⁴ Med det mener de, at det ikke er muligt at skabe et utopisk samfund ud fra enten en undersøgelse eller en forestilling. Et samfund kan ikke kontrolleres på den måde, særligt fordi der findes så mange forskellige måder at tolke "det gode samfund".

Idéen deles også af Bent Andersen, som også var forfatter på bogen *Velfærdsteori og Velfærdsstat*. Ifølge hans anskuelser af den daværende udvikling af den danske velfærdsstat var der en bestemt konklusion: Velfærdsstaten er ikke skabt som et resultat af teoretiske overvejelser eller en dannelse af socialpolitiske skoler. Udviklingen var ifølge Andersen næsten altid kommet som et resultat af praktiske administrative hensyn skubbet i en bestemt retning.²²⁵ Dette betyder næppe, at ideen om hvad det gode samfund skulle være, ikke eksisterede på daværende tidspunkt. Det betød derimod bare at ideen og forståelsen ændrede sig hele tiden, hvilket skete i takt med nye økonomiske muligheder, teknologiske landvindinger og nye opfattelser af mennesket, og dens rettigheder og vilkår. Her forklaret af historiker Mogens Rüdiger:

*"... det er indlysende at niveauet løbende løftes: kravene til livet stiger i takt med den almindelige velfærd. Det er med andre ord vigtigt at understrege, at politikernes forståelse af en given situation eller af et bestemt fænomen som problematisk eller endog kritisk er igangsættende for en ny regulering: Her må gøres noget!"*²²⁶

Rüdiger forklarer her, hvordan regulering eller ændring sker fordi forståelsen af en given situation ændrer sig. Eksempelvis ændrede forståelsen af skolens formål sig med loven i 1958. Skolesystemet var ikke en problemstilling før opfattelsen af, hvem som havde ret til hvad ændrede sig eller opfattelsen af, hvad resultatet af en succesfuld skolegang skulle være. Denne udvikling sås næsten overalt i velfærdsstatens udvikling. Det er derfor meget forståeligt, at Andersen kommer med denne betragtning i slutningen af sit kapitel i *Velfærdsteori og velfærdsstat*:

*"Velfærdsstatsdiskussionen må nødvendigvis fra begge sider føres på grundlag af hypoteser og postulater. Vor viden om sammenhængen mellem socialpolitiske indgreb på den ene side og borgernes følelse af frihed, ansvar og aktivitetstrang på den anden side er endnu for ringe."*²²⁷

Bogen er fra i 1962, så de kendte naturligvis ikke til effekterne af de nye, og i flere tilfælde, meget moderne tiltag de havde lavet til den, på daværende tidspunkt, stadigt meget unge velfærdsstat. Først senere kunne man trække på fortidens viden omkring effekterne på tiltagene. Men ikke desto mindre blev der i tiden

²²⁴ Hoffmeyer og Olsen, "Økonomisk Velfærdsteori", s. 9.

²²⁵ Bent Andersen, "Socialpolitik", i *Velfærdsteori og velfærdsstat*, red. Erik Hoffmeyer. (København: Berlinske forlag, 1962), s. 52.

²²⁶ Mogens Rüdiger, *Statens synlige hånd – om lovgivning, stat og individ i det 20. århundrede*, (Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2003), s. 192.

²²⁷ Andersen, "Kulturpolitik", s. 53.

efter 1945 lagt kimen til både en ændret opfattelse af velfærdsstaten, og hvad den kunne, men samtidigt også hvad den enkelte havde ret til, hvilket der allerede i 1956 kom et særdeles godt eksempel på.

6.2 Folkepension

I 1956 lykkedes det at skabe den lov, som af mange betegnes for velfærdsstatens kronjuvel.²²⁸ Dette var loven om folkepension. Fra 1957, hvor loven trådte i kraft, kunne alle nu uafhængigt af indtægt forvente et månedligt beløb, når de gik på pension. Folkepensionen var opbygget således, at den var mest muligt lige for alle. Dette betød, at ordningen var inddelt i to; et grundbeløb og et mindstebeløb. Alle havde ret til mindstebeløbet, mens pensionister, med lave eller ingen indkomster, havde retten til det fulde grundløb. Derefter blev beløbet nedtrappet alt efter den individuelle indkomst, hvilket ville sige, at pensionister med en større indkomst fik færre penge end dem med lave indkomster.²²⁹ Det var dét, som gjorde den nye pensionsordning så skelsættende, som den var. Det var både med til at ændre markant på den aktuelle velfærdssituation, men det var ligeledes med til at ændre på normen for de efterfølgende love, reformer og tilføjelser til især velfærdsstaten.²³⁰

Folkepensionen var også med til, at det gamle skel mellem værdigt og ikke værdigt trængende gradvist blev udvisket, hvorpå de i 1960 blev helt fjernet politisk.²³¹

Det er blandet andet på baggrund af dette, at ordningen blev kaldt for *"et ægte barn af ligheden"*.²³²

En af de mest aktive partier i forbindelse med vedtagelsen af den nye folkepensionsordning var de Radikale. Den daværende formand Jørgen Jørgensen gjorde det i en udtalelse fra 1956 klart, hvorfor de Radikale var for dette forslag: *"Den ydmygelse, det er for gamle, der faar udbetalt aldersrente, at de til hver enhver tid er underkastet kommunalbestyrelsens eller der sociale udvalgs kontrol, skal de nu være fri for."*²³³

Jørgensens fokus var på den stigmatiserede tilværelse, som ældre skulle leve med, hvis de modtog aldersrente. For at kunne modtage aldersrente skulle man være værdigt trængende, og man måtte ikke have modtaget urefunderet fattighjælp inden for de seneste 10 år.²³⁴ I modsætning til andre former for fattighjælp mistede man ikke borgerrettigheder, hvis man modtog aldersrenten. Det stoppede dog ikke det faktum, at op mod en tredjedel af alle berettigede undlod at ansøge om støtten i 1948.²³⁵ Dette kunne have

²²⁸ Hansen, "Lighed", s. 49.

²²⁹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 129.

²³⁰ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 99.

²³¹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 99.

²³² Hansen, "Lighed", s. 49.

²³³ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 126.

²³⁴ "Aldersrente", Konsulteret d. 17/05-2017,

http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Socialpolitik/aldersrente

²³⁵ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 127.

flere årsager, men den mest åbenlyse var, at det for første var besværligt at være under konstant opsyn samt, at det tilsyneladende var pinligt og skamfuldt at modtage offentlig forsørgelse. De berettigede danskere afholdte sig derfor fra at søge om offentlige forsørgelse, fordi de ikke ville ses ned på af samfundet.²³⁶ Det var derfor helt åbenlyst for Jørgen Jørgensen, at folkepensionen ville være en god idé. Folkepensionen skulle være en borgerret, som skabte et sikkerhedsnet og skabte social tryghed uden frygt for, hvordan fremtiden ville komme at se ud.

I 1953 havde Socialdemokratiet på samme måde været ude og presse på for at gennemføre folkepensionsloven. De lagde et fokus på, at folkepensionen ville skabe tryghed og at udgiften ikke var en belastning. Udgiften var i stedet en forudsætning for at den enkeltes potentiale for alvor kunne realiseres.²³⁷

En del af det væsentlige ved loven var navnet. Folkepensionen var som udgangspunkt blot en videreudvikling af aldersrenten. Men med det nye navn ændrede man helt bogstaveligt i opfattelsen af, hvad offentlige forsørgelse var.²³⁸ Det var en ordning for "folket" og ikke kun for de ældre. Den indbefattede alle, og var på denne måde ikke et udtryk for nogen bestemt form for livsstil eller mangel på tilpassethed. I stedet var det et universelt gode, som alle var en del af i større eller mindre omfang, hvilket sandsynligvis også har medvirket til at fjerne den sociale stigmatisering om at modtage offentlige ydelser.

Folkepensionen var i første omgang en relativt beskeden ydelse, som ikke umiddelbart kunne bruges til at opretholde sin hidtidige levestandard, og som før nævnt, stiger kravene til velfærden i takt med at befolkningen vænner sig til den.²³⁹

Ligeledes gav krisetiderne i 40'erne og 50'erne et tilsyneladende "boost" til politikernes vilje til, at få et samfund til at fungere så godt som muligt.²⁴⁰ En kombination af disse to faktorer kan formodentlig have ansporet de danske politikere til at forsætte deres mere universalistiske tilgang, deres fortsatte udbygningen af velfærdssystemet og dets ydelser. Folkepensionens udformning var centrum for politisk debat, men til gengæld var der stor enighed om den universalistiske del.²⁴¹

Den konservative politiker Poul Møller, som i 1956 havde været imod folkepension, var nu i 1964 for at folkepensionsydelsen skulle hæves, samt at ydelsen som idé var god. Møller gik så langt som til at kalde den

²³⁶ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 126.

²³⁷ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 128.

²³⁸ Hansen, "Lighed", s. 49.

²³⁹ Rüdiger, *Statens synlige hånd*, s. 193.

²⁴⁰ Rüdiger, *Statens synlige hånd*, s. 192.

²⁴¹ Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 155.

fulde folkepension for "en nødvendighed".²⁴² Socialdemokratiet anså også udbygningen af folkepensionen for en nødvendighed. I 1964 havde daværende socialdemokratiske socialminister Kaj Bundvad lavet et forslag til folketinget, hvori han gjorde det klart, at den fulde folkepension burde være til rådighed for alle over 67 år uden hensyntagen til eksisterende økonomiske forhold.²⁴³ Argumentationen for den fulde folkepension handlede både om det universalistiske, hvor at folkepension før havde været indtægtsbestemt og nu, skulle være ikke-indtægtsbestemt således, at alle fik det samme beløb udbetalt.²⁴⁴ Derudover havde politikerne en bekymring om, hvorvidt folkepension sakkede for voldsomt bagud i forhold til den almene danskers lønninger. Det var derfor nødvendigt at øge det beløb, som den almene borger fik udbetalt på samme måde, som lønningerne var steget. Ellers ville borgerne ikke kunne opretholde deres levestandard, når de gik på pension, og selve ydelsen ville essentielt blive ligegyldig for de fleste af danskerne foruden de allerfattigste.²⁴⁵ Ligeledes anbefalede en kommission i 1963, at man gik over til den ikke-indtægtsregulerede folkepension.²⁴⁶ Der var dermed stor enighed om, at folkepension skulle udbygges og udlignes.

Forsker Peter Baldwin forklarer det således: "Once the universalist course had been chosen, wholly abolishing means test and allowing the middle classes full benefits became their (red. Borgerlige partier i særdeleshed) goal."²⁴⁷ Baldwin fortæller her, at siden folkepension blev skabt i 1956 frygtede mange af politikerne ikke længere den universalistiske kurs formodentlig på grund af befolkningens positive modtagelse. Han fortæller også, at målet efter loven i 1956 var at skaffe den fulde folkepension til middelklassen. Det syntes dermed tydeligt, at politikerne fra begge sider af det politiske spektrum havde taget ideen om universalisme til sig.

I 1964 blev folkepensionens loven ændret således, at ydelsen gik fra at være relativt beskeden til at være væsentligt mere fyldestgørende for den almene borgers evne til at opretholde den bestemte levestandard, som de gode økonomiske tider i slut 50'erne og 60'erne medførte til Danmark og resten af verden. Den udbyggede folkepension fik støtte fra samtlige partier med undtagelse af nogle enkelte modstandere fra Socialdemokratiet og Socialistiske Folkeparti.²⁴⁸ De frygtede at spille penge på nogen, som ikke havde behov for ordningen, hvor man i stedet kunne have hjulpet dem, som havde brug det.²⁴⁹

²⁴² Kolstrup, *Den danske velfærdsmodel*, s. 153.

²⁴³ FT 1963/1964 tillæg A., sp. 846.

²⁴⁴ FT 1963/1964 tillæg A., sp. 853.

²⁴⁵ FT 1963/1964 tillæg A., sp. 856.

²⁴⁶ FT 1963/1964 tillæg A., sp. 854.

²⁴⁷ Baldwin, *Politics of social solidarity*, s. 153.

²⁴⁸ Baldwin, *Politics of social solidarity*, s. 154.

²⁴⁹ Baldwin, *Politics of social solidarity*, s. 153.

Historiker Robert Erikson forklarer udvikling af den danske velfærdsstat således: ”*The Scandinavian welfare state has not only searched for the elimination of poverty, but the decrease of inequality as well.*”²⁵⁰

Dette stemmer godt overens med udviklingen af folkepension 1956 til 1964. Ydelsen startede som en ydelse, som gav mest til de fattigste og mindre til de rigeste, så i den forstand passer folkepension fuldstændigt på Eriksons citat. Senere med udvidelse til den fulde folkepension blev grundydelsen den samme for alle, hvilket også var med til at afhjælpe fattigdom og ulighed i Danmark. Samtidigt var ydelsen lige for alle uanset indkomst, hvilket betød at den også afhjalp ulighed i den forstand, at selve ydelsen var universel og ikke gjorde forskel. Der var derfor heller ingen stigmatisering ved at modtage ydelsen, eftersom det var noget alle gjorde. Dette var også en af hovedpunkterne for især De Radikale politikere.²⁵¹

Forsker Peter Baldwin anså debatten om folkepension som et billede på, hvilke af de politiske partier der var for universalisme, og hvem der ikke var.²⁵² Ifølge denne logik kan det, med indførelsen af folkepensionen både i 1956 og udvidelsen i 1964, forstås som at den universalistiske tankegang blev dominerende i den danske velfærdsstat. Folkepension og dens universalistiske tilgang viste sig også at være meget populær selv i de danske yderområderne og hos landmændene, hvilket medførte at Venstre støttede op om universalisme i velfærdsydelserne. Dette har ifølge Baldwin været med til at danne rammerne for den solidariske velfærdsstat, som vi kender den: ”*Including all (red. Universale love/ydelser) benefited the better-off in the short run, but ultimately the least fortunate gained from durability of the social democratic welfare policy compared to more residual forms aimed at them alone.*”²⁵³

Dette skal forstås, som at folkepension var en aktie i velfærdsstaten, og hvis alle har en aktie i velfærdsstaten vil flere være interesseret i dens fortsatte eksistens og udvikling.

6.3 Uddannelse

Selve ideen bag den kraftige uddannelsesekspansion som fandt sted inden for specialets afgrænsning, var at skabe lighed gennem uddannelse. Det har uden tvivl hjulpet det danske samfund, men lighed skabte det ikke. I efterkrigstiden reproducerede den sociale arv ofte sig selv, hvilket betød at akademikerforældre fik akademikerbørn og arbejderforældre fik børn, som også selv blev arbejdere.²⁵⁴ Dette har dog formodentlig også haft noget at gøre med, at erhverv på daværende tidspunkt var meget traditionsbestemt. Men selv med folkeskoleloven 1958 og indførelsen af HF i 1966, ændrede det ikke særligt meget på den sociale arv

²⁵⁰ Erikson et al., *The Scandinavian Model*, s. 109.

²⁵¹ Baldwin, *Politics of social solidarity*, s. 150.

²⁵² Baldwin, *Politics of social solidarity*, s. 147.

²⁵³ Baldwin, *Politics of social solidarity*, s. 157.

²⁵⁴ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 53.

eller børnenes evne til at flytte sig socialt. Det forholdte sig nemlig således, at børn med forældre som havde lange uddannelser i langt højere grad selv tog lange uddannelser, end det var tilfældet med børn, hvis forældre havde korte uddannelse.

Det lykkedes dermed ikke at skabe den forventede lighed med opbyggelsen af uddannelsessektoren. I dagens Danmark er uddannelsens skævheden stadig synlig. Cirka 50 % af alle børn med veluddannede forældre får en tilsvarende lang uddannelse, mens det kun er 8 % af børnene med lavt uddannede forældre, som gør det.²⁵⁵ Denne skævhed skyldes ifølge 13 Værdier, at uddannelsessystemet er hierarkisk opbygget fuldstændig, som samfundet er det. Dette gør, at de lavere uddannede muligvis har fået mere uddannelse med de nye love, men det har de højtuddannede også.²⁵⁶ Alt dette kan dog ikke fjerne selve ideen og baggrunden for opbyggelsen af uddannelsesområdet i 40'erne, 50'erne og 60'erne. Ideen var at skabe lighed gennem lige muligheder for uddannelse. Det betyder, at udviklingen mod en mere universal uddannelsesmodel har været en faktor imod den daværende forståelse af det gode samfund. Nedenstående model viser udviklingen i fuldførte uddannelser i Danmark på henholdsvis gymnasier og universiteter samt inddelingen i, hvor mange mænd og hvor mange kvinder som gennemførte uddannelser:

FULDFØRTE UDDANNELSER PÅ GYMNASIER OG UNIVERSITETER

	1945	1955	1965	1975	1985	1995	2005	2012
	fuldførte uddannelser							
Gymnasiale udd.								
Mænd	1 827	1 912	5 380	10 991	13 346	15 768	14 119	19 773
Kvinder	1 183	1 412	4 165	11 009	17 904	21 708	19 030	23 495
Universiteter o.lign./ kandidater								
Mænd	899	1 152	1 324	2 561	3 222	4 119	6 021	6 898
Kvinder	141	176	313	942	1 903	3 426	6 618	8 594

257

Her ses det, at mænd langt oftere end kvinder gennemførte en gymnasial og universitetsuddannelse fra 1945 til 1975. I de gymnasiale uddannelser var forskellen meget mindre markant, end den var inden for universitetsuddannelser. I perioden 1945 til 1975 ses det i modellen, at kvinderne både indhentede og overhalede mændene med hensyn til antallet af gennemførte gymnasieuddannelser.

Man kunne i kraft af dette forestille sig, at udviklingen på universitetsområdet ligeledes gik den vej. Det er dog langt fra tilfældet. Antallet af kvinder som gennemførte en universitetsuddannelse var steget ganske betydeligt fra 141 i 1945 til 942 i 1975, hvilket var en væsentlig forbedring, som kunne betyde, at der var sket et skifte i både, hvordan man så på kvinder, men også hvordan man så på uddannelse. Med dette sagt,

²⁵⁵ Hansen, "Lighed", s. 50.

²⁵⁶ Danmarks Statistik, "65 år i tal"

²⁵⁷ Danmarks Statistik, "65 år i tal"

så steg antallet af gennemførte universitetsuddannelser for mænd tilsvarende fra 890 i 1945 til 2561 i 1975 og var et område, hvor kvinderne ikke indhentede mændene før 2005. Dette betød, at der ikke var kommet mere lighed i samfundet på baggrund af uddannelse. Der var dog kommet et højere uddannelsesniveau, og de gymnasiale uddannelser var blevet en meget mere almindelige både for mænd og kvinder i det danske samfund.

Fra undervisningsvejledningen til folkeskolen udkom der i 1962 dette citat: *"... først og fremmest er det skolens opgave at fremme alle muligheder for, at børnene kan vokse op som harmoniske, lykkelige og gode mennesker."*²⁵⁸ Dette indkapsler, hvorledes uddannelse skulle spille en faktor i et, trods stadige uddannelsesmæssige og sociale forskelle, mere lige og i et bedre samfund. Det skulle ikke handle om karakterer, men i stedet om den individuelle og dens forståelse af lykke, som dog samtidig skulle være nogle gode mennesker, der medvirkede til samfundets fortsatte fremgang.

6.4 Arbejde og fritid

Med de mange tiltag inden for velfærdsstaten var det selvsagt, at der også skete store ændringer på arbejdsmarkedet. I den nye grundlov som blev lavet i 1953, står det skrevet, at man *"... i almenvellet interesse bør tilstræbes, at enhver arbejdsduelig borger har mulighed for arbejde på vilkår som betrygger hans tilværelse."*²⁵⁹

Blot det faktum, at noget er i almenvellets interesse, antyder at noget har ændret sig i forhold til måden at styre samfundet på. At almenvellet skulle tilstræbes, betyder at man skal tilstræbe det fælles gode og ikke det private gode. Dernæst fortæller citatet, at enhver arbejdsduelig skal have mulighed for at arbejde på en måde, som betrygger deres tilværelse. Dette betyder, at det er for det fælles bedste, hvis alle kan arbejde på en måde, som passer til dem. Det betyder, at man i den nye grundlov både har et fokus på fællesskabet, men også på individets indre.

Det er tidligere blevet beskrevet, hvorledes de forskellige love om offentlige tilskud gav anledning til en ændring i den almene opfattelse af dem, som modtog offentlige ydelser. De blev ikke længere udsat for helt den samme form for sociale stigmatisering. Fokusset ændrede sig i stedet til, at de var ofre for nogle sociale barrierer og forskellige former for udefrakommende påvirkninger, som de ikke selv var herrer over. Denne nye tilføjelse til grundloven virkede til at pege i samme retning som ovenstående tankegang. Det stemte overens med den anden del af tilføjelsen, som sagde, at man skulle kunne arbejde på en måde som

²⁵⁸ Fonsmark, "Kulturpolitik", s. 67.

²⁵⁹ Niels Kærgård, "Lyst og pligt til arbejde: Kald og incitament i velfærdsstaten", i *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007). s. 58.

betryggede tilværelsen. Det ændrede fokus på dem som modtog offentlige ydelser, var også med til at ændre i måden hvorpå man hjalp dem som skulle tilbage på arbejdsmarkedet. Det kunne være i form af resocialisering eller en social investering, som i begge tilfælde eksempelvis kunne være i form af uddannelse. Helt overordnet betød dette, at man mente, at fællesskabet blev styrket ved et fokus på den enkeltes tryghed og vilkår. Citatet fra grundloven kan på måde godt ses, som værende et udtryk for en ændret opfattelse af mennesket og ikke mindst, hvordan arbejde skulle foregå i det gode samfund. Dette illustreres også af nedenstående billede:

For socialdemokraterne blev det et centralt forslag for velfærdstatens, at et menneske ikke bare bygges på tanken om, at "enhver er sig selv nok". Det havde man allerede imod allerede i 1947.

260

Valgplakaten her er fra 1947. Det er en socialdemokratisk advarsel om, at et samfund ikke kan bygges, hvis *"Enhver er sig selv nok"*.²⁶¹ Det kan forstås, som den socialdemokratiske idé af i hvilken retning de ønskede at forme velfærdsstaten. Socialdemokraten Lena Vedel-Petersen kaldte i 1961 velfærdsstaten for: *"... fællesskabets manifestation, der hviler på respekten for det enkelte menneske."*²⁶² Det må siges at stemme godt overens med førnævnte citat fra grundloven. Samme år udtalte hun også: *"Velfærdsstatens tanke er solidaritetens tanke"*.²⁶³ Dette betød ikke, at velfærdsstaten som institution var solidaritets fremmende. Det betød nærmere, at velfærdsstaten havde institutionaliseret solidaritet gennem folkepension, universelle velfærdsydelser og love som fremmede lighed i befolkningen. Lovene skabte nogle rammer og former, som var solidaritets baserede. Disse rammer betød, at solidaritet nærmest blev en selvfølge, netop fordi alle i befolkningen havde en aktie i velfærden.²⁶⁴ Det var derfor også en selvfølgelighed og i alles interesse, hvis man imødekom hinandens forskellige kompetencer, men også individuelle fejl og mangler. En borger, som ikke umiddelbart kunne bruges til en type arbejde, kunne måske udmærke sig på et andet felt.

²⁶⁰ Petersen et al. Dansk Velfærdshistorie del 3. s. 139.

²⁶¹ Petersen et al. Dansk Velfærdshistorie del 3. s. 139.

²⁶² Petersen et al. Dansk Velfærdshistorie del 3. s. 140.

²⁶³ Pedersen, "Frihed", s. 110.

²⁶⁴ Rüdiger, *Statens synlige hånd*, s. 199.

Grundlovens tilføjelse og Vedel Petersens citater lagde desuden også op til, at individet havde noget at sige i forhold typen af arbejde, men også på hvilken måde at arbejde skulle udføres samt på hvilke vilkår. Fokusset på fællesskabet udsprang i den forstand fra et fokus på den enkelte. Det fik økonomiprofessor Jørgen Dich til at foreslå en ny socialpolitisk "rute", hvor man skulle følge deisen: *"Tilpasning af individer til samfundet og samfundets tilpasning til individer."*²⁶⁵

Et af de punkter hvor denne tilpasning fandt sted var i forhold til selve længden på arbejdstiden. Nedenstående tabel viser udviklingen i danske lønmodtageres arbejdstid over de seneste cirka 100 år:

Tabel 1: Aftalt arbejdstid og overenskomstmæssig ferie

År	1911	1930	1950	1970	2000
Ugentlig arbejdstid i timer	57	48	48	42	37
Ferie udover helligdage, søgnedage	3	5	15	21	36
Kvindens erhvervsfrekvens, pct.	31	32	31	47	75

266

Tabellen viser, hvorledes arbejdstiden gradvist var faldet igennem perioden fra 1911 til 2000. Inden for perioden 1950 til 1970 var antallet af timer om ugen faldet med seks, fra 48 til 42 timer.

Den højere realindkomst gjorde reelt set, at de danske lønmodtagere blev så velhavende, at de ikke behøvede at arbejde nær så meget som før for at kunne opretholde deres daværende forbrugsniveau, hvilket var stigende med tidens nye landvindinger: Køleskabe, fryser, biler og parcelhuse. I parcelhusene boede både nogle som var på vej op i samfundet, og dem som i forvejen var etableret på arbejdsmarkedet. Parcelhusene blev et billede på middelklassens fremgang i Danmark og på velfærdsstatens sejr.²⁶⁷

I samme periode blev fritid et gode, som danskerne for alvor fik råd og mulighed for at benytte sig af. Jo færre timer danskerne brugte på arbejde, jo flere timer havde de fri. En anden baggrund for den stigende mængde fritid var, at skatten på arbejdsindkomst blev så høj, at det ikke kunne betale sig at arbejde mere end et bestemt antal timer.

I det store hele havde mængden af arbejdstimer ikke rykket sig særligt meget, hvilket skyldtes at faldet i antal arbejdstimer blev opvejet af kvindernes stigende erhvervsfrekvens eller stigende produktivitet. Den

²⁶⁵ Petersen et al., *Dansk Velfærdshistorie del 4*, s. 74.

²⁶⁶ Kærgård, "Lyst og pligt". s. 62.

²⁶⁷ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 125.

steg med 16 procentpoint fra 1950 til 1970, hvilket var en stigning på omkring 50 %. Nu var det næsten halvdelen af alle danske kvinder i den arbejdsdygtige alder, som stod til rådighed for arbejdsmarkedet.

I den ovenstående model ses også en stigning i antal feriedage. Her ses det, at der i 1950 var 15 feriedage, mens dette udviklede sig med yderligere seks feriedage til 21 i 1970. Det fortæller, at danskernes velstand var steget markant i perioden. Både individuelt, men også i forhold til arbejdsgiverne, som nu havde råd til at give arbejderne længere ferie.

De flere feriedage og kortere arbejdsuger antyder, at fritid blev et gode, som blev mere og mere vigtigt, hvilket samtidig antyder en hel fundamental samfundsændring. Den stigende velstand i Danmark havde medført muligheden for mere fritid, og danskerne syntes at tage imod denne mulighed med åbne arme. Faktisk steg lønnen og mængden af fritid så meget, at 60'erne i eftertiden blev kaldt for "Den ubekymrede tid."²⁶⁸ Billedet nedenfor fra 1960 viser den paradoksale udvikling, hvor danskernes lønstigninger også fulgte ad med en nedgang i antal arbejdstimer:

Den stigende økonomiske vækst gav samtidig også mere lighed, hvilket mest viste sig i form af en indsnævret lønforskel mellem mænd og kvinder. Dette affødte en forventning i befolkning om social udjævning og om nogle universelle perioder i livet. Livet skulle, sat på spidsen, indeholde en begyndende periode med vandgrød, hvor indkomsten ikke var så høj. En med hakkebøf, hvor indkomsten blev bedre og levevilkårene blev forbedret. Slutteligt skulle livet have en periode med engelsk bøf, der skal forstås som den stærkeste periode, hvor økonomien gik godt og den enkelte havde råd til luksus.²⁷⁰ Kritikerne af denne forventning mente, at man i stedet skulle fokusere på at fjerne fattigdom i stedet for at fokusere på universalisme og social udjævning.²⁷¹

²⁶⁸ Nissen, *Danmarkshistorie – Landet blev by*, s. 293.

²⁶⁹ Petersen et al., *Dansk Velfærdshistorie del 4*, s. 14.

²⁷⁰ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 130.

²⁷¹ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 131.

I 1960 var både den daværende statsminister socialdemokratiske Viggo Kampmann og hans partifælle Ivar Nørgaard ude med en konstatering om, at den nyfundne danske velstand altså ikke var lig med velfærd. Kampmann udtalte: *"Velstand, det er noget man kan måle på antallet af fjernsyn og biler, men "velfærdet kommer ind" når man spørger til antallet af skoler og sygehus."*²⁷² Ligeledes noterer Nørgaard, at velstand ikke gav en garanti for velfærd, samt at den offentlige sektors andel af nationalindkomsten var for lav i forhold til andre industrialiserede lande på samme tid.

Det var på baggrund heraf, at Kampmann bl.a. ønskede at undersøge: *"... hvordan familierne og befolkningen arbejder og bor samt udnytter deres fritid, hvordan de af egen drift ønsker at leve og være."*²⁷³ Citatet indikerede ifølge redaktør og debattør Henning Fonsmark, hvorledes statens bekymrings- og magtområdet udvidede sig til fritid og frihedsområdet. Hermed menes at staten kunne have behov for at gribe ind for at sørge for, at alle har de samme forudsætninger for frihed, hvortil Fonsmark uddybende pointerede: *"... forudsætningerne er ensbetydende med de faktiske muligheder for lige adfærd."*²⁷⁴ Sat sammen med Kampmanns citat betød dette, at fritid samt udnyttelsen heraf også var en del af en proces om at gøre Danmark mere universelt.

Den øgede fritid kan i den forstand siges at være blevet et symbol på, "hvor godt det gik". Dette skal forstås således, at fritiden blev et symbol på velstand og et velfungerende samfund. Både i den forstand at danskerne havde råd til fritid, men også at det tydeligt kan ses i den ovenstående model om aftalt arbejdstid og overenskomstmæssig ferie, at danskerne ønskede mere ferie.

Om det så var grundet et egentligt ønske om ferie, eller om incitamentet til mere arbejde simpelthen var for lavt, vides ikke. Noget tydede dog på, at arbejde i langt mindre grad var et "kald" og nu i højere grad en "sur pligt".²⁷⁵ Men uanset så havde den stigende mængde fritid en forbindelse til ideen om samfundet, og hvordan tid og penge skulle forbruges, samt en ændring heraf. Hvilket blandt andet viste sig via et fokus på en pension, hvori man kunne nyde sit otium. Et ønske eller en drøm der ikke havde fået nær så stor opmærksomhed før.²⁷⁶ Nok især fordi folkepensionen i 1956 ændrede fundamentalt på, hvordan og i hvilket omfang danskerne nu kunne holde deres pension.

Overførselsindkomster var blevet så høje, at politikerne frygtede at nogle undlod at tage lavtlønnede jobs, da forskellen på hvad man tjente på det lavtlønnede job og på overførselsindkomst, var relativt lille.²⁷⁷

²⁷² Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, s. 173.

²⁷³ Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, s. 173.

²⁷⁴ Fonsmark, *Historien om den danske utopi*, s. 173.

²⁷⁵ Kærgård, "Lyst og pligt". s. 63.

²⁷⁶ Kærgård, "Lyst og pligt". s. 64.

²⁷⁷ Kærgård, "Lyst og pligt". s. 63.

Dette viste sig dog ikke at holde stik. Det var nemlig kun et fåtal af danskerne, som på denne måde "udnyttede" det danske system. Det er illustreret via nedenstående model:

Tabel 6 c.
Procentvis fordeling efter »egen holdning«.

	<i>Mænd</i>	<i>Kvinder</i>
	pct.	pct.
Ingen.....	97	93
Nedsat arbejdsinitiativ.....	2	3
Honnet ambition.....	1	1
Andet.....	—	3

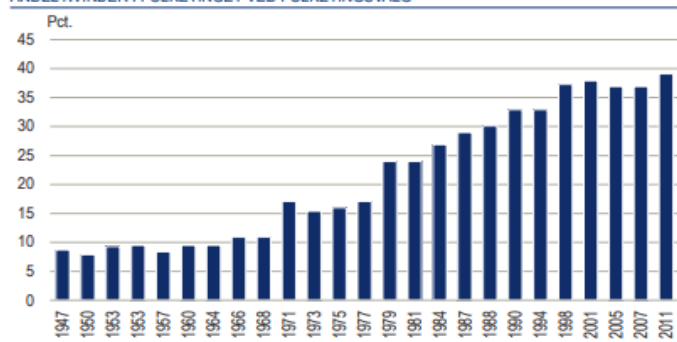
278

Modellen viser, at det i 1952 kun var omkring tre procent af de danske mænd og syv procent af de danske kvinder, som bevidst undlod at tage arbejde på baggrund af manglende arbejdsinitiativ eller honnet ambition. Der har naturligvis været mange faktorer for, hvorfor nogle var arbejdsløse på dette tidspunkt, men manglende incitament til at arbejde var tydeligvis ikke en af dem i 1952.

6.5 Ligestilling

Indtil 1960'erne regnede man ofte mændene som familiens forsørgere, mens kvinderne var de forsørgede. Traditionerne fra før krigen, hvor kvinderne var dem som blev hjemme og tog sig af børn og huset, var endnu ikke forsvundet. I 1915 havde kvinderne fået stemmeret, men antallet af kvindelige repræsentanter i politik var stadig på et minimum. Store dele af befolkningen så det stadig som kvindernes pligt at holde huset og lade mændene om økonomi og politik.²⁷⁹ I nedenstående figur kan det ses, at andelen af kvinder i politik var meget lav.

ANDEL KVINDER I FOLKETINGET VED FOLKETINGSVALG

280

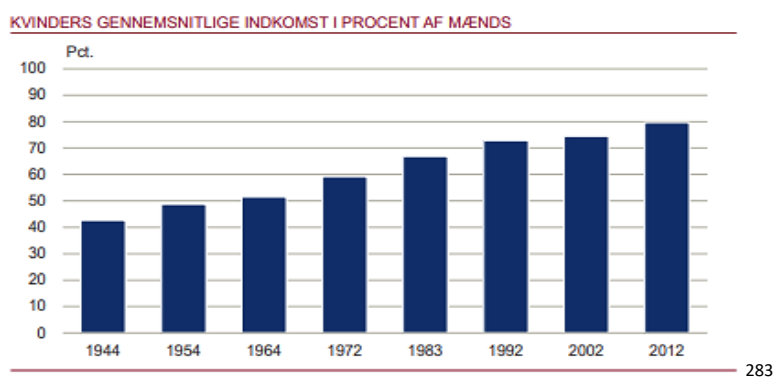
²⁷⁸ Henning Friis, "Socialministeriets forsørgundersøgelse". 224

²⁷⁹ Karen Sjørup, "Lighed eller forskel – ligestilling som en del af velfærdsstatens værdigrundlag", i *13 Værdier bag den danske velfærdsstat*, red. Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, (Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007). s. 174.

²⁸⁰ Danmarks Statistik, "65 år i tal"

Inden for 1947 til 1973 når kvindernes andel kun lige over 20%. Der var således ikke helt ligestilling, selvom der blev gjort mange tiltag for mere lighed og flere kvinder på arbejdsmarkedet.²⁸¹ Mændene fik i kraft af deres position som forsørgere bedre løn end kvinderne. Mest markant var dog loven om sambeskatning, hvor manden decideret blev regnet for det økonomiske overhoved i familien. Loven skelnede mellem forsørgere og ikke-forsørgere, grunden hertil var, at ægteskabet blev set som en økonomisk enhed. I kraft af dette fik mændene et forsørgerfradrag, som gjorde at en eventuel ekstra indtægt fra hustruens side ville være ufordelagtigt. I 1970 ændrede man på denne regel, så der kom en særbeskatning på ægtefællens indkomst, hvilket betød at det bedre kunne betale sig for kvinden at have arbejde.

Lovændringen skete som et svar på flere års demonstrationer fra flere kvindeorganisationer. Demonstrationer kom som en naturligvis konsekvens af, at flere kvinder bevægede sig ud på arbejdsmarkedet.²⁸² Med skatteloven i 1970 blev det nu indført, at den som tjente pengene, også var den, der skulle betale skatten og dermed altså ikke bare manden, som det havde været før. Men selv med denne nye lov var kvindernes indtægt væsentligt lavere end mændenes, hvilket kan ses i denne model:

Figuren viser en gradvis stigning i kvindernes løn. Det ses, at der inden for perioden fra 1944 til 1972, sker en stigning på over 15% i kvinders indkomst i forhold til mændenes. Hvilket kunne antyde, at kvinder og mænd gradvist var blevet mere lige. Kvinderne tjente i gennemsnit lige under 60 % af hvad mændene tjente. Udviklingen fortsatte stødt videre og ligger nu på cirka 80%.

Betydningen af denne udvikling er dobbelt. Det betød, at der skete en positiv udvikling, som indbefattede en mere universel tilgang til det generelle lønniveau i Danmark. I gennemsnit tjente kvinder stadig langt fra lige så meget som mænd, men udviklingen indikerede ikke desto mindre, at de kom gradvist tættere på. Et af de større hop i modellen sker fra 1964 til 1972, hvilket sandsynligvis kan forklares med førnævnte

²⁸¹ Sjørup, "Lighed eller forskel". s. 174.

²⁸² "Milepæle i dansk kvindehistorie", konsulteret d. 13. maj 2018, <http://www.kvinfo.dk/file.php?file=387>

²⁸³ Danmarks Statistik, "65 år i tal"

skattelov fra 1970. Den anden betydning var, at den gennemsnitlige lønudvikling er gået langsomt. På trods af kvindernes erhvervsfrekvens, som tidligere nævnt, var steget samt at uddannelse i teorien skulle have givet mere lønmæssig ligestilling, så steg kvindernes gennemsnitsløn kun langsomt.

Forskellen kan i de tidligere år muligvis også forklares med, at kvinder ofte tog forsørgerjobs, som ikke krævede så lang en uddannelse og derfor heller ikke gav så høj en løn. Det kunne også have noget at gøre med, at kvinder i 40'erne og 50'erne ofte havde deltidsjobs, hvilket også ville give en lavere gennemsnitsløn. Dertil skal lægges, at traditioner om kvindernes position i hjemmet og deres moderlige pligter uden tvivl har været sejlivede og svære at komme af med.

Fra 1940 til 1970 lå andelen af kvinder udenfor arbejdsstyrken relativt stødt på omkring en tredjedel, 33% i 1940 og 27% i 1970.²⁸⁴ Det illustrerer et meget traditionsbundet samfund, hvor den sociale arv ofte gik igen. Kvinder blev på baggrund af denne arv anset som dårligere arbejdskraft, eftersom de havde et ansvar for deres familie, og i den forstand blev regnet for ustabil arbejdskraft. Af samme grund fik mænd som oftest mere i løn end kvinder, fordi deres ansvar var at forsørge familien.²⁸⁵

Andelen af kvinder i arbejdsstyrken steg fra 26,2% til 38,6%, eller fra 515.000 til 918.000 i perioden fra 1960 til 1970. Det antydede en gradvis ændring i opfattelsen af kvinders plads i samfundet. Det antyder også, at kvindernes plads på arbejdsmarkedet har været en nødvendig for den almindelige familie og at familiens udgifter var noget, som man var fælles om. En anden konsekvens af kvindernes nye rolle på arbejdsmarkedet var, at fødselshyppigheden i løbet af 1960'erne begyndte at falde, hvilket meget klart indikerede, at kvinders rolle nu ikke længere kun var i familien, men også på arbejdsmarkedet.²⁸⁶

Den voksende andel af kvinder i arbejdsstyrken hang også sammen med, at kvinder i langt højere grad kom tilbage på arbejdsmarkedet efter, at de havde fået børn, og at det nu i modsætning til tidligere ikke var slutningen på mange kvinders karriere at få børn. Kvinderne blev ofte ansat i offentlige erhverv, så udvikling af velfærdsstaten var også indirekte medvirkende udviklingen af den kvindelige rolle i det danske samfund.²⁸⁷

Med det stigende antal kvinder i arbejde, steg behovet for daginstitutioner.²⁸⁸ I 1963 var den daværende socialminister Kaj Bundvad blevet gjort bekendt med udfordringen ved den stigende efterspørgsel, hvortil han tilkendegiver at: *"Efterspørgslen efter pladser i daginstitutioner for børn har gennem en årrække været*

²⁸⁴ Kvininfo "Milepæle"

²⁸⁵ Kvininfo "Milepæle"

²⁸⁶ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 119.

²⁸⁷ Johansen, *Dansk Socialpolitik*, s. 119.

²⁸⁸ Otte et al. *Socialpolitik i Danmark 1891 – 1977*, s. 108.

betydeligt større end udbuddet.” Dette fik ministeren til at sætte gang i diverse betænkninger og debatter centrerende omkring spørgsmålet om de efterspurgte daginstitutioner i 1964.²⁸⁹

Diskussionen gik især på, om man kunne bryde med husmoderidealet og om andre kunne være suppleant for moderen. Daginstitutionerne var som bekendt allerede mere og mere populære.

Den Konservative politiker Oluf Henriksen Malchau havde med bekymring fulgt de nye tendenser: *”Vi skulle jo nødig nå til engang at få en fast børnehaveinstitution, som automatisk tager sig af småbørn, indtil skolen kan overtage dem.”*²⁹⁰ Ligeledes var de fleste partier enige om, at det afgjort burde være moderen, som skulle tage sig af sine børn. De anså det som en slags moderlig forpligtigelse.²⁹¹ Diskussion fortsatte i takt med den stigende økonomiske vækst, men forstummede gradvist, da det viste sig, at kvinder og deltidsarbejde ikke var en varig løsning. Meget groft sagt skulle børnene i daginstitutioner og kvinderne skulle ud på arbejdsmarkedet.²⁹² Nedenstående modeller viser udviklingen i antallet af pladser i de forskellige former for daginstitutioner i Danmark fra 1958 til 1974.

Børne- og ungdomsværn	Antal pladser										
	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Vuggestuer	4153	4208	4348	4358	4489	4617	4634	4690	4872	5518	6781
Børnehaver	28957	29126	29756	29860	30802	31329	32224	34197	36460	39491	45221
Fritidshjem	8357	8278	8783	8598	8864	9424	9425	9882	10309	10961	12694
Børne- og ungdomshjem	9572	9320	9231	8997	8936	8859	8564	9256	9036	8952	8717

293

Institutioner for børn og unge ¹	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Antal pladser i daginstitutioner:							
Vuggestuer	6 781	8 196	9 132	11 254	12 396	16 402	16 829
Privat dagpleje	1 604	3 965	6 397	10 934	16 097 ²	20 950 ²	25 624
Børnehaver	45 221	50 538	54 951	65 864	75 541	90 650	91 548
Fritidshjem	12 694	14 033	14 901	16 726	18 163	22 069	22 309
Aldersintegrerede institutioner	—	—	—	—	302	1 228	1 968
Daginstitutioner i alt	66 300	76 732	85 381	104 778	122 499	151 299	158 278 ¹
Antal indskrevne i daginstitutioner pr. 100 i pågældende alder							
0–2 år	—	—	—	—	—	16,0	—
3–6 år	—	—	—	—	—	30,9	—
7–14 år	—	—	—	—	—	4,4	—
I alt 0–14 år	5,8	6,7	7,4	8,5	11,0	13,8	—
Døgninstitutioner for børn og unge ³	8 717	7 913	7 744	7 287	7 222	6 817	6 524

¹ 1968–71 samt 1974 opgjort pr. 31. marts af Socialstyrelsen. Øvrige år opgjort af Danmarks Statistik. Tællingsdatoer: 1972 d. 26. januar; 1973 d. 3. oktober; 1975 d. 19. marts; 1976 d. 7. april; 1977 d. 12. januar; 1978 d. 11. januar; 1979 d. 17. januar.

² Antal indskrevne

³ Indtil 1968 samtlige pladser på børne- og ungdomshjem, fra 1968 pladser på anerkendte hjem.

294

²⁸⁹ ”Betænkning om familiepolitik” Konsulteret d. 2/8-2018.

<http://www.kvinfo.dk/kilde.php?kilde=611>

²⁹⁰ Petersen et al. Dansk Velfærdshistorie del 3. s. 651.

²⁹¹ Otte et al. *Socialpolitik i Danmark 1891 – 1977*, s. 108.

²⁹² Petersen et al. Dansk Velfærdshistorie del 3. s. 599.

²⁹³ Danmarks Statistik, ”Ti års oversigt 1970”

<http://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetPubFile.aspx?id=19520&sid=tiaarsovers70>

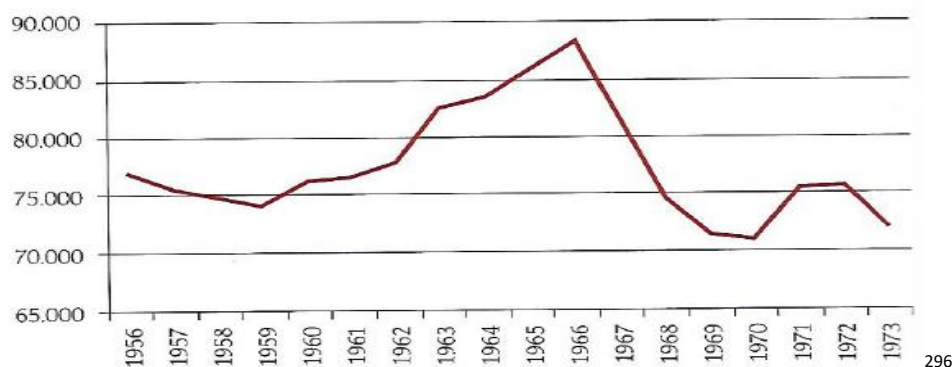
²⁹⁴ Danmarks Statistik, ”Ti års oversigt 1980”

I modellerne kan det ses, at selv med det økonomiske opsving stiger antallet af pladser i hverken vuggestuer eller børnehaver særligt markant. Først fra 1963 og frem virker udviklingen til for alvor at tage fat. I årene efter 1963 kan det tydeligt ses, hvorledes danskerne løbende benyttede sig mere og mere af muligheden for daginstitutioner. Især antallet af børnehavepladser syntes at stige voldsomt fra 28957 i 1958 til 45221 ti år senere. Dette var et tydeligt billede på en tilpasning for at imødekomme de gode økonomiske tider, og at begge parter i en almindelige husstand tog del i forsørgerrollen i hjemmet, hvilket med stor sandsynlighed har haft indvirkning på ligestilling, formue og ikke mindst ideen om hvilke opgaver velfærdsstaten kan og skal påtage sig i danskernes idé om det gode samfund.

Hvor 1950'erne havde været kernefamiliens årti, var der i 1960'erne og 1970'erne opbrud med den typiske familie og familiens struktur. Blandt andet på grund af kvindernes stigende erhvervsfrekvens og på grund af de konsekvenser, det havde for familielivet. Disse ændringer medførte rent politisk et behov for mere fokus på familien, som kulminerede i 1966 med oprettelse af et familieministerium. Ministeriet skulle varetage spørgsmålene om ungdomsforsorg, husholdning og familieydelser, som var blevet meget almindelige med 60'ernes nye tider.

Samme år skete der yderligere forandringer inden for både familie, ligestilling og seksualitet. P-pillen blev frigivet i Danmark og denne bragte en mærkbar effekt med sig.²⁹⁵ Effekten af p-pillen kan ses i denne figur:

Figur 9.1 Levendefødte i alt 1956-1973

Her ses det, hvorledes der i 1966 blev født flest i hele periode fra 1956 til 1973, men at det herefter gik voldsomt nedad. Fire år senere i 1970 var antallet af levendefødte børn i Danmark faldet med næsten

<http://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetPubFile.aspx?id=19508&sid=tiaarsovers80>

²⁹⁵ Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen, *Dansk Velfærdshistorie – Velfærdsstatens storhedstid del 4*, (Odense: Syddansk Universitet, 2012), s. 583.

²⁹⁶ Petersen et al., *Dansk Velfærdshistorie del 4*, s. 586.

20.000. Udviklingen faldt sammen med et fald i vielser, et stigende antal skilsmisser, seksualoplysning i skolerne og samfund samt at ægteskabets status mindskes.²⁹⁷

1970'erne medførte yderligere opbrud med tidligere tiders traditioner. I 1971 blev den første kvinde ansat i det danske forsvar, selvom kvinder formelt set havde haft adgang siden 1962. Danmark fik en kvindelig regent i form af Magrethe d. 2 i 1972 efter man i 1953 havde ændret på grundloven, så det ikke kun var mænd, som kunne arve tronen. Året efter i 1973 blev det af et stort flertal i folketinget vedtaget, at aborten i Danmark skulle være fri.²⁹⁸

Der blev dermed foretaget en masse ændringer mod, at kvinders rolle i det danske samfund ikke længere på samme måde skulle være underlagt mændene. Kvinderne oplevede i den forstand også, hvorledes Danmark blev mere universelt. Ikke bare blev ydelserne mere lige, mulighederne blev også mere lige, og forskelsbehandlingen blev gradvist udvisket, på trods af stadige problemer vedrørende især løn og jobmuligheder.

²⁹⁷ Petersen et al., *Dansk Velfærdshistorie del 4*, s. 585.

²⁹⁸ Kvinno "Milepæle"

7 Vurdering og Konklusion

Ud fra de to undersøgelsesspørgsmål - *Hvilken udvikling er der sket inden for området uddannelse, og spiller den en rolle i Danmarks idé om det gode samfund? Og Hvilken udvikling er der sket inden for området universalisme, og spiller den en rolle i Danmarks idé om det gode samfund?* – er det blevet forsøgt at give grundlag for en besvarelse af specialets problemformulering: *Hvordan forstås ideen om det gode samfund i perioden 1945 til 1973 med fokus på områderne uddannelse og universalisme?*

Uddannelse har, ikke overraskende, overordnet set nærmest altid været en del af, hvad man regnede for det gode samfund i Danmark, hvilket heller ikke kommer som nogen overraskelse. De danske børn lærte allerede tidligt, at styrken i deres land ikke lå i råstoffer eller industrien, men derimod i landets ideer, udvikling og intellekt. Der har dog stadig været nogle markante ændringer i uddannelsessystemet, som både har antydnet og bevirket ændringer i opfattelse af uddannelse og uddannelsens formål.

Allerede omkring 1945 begyndte ideerne om en ændring i uddannelsessystemet at vise sig. Ledende personligheder inden for uddannelsesområdet, såsom Hal Koch og Sigurd Højby, gav udtryk for nødvendigheden i at ændre på den danske folkeskole og mulighederne for uddannelse generelt, fordi eleverne skulle være redskaberne til fremtidens samfund. Danmark ønskede at kunne stå for sig selv alt imens, der foregik en ideologisk magtkamp mellem øst og vest i tiden efter Anden Verdenskrig. Den skulle begynde helt fra barnsben af, så det var derfor også nødvendigt at sørge for at styrke den yngste generations sundhed helt generelt. Børnesundheden blev styrket med skolelægeordninger og retten til et bestemt antal jordemorbesøg. Dertil lægges, at børnene gennem folkeskolen, fællesskabet i klassen samt bedre mulighederne for bedre uddannelse, i teorien ville blive "lykkelige mennesker".

Det var nogle meget store ambitioner, som prægede uddannelsesområdet i 40'erne og 50'erne.

Så for at den ønskede samfundsudvikling kunne finde sted, blev folkeskolens brugt som "startpunkt". Dette sås i forbindelse med loven om skolebespisning i 1948. Med denne ordning indtog folkeskolen en helt anden rolle og funktion end, hvad den hidtil havde gjort. Loven fra 1948 gjaldt for alle uden hensyntagen til forældrenes økonomiske råderrum. Skolebespisning mindede i sin oprindelige udformning mest om decideret fattighjælp, men den udvidede ordning fra 1949 mindede modsat mere om en udvikling af folkeskolen og dens formål. Der var i forbindelse med Anden Verdenskrig kommet fokus på at sunde, velernærede og rørige mennesker kunne være med til at modernisere og udvikle samfundet til det bedre. Kolstrup kalder ordningens udvikling i 1948 for en erkendelse af, at det universalistiske princip voksede frem. Grundet bl.a. den manglende hensyntagen til økonomiske kår, samt med tanke på de efterfølgende tiders udvikling i samme retning. I alle fald var det en måde at styrke fællesskabet og mindske den stigmatisering, som kunne opstå mod modtagere af statslige ydelser eller fattighjælp.

Den modernisering og udvikling som Kolstrup taler om skulle være, at de danske unge skulle have bedre muligheder end tidligere. Ligeledes skulle en demokratisk opdragelse af de danske unge være med til at skabe et samfund, som ikke ville blive ramt af samme politiske tumult som for eksempel Tyskland og Sovjetunionen havde været det. Det vil dermed også sige, at danskerne anså det gode samfund som et samfund, der ikke lignede de to nationer. Det gode samfund var det danske og det fællesskab, der lå heri. Fællesskabet var netop en af de begrundelser, som blev givet for den udelt skole i skoleloven fra 1958.

Loven var en af de ændringer inden for uddannelse i perioden 1945 til 1973, som for alvor gjorde uddannelse til en del af den danske opfattelse af det gode samfund. Med loven tog det danske samfund et skridt væk fra det gamle traditionsrige landbrugssamfund. Skolen var ikke længere delt, hvor den før havde været delt i en landsbydel og i en købstadsdel. Derudover ændrede man i skolens struktur på den måde, at eleverne heller ikke internt blev delt i de elever, som skulle fortsætte i gymnasiet og dem, som ikke skulle. Eleverne skulle i stedet gå i en udelt skole, som skulle hjælpe dem med at lære fællesskab og demokrati. Bl.a. ved at de stærke og bemidlede elever nu fortsatte længere tid sammen med de elever, som ikke havde det således. Folkeskolen fik med loven i 1958 ansvaret for at danne den unge generation, og gøre dem til lykkelige samfundsborgere. Det skete via undervisningsvejledningen fra 1961, som hørte til skoleloven fra 1958. Folkeskolens arbejde var ifølge denne vejledning først og fremmest, at sørge for at eleverne blev harmoniske, lykkelige og gode mennesker. Ambitionerne havde tidligere været meget mindre, før var opgaven i stedet at give eleverne kundskaber og karakter. Det virker dermed til, at folkeskolen ændrer fokus fra det ydre til det indre og fra nogle mere konkrete værdier til nogle bløde og mere individuelle værdier. Hvor man i 1948 med skolebespisningen havde vist universalistiske tanker, var disse tanker nu åbenlyst blevet cementeret i dansk politik med folkeskoleloven.

Overordnet skulle uddannelse være med til at styrke den sociale mobilitet i Danmark. Det var en af hovedideerne fra ungdomskommissionen i 1945. Hvis man gav muligheden for, at flere fra de jævne samfundslag kunne få en videregående uddannelse, så ville det styrke det danske samfund som et hele. Ungdomskommissionen kom i forlængelse af, at flere og flere inden for pædagogik-og uddannelsesområdet havde givet udtryk for denne type tanker. Mere uddannelse ville i teorien give mere social mobilitet, og med mere social mobilitet ville Danmark blive et mere lige samfund.

Der var stærke traditioner og en stærk social arv, som fastholdte danskerne i det samme arbejde eller det samme samfundslag som deres forældre. Det kunne i teorien undgås, hvis man gav befolkningen muligheden for det. Der blev gjort tiltag for de gymnasiefremmede elever i form af HF, og der var desuden nu mulighed for, at elever kunne modtage Statens Uddannelsesstøtte, da forløberen til denne blev vedtaget i 1952.

Tidligere havde kvinderne haltet bagefter mændene, både hvad angik arbejde, og hvad der angik ungdoms- og længere videregående uddannelser. Forskellen i videregående uddannelser blev langsomt indsnævret, men var dog stadig meget markant i en lang årrække. Til trods for dette steg antallet af kvinder med en gymnasial uddannelse voldsomt og oversteg i løbet af 1970'erne antallet af mænd med gymnasial uddannelse, som følge af det politiske fokus.

Samtidig med at flere kvinder både tog og fik muligheden for uddannelse, blev der også gennemført flere tiltag på det socialpolitiske område, som var designet til at hjælpe de mindre bemidlede, handicappede eller dem som i samfundets øjne udviklede sig for langsomt. Det blev almindeligt at bruge ekstra ressourcer på folk, som ved hjælp af resocialisering eller revalidering kunne komme tilbage på arbejdsmarkedet. Resocialisering blev et plusord i dansk politik, hvor det tidligere havde været forbundet med unødige udgifter. Det faldt sammen med at overbevisningen om, at individet var herre over sin egen skæbne, blev udfordret fra pædagogisk og socialpolitisk side. Hos dem kunne den enkelte være begrænset af udefrakommende barrierer, såsom hvilket miljø de var født i eller forældrenes økonomiske situation.

Resocialisering og revalidering fulgte på den måde udviklingen fra folkeskolen, hvor ideen med 1958-loven lagde op til mindre forskelle mellem de eksisterende sociale lag, hvilket essentielt betød, at alle skulle have mulighed for at opnå det de ønskede i en uddannelsesmæssig forstand. Det forstås som en meget mere positiv holdning til den enkeltes potentiale end, hvad der før havde været tilfældet. Således at en bagers søn kunne blive advokat, eller hvis bageren kom til skade og blev ude af stand til at klare sit arbejde, så var det muligt enten via resocialisering eller revalidering at finde et alternativ andre steder. Fonsmark anså den danske udvikling som et tegn på at "drømmene tyranniserede virkeligheden", hvilket både fortæller hvad velfærdsstatens politiske modstandere så som forkert ved modellen. Men samtidig også fortæller at tiltagene i perioden var gennemgribende, fremtidsrettede og ikke mindst særdeles ambitiøse.

I forhold til hvilken rolle uddannelse har spillet for den danske idé om det gode samfund, synes svaret meget klart. Alene mængden af tiltag til enten forbedring eller nyudvikling af uddannelse syntes at afspejle, hvor vigtigt uddannelse var for både politikerne og for de danske borgere, samt hvordan uddannelse tydeligvis blev højt prioriteret, da de økonomiske muligheder tillod yderligere tiltag i velfærdsstaten.

Universalisme havde en udvikling, som mindede meget om uddannelsesområdets. Begge var i perioden fra 1945 til midt/slut 1950'erne igennem en overgang fra et ideal til et andet. Universalismen, som princip, var i 1945 allerede på vej frem. Det mødte dog klar modstand fra folk, som ofte forbandt universalisme med høje skatter og unødvendige udbetalinger til individer, som ikke havde brug for dem. De høje skatter var især et problem for De Konservative, der anså udvidelse af velfærdsstaten som den forkerte vej. De frygtede, at velfærden ville fjerne incitament til arbejde, samt at rammerne inden for velfærdsstaten

mindskede frihed. Incitamentet til arbejde ville forsvinde, fordi ydelserne til arbejdsløse eller til folk under uddannelse ville blive for høje til, der var nogen grund til nogensinde at arbejde igen. Ligeledes gør den høje skatteprocent, at dem som arbejder, ikke får nær så meget ud af deres bestræbelser. Dertil lægges at det i kraft af skatterne, er de arbejdende som essentielt betaler for dem som ikke gør, hvilket yderligere forværrer incitamentet. I forhold til friheden lå frykten især forbundet med, at jo større velfærdsstaten voksede sig, jo mere kontrol skulle der også udøves. Noget som i sidste ende ville resultere i en formynderstat, hvor borgerne ikke længere selv har kontrol over deres eget liv og deres egne penge. De ville i stedet blive umyndiggjort. Andre partier, navnlig Socialdemokratiet og det Radikale Venstre, så positivt på de nye tanker, og i kraft af deres lange regeringsperioder i 50'erne og 60'erne stod velfærden højt på dagsordenen.

1956, året hvor folkepensionen blev vedtaget, blev et vendepunkt for universalismen i Danmark. Stort set alle historikere og forskere anvendt i specialet regner folkepensionen for noget af det vigtigste i velfærdsstatens udvikling. Det skyldes foruden det universalistiske i loven, som især blev markant med udviklingen af loven i 1964, at loven lagde grobund for den solidariske del af velfærdens tanke.

Peter Baldwin forklarer det som at loven og dens ydelser i 1954, og senere i 1964, sagtens kunne have været lavet og fordelt mere hensigtsmæssigt. Men når samtlige danskere havde en aktie i velfærdsstaten, som de fik med folkepensionen, så var de også mere tilbøjelige til at støtte yderligere udvikling. Dette hang sammen med, at staten, ifølge Mogens Rüdiger, på en måde havde institutionaliseret solidaritet. Solidaritetsprincippet blev i den forstand en fast del af samfundet, og noget som blev taget for en selvfølge. Dette har også gjort, at velfærd er noget som stort set samtlige politikere i dagens Danmark går ind for, selv partierne på de yderste højre og venstre fløje, netop på baggrund af førnævnte tilbøjelighed.

Uddannelse viste sig med loven i 1958 som værende et særdeles vigtigt punkt for fremtidens danske samfund. Et andet punkt hvor uddannelse også udviklede sig var i forhold til, hvem uddannelse var til for. I 1945 var høj uddannelse mest for de velstillede. Det skyldtes først og fremmest den meget skarpe opdeling i land og by samt at størstedelen af de højere uddannelsesinstanser befandt sig i de større byer. Det blev derfor et spørgsmål om både økonomi og tradition, hvis landarbejdere ønskede at sende deres børn i gymnasie eller på universitet. Økonomi i den forstand at det var dyrt at sende børnene fra hjemmet og hen til uddannelsesstedet, og tradition i den forstand, at arbejde ofte gik i arv i familien, hvilket gjorde at mange måske slet ikke anså længerevarende uddannelser som en reel mulighed. Dertil lægges, at arbejdet i landbruget stod for en stor del af den danske beskæftigelse, hvorved uddannelse derfor ikke var specielt nødvendigt for denne klasse af arbejdere.

Med industrialiseringen og urbaniseringen af de større byer skete der dog ændringer i denne situation.

Mange uuddannede og ufaglærte flyttede til byen for at finde arbejde, da landbruget i kraft af teknologiske landvindinger blev effektiviseret således, at behovet for arbejdskraft i landbruget blev væsentligt mindsket. I kraft af denne udvikling blev uddannelse en mulighed for en bedre fremtid. Tiden var derfor moden til nye tiltag, hvor fokus var på universelle muligheder for uddannelse. En af ideerne bag uddannelsesområdets nye tiltag, såsom folkeskoleloven, var at skabe mere lighed via muligheden for mere uddannelse. Dette drejede sig både om lighed rent økonomisk og om lighed mellem kønnenes uddannelsesniveau. Perioden fra 1945 til 1973 oplevede en stor fremgang i uddannelsesniveau, hvilket antyder, at ideen om mere lighed lykkedes. Gymnasial uddannelse blev meget almindeligt, men forskellen i uddannelsesniveau mellem mænd og kvinder var fortsat meget markant. Derudover sås skævheden i uddannelsesniveau også i forhold til velstillede og fattige. Trods at det ikke umiddelbart lykkedes at skabe lighed gennem uddannelse, så står uddannelse stadig som en del af universalismen i Danmark.

På arbejdsmarkedet begyndte der ligeledes at forekomme store ændringer. Løbende blev arbejdsugen kortere igennem perioden samtidigt med, at lønnen også steg. Det gjorde, at flere danskere fik tid og råd til mere fritid. 40'erne og 50'ernes dårlige tider havde tydeligvis ansporet til krav om noget meget anderledes, da muligheden kom med højkonjunkturen i 60'erne og 70'erne. Helt overordnet betød dette, at fællesskabet blev styrket ved et fokus på den enkeltes tryghed og vilkår, også når det angik arbejdsløse og i særlig grad også i forhold til kvinder.

Ligestilling gennemgik nemlig ligeledes en udvikling i takt med, at universalisme blev mere normalt. Hittidige konstellationer, hvor manden i huset var forsørgeren mens kvinden blev hjemme og tog sig af børnene og holdt hus, ændrede sig drastisk. Tidligere havde en skatteregel gjort det uøkonomisk, at kvinder havde fast arbejde, når de var en del af et ægteskab. Den blev ændret, og frigjorde på den måde kvinder økonomisk, og i overført betydning som individer. Andelen af kvinder i arbejdsstyrken steg markant i perioden med højkonjunkturen. Samtidigt forlod færre kvinder arbejdsmarkedet efter de havde fået børn og familie, hvilket ellers før havde været tilfældet. Den gennemsnitlige indkomst for kvinder var stadig meget lavere end mænds, men var trods dette i en positiv udvikling.

Dette faldt også sammen med, at P-pillen blev frigivet på det danske marked og medførte et voldsomt fald i antal fødte børn fra 1966 og frem. Ligeledes blev aborten gjort fri i 1972, og markerede dermed en endelig frigørelse fra tidligere tider fastgjorte familiestrukturer. Kvinder var nu i kraft af de bedre muligheder for uddannelse, den bedre løn, den seksuelle frigørelse og de bedre muligheder for både at få et arbejde samt at fastholde det efter graviditet og ægteskab, i langt mindre grad underlagt mænd og samfundets normer.

I forhold til problemformulering, *Hvordan forstås ideen om det gode samfund i perioden 1945 til 1973 med fokus på områderne uddannelse og universalisme?* virker det meget tydeligt, at ideen om det gode samfund

har været tæt forbundet til både uddannelse og universalisme. Måske særligt fordi opbygningen af velfærdssamfundet markerede en overgang fra et til noget andet. Den var i den forstand både en del af og grunden til at ændringen skete. Når folkeskolen eksempelvis skulle skabe lykkelige mennesker, og uddannelse skulle være med til at give mere lighed, repræsenterede uddannelse både målet og midlet på vej mod det gode samfund.

Udviklingen af universalisme syntes at pege mod udvikling i normalen og hvad der kunne forventes af velfærd, hvilket forstås som en udvikling i den konkrete forståelse af, hvad som skulle konstituere det gode samfund. I perioden fra 1945 til 1973 udviklede universalisme sig hurtigt til at blive en fast del af velfærdsstaten. Normalen og forventningerne gik også sig ud over velfærdens rammer og ansporede til mere ligestilling, bedre løn, vilkår og generelle muligheder for både stærke individer, og individer som havde det svært.

Det er tidligere nævnt i specialet, at diskussionen om velfærdsstaten var en diskussion om, hvilken type samfund Danmark skulle være. I den forstand var både uddannelse og universalisme tydeligvis en del af den forståelse, som skulle være med til at skabe det gode samfund i Danmark. Både i forhold til de tiltag som blev gjort i samtiden, men også i forhold til de forhåbninger som blev gjort om fremtiden.

8 Litteraturliste

8.1 Litteratur

Baldwin, Peter. The politics of social solidarity – Class bases of the European Welfare state 1875-1975, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

Bregnsbo, Henning. Kampen om skolelovene af 1958 – et studie i interesseorganisationers politisk aktivitet, Odense: Odense University Press, 1971.

Colett, Bernt Johan, "De konservative værdier: Velfærd eller vel færd!", i 13 Værdier bag den danske velfærdsstat, redigeret af Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, 205-225. Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007.

Erikson, Robert., Erik Jørgen Hansen, Stein Ringen & Hannu Uusitalo, The Scandinavian Model – Welfare States and Welfare Research, New York: M.E. Sharpe, Inc. 1987.

Fonsmark, Henning, Historien om den danske utopi, København: Gyldendal, 1990.

Gjerløff, Anne Katrine, Anette Faye Jacobsen, Ellen Nørgaard & Christian Ydesen, Dansk Skolehistorie – Da skolen blev sin egen 1920-1970, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2014.

Hansen, Erik Jørgen, "Lighed og velfærdsstaten", i 13 Værdier bag den danske velfærdsstat, redigeret af Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, 39-55. Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007.

Johansen, Viggo. Dansk Socialpolitik 1708-2002, Århus: Den Sociale Højskole, 2003.

Kolstrup, Søren. Den danske velfærdsmodel 1891-2011 – sporskifter, motiver, drivkræfter, Frederiksberg C: Frydenlund, 2014.

Kaarsted, Tage, Danmarkshistorie – Krise og Krig, København: Politikens Forlag, 2004.

M. Bryderup, Inge. Børnelove og Socialpædagogik gennem hundrede år, Aarhus: Forlaget Klim 2005.

Mørch, Søren. 25 statsministre, Aarhus: Narayana Press, 2004.

Pedersen, Mogens N. "Demokrati og velfærdsstat", i 13 Værdier bag den danske velfærdsstat, redigeret af Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, 79-99. Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007.

Pedersen, Søren Hviid, "Frihed er det bedste guld – men hvad med velfærdsstaten", i 13 Værdier bag den danske velfærdsstat, redigeret af Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, 99-113. Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007.

Petersen, Jørn Henrik, & Klaus Petersen, "Indledning", i 13 reformer af den danske velfærdsstat, Redigeret af Jørn Henrik Petersen & Klaus Petersen. 9-29. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2005.

Petersen, Jørn Henrik, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, "Indledning" I 13 Værdier bag den danske velfærdsstat, redigeret af Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, 9-25. Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007.

Petersen, Jørn Henrik, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen, Dansk velfærdshistorie – Velfærdsstaten i støbeskeen, Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2012.

Petersen, Jørn Henrik, Klaus Petersen & Niels Finn Christiansen, Dansk Velfærdshistorie – Velfærdsstatens storhedstid, Odense: Syddansk Universitet, 2012.

Petersen, Klaus, "(U)retfærdigt! Og hvad det så kommer velfærdsstaten ved?", i 13 Værdier bag den danske velfærdsstat, redigeret af Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, 135-153. Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007.

Petersen, Klaus. "Indledning", i 13 Historier om den danske velfærdsstat, Redigeret af Klaus Petersen, 9-15. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2003,

Rüdiger, Mogens. Statens synlige hånd – om lovgivning, stat og individ i det 20. århundred, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2003.

S. Nissen, Henrik. Danmarkshistorie – Landet blev by, København: Politikens Forlag, 2004.

Sjørup, Karen, "Lighed eller forskel – ligestilling som en del af velfærdsstatens værdigrundlag", i 13 Værdier bag den danske velfærdsstat, redigeret af Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen & Lis Holm Petersen, 169-185. Odense: Syddansk universitetsforlag, 2007.

Sode-Madsen, Hans Farlig Ungdom, Aarhus: Aarhus universitetsforlag 2003.

8.2 Artikler i tidsskrifter

Helle Otte, Henriette Sandvej, Lars Stigel & Else Marie Sørensen, "De glade 60'ere. Velstand uden velfærd", *Den Jyske Historiker* 10 (1977): 118-131.

Mogens Rüdiger, "Mangfoldighedens pris Dansk faghistorie – en status", *Den Jyske Historiker* 75-76 (1997): 154-164.

8.3 Kilder

Andersen, Bent, "Socialpolitik", i *Velfærdsteori og velfærdsstat*, redigeret af Erik Hoffmeyer, 29-54.

København: Berlinske forlag, 1962

Folketingets Forhandlinger 1957/1958

Folketingstidende 1954/1955

Folketingstidende 1963/1964 Tillæg A.

Fonsmark, Henning, "Kulturpolitik", i *Velfærdsteori og velfærdsstat*, redigeret af Erik Hoffmeyer, 54-76.

København: Berlinske forlag, 1962

Henning Friis, "Foreløbig redegørelse for nogle resultater af socialministeriets forsorgsundersøgelse".

Socialt tidsskrift 5-6 (1954).

Hoffmeyer, Erik og Olsen, Erling, "Økonomisk Velfærdsteori", i *Velfærdsteori og velfærdsstat*, redigeret af

Erik Hoffmeyer, 9-29. København: Berlinske forlag, 1962.

Poulsen, Bjørn, "Skoledebatten – en studie i demokratisk psykologi". Midt I en Quiztid, redigeret af Werner

Svendsen, 9-28. København: Gyldendals forlagstrykkeri, 1958.

8.4 Internetkilder

Danmarks Statistik, "65 år i tal – Danmark siden 2. Verdenskrig"

www.dst.dk/pubpdf/19228/65aarital

Danmarks Statistik, "Ti års oversigt 1970"

<http://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetPubFile.aspx?id=19520&sid=tiaarsovers70>

Danmarks Statistik, "Ti års oversigt 1980"

<http://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetPubFile.aspx?id=19508&sid=tiaarsovers80>

Den store danske. "Aldersrente,"

http://denstoredanske.dk/Danmarks_geografi_og_historie/Danmarks_historie/Socialpolitik/aldersrente

Den store danske. "Uddannelse",

[http://denstoredanske.dk/Erhverv, karriere og ledelse/P%C3%A6dagogik og uddannelse/P%C3%A6dagogik, didaktik og metodik/uddannelse](http://denstoredanske.dk/Erhverv,_karriere_og_ledelse/P%C3%A6dagogik_og_uddannelse/P%C3%A6dagogik,_didaktik_og_metodik/uddannelse)

Federalist, "Dependency"

<http://thefederalist.com/2015/04/27/dependency-work-incentives-and-the-growing-welfare-state/>

Kvinfo, "Betænkning om familiepolitik"

<http://www.kvinfo.dk/kilde.php?kilde=611>

Kvinfo, "Milepæle i dansk kvindehistorie"

<http://www.kvinfo.dk/file.php?file=387>

Rockwoolfonden, "Social Mobilitet i Danmark"

https://www.rockwoolfonden.dk/app/uploads/2016/10/Sammenfatning_WEB.pdf

TV2 Play, "Jonatan Spangs Danmark"

<https://play.tv2.dk/programmer/comedy/serier/jonatan-spangs-danmark/>